

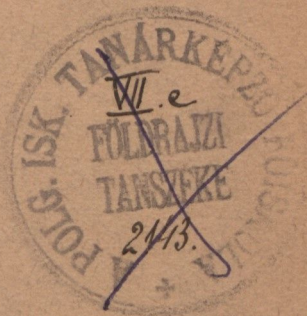
150 *L.*
VII. d.
278/a
KOLOZSVÁRI-SZEGEDI ÉRTEKEZÉSEK A MAGYAR MŰVELŐDÉS-
TÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL.

30. SZÁM.

KECSKEMÉT TH. VÁROS
BIRTOKSZERZÉSE ÉS A
SZABAD KIRÁLYI VÁROSSÁG
KÉRDÉSE.

IRTA:
LIPÓTY SÁNDOR.

S Z E G E D
1935.

KOLOZSVÁRI-SZEGEDI ÉRTEKEZÉSEK A MAGYAR MŰVELŐDÉS-
TÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL.

30. SZÁM.

278/1.
1991.

KECSKEMÉT TH. VÁROS

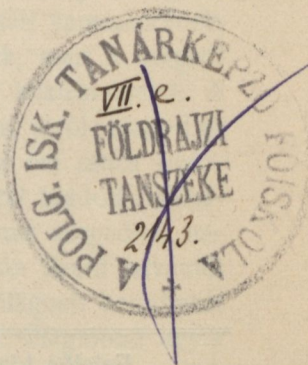
BIRTOKSZERZÉSE ÉS A

SZABAD KIRÁLYI VÁROSSÁG

KÉRDÉSE.

IRTA:

LIPÓTZY SÁNDOR.

S Z E G E D
1935.

278/1a

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J000985703

A szegedi Ferencz József Tudományegyetem Bölcsészeti-,
Nyelv- és Történettudományi Karához benyújtott doktori
értekezés.

B i r á l ó: Dr. *Erdélyi László* egy. ny. r. tanár.

Társbíráló: Dr. *Fögel József* egy. ny. r. tanár.

Felelős kiadó: LIPÓTZY SÁNDOR Szeged.

NYOMATOTT AZ „ÁRPÁD”-NYOMDÁBAN, SZEGED, (TISZTI PAVILLON.) T. 33-70.
NYOMDÁÉRT FELEL SZITTNER JÁNOS.

ELSŐ RÉSZ.

I. FEJEZET.

BEVEZETÉS.

A VÁROS TÖRTÉNETE A NEOACQUISTICA COMMISSIÓIG.¹

I. Kecskemét az Árpádkorban már létezett, azonban az első hiteles adatokat csak a 14. sz. végén kapjuk. Kecskemét nevének legelső említését 1353-ban találjuk, Nagy Lajos király oklevelében. Nagy Lajos ugyanis Ágasegyházát hívének, Karla Jánosnak adja és annak, mint szomszédját említi az oklevél Kecskemétet. Ez az oklevél sem Kecskemét érdekében készült, tehát nem is foglalkozik vele bővebben, hogy abból esetleg megtudhatnók valamit a város közjogi állásáról, vagy szervezetről; Kecskemétet csak, mint helységet említi.

Kecskemét 1382-ben Nagy Lajos özvegye, Erzsébet királyné tulajdonát képezte. Zsigmond király második felesége, Borbála királyné birtokában találjuk a várost vámjaival együtt 1415-ben. A királynő megtiltotta kecskeméti vámszedőinek, hogy az itt átutazó szegedieket megvámolják, mert a szegedi polgár az országban adó- és vámentesen közlekedhetett. A kiváltságlevél nem maradt ugyan fenn, mert arról Nagy Lajos özvegyének, Erzsébet királynénak, kora óta nincs tudomásunk. A Zsigmond és Mátyás király által kiadott szabadság-leveleket nem tekintik adományozásnak szegediek, hanem a jogaik megerősítésének, amit még talán Szent Istvántól kaptak.² Ez a vámszedést tiltó oklevél felvilágosít bennünket Kecskemét akkori tulajdonosáról. 1423-ban Zsigmond egyik oklevelében „oppidum nostrum“-nak nevezte Kecskemétet. Az oklevél, ezen kitétele miatt, jelentős a város közjogi állásának megismerése szempontjából. Ahhoz, hogy ennek az

adatnak a jelentőségét igazán megértjük, feltétlenül szükséges a városok XIV. századi felosztásával és helyzetével megismerkednünk. Ebben a korban két féle várost ismerünk: oppidumot, vagy mezővárost, civitast, a tulajdonképpeni „váras“-t, illetőleg várost. Oppidumnak nevezték az olyan helységet, melynek vásárai voltak, civitasnak pedig az olyat, amelyiket lakói a király vagy földesúr engedelmével fallal — várral vettek körül.

Kecskemét, mint látjuk, ebben az időben királyi birtok volt. Zsigmond király leánya, a korán elhunyt Albertnek özvegye, 1439-ben Kecskemétet a Káthay testvéreknek zálogosította el.

A város közjogi állására vonatkozólag, legfényesebb bizonyíték a város pecsétje. Ez a pecsét még az oklevelek-nél is hitelesebb bizonyíték. Kiskunhalason egy 1810 körüli ásatás alkalmával, mint ilyenkor gyakran megtörténik, több ércdarabot találtak. Ezek között ásták ki a Kecskemét legrégibb pecsétjét is.³ Véletlen folytán jutott napvilágra és véletlen folytán jutott a város birtokába, ugyanis nem ismerték fel rögtön a pecsétet. A városnak sikerült ezt 1832-ben megszerezni. Minthogy a pecséteken legtöbbször nem volt évszám, azoknak a korát a rajtuk levő ábrázolásokból, felírásokból, illetőleg a vésési technikából kellett megállapítani. A Halason talált érmet Horvát István történész vizsgálta meg és mondott róla szakvéleményt. A Tudományos Gyűjteményben is közölt vélemény többek között a következőket mondja: „Láthatni e figyelemre igen is méltó Óságon Szent Miklós püspököt, a város védszentjét, püspöksüveggel és püspöki pálcával felékesítve, mely utóbbinak alsó részéről kecskefej lógg le.“ A pecsét formája, főleg pedig a metszése az ismert XIII. századbéli érmeikkel azonos. Korát a XIII. századnál előbbre nem, sőt a XIV. századra tehetjük. Fontos azonban a pecsét felirata, rajta ugyanis a következő olvasható: „S. (igillum) Civitatis. De. Kechkemeth.“

A civitas szóból egyesek bátran és büszkén következtették, hogy Kecskemét szabad királyi város volt. Ezen utóbbi

következtetés azonban hibás, mert maga a civitas szó nem jelentette a szabad királyi városságot, csupán a városnak előkelőbb állását. Azonban, mint fentebb láttuk, az oppidum helyett többször civitast használnak. Civitas vel oppidum fordul elő több helyen, tehát egyazon fogalomnak más szóval való kifejezése: Ilyen esetekben még a város állására sem vonhatjuk le pontosan következtetéseinket. 1514-ből 8 szabad királyi várossal tudunk (Buda, Pest, Sopron, Pozsony, Nagyszombat, Kassa, Bártfa, Eperjes) és ezek között Kecskemét nem szerepel. Egyébként a „szabad királyi városság” kérdéséről dolgozatom második részében szólok.

Régóta húzódo és még ma sem befejezett vitát váltott ki a város neve. Hornyik János, a város történetírója szerint, mivel itt kecsketenyésztéssel foglalkoztak, a város helységet Kecskéjárnak nevezték.

Mivel pedig mét- járat- járás, tehát Kecskéjárs = Kecskemét, Kecskeméten a legelőt még ma is járásnak nevezik, pl.: baromjárs, birkajárs. ⁴ Nagyon egyszerűnek és nem mesterkéltnak látszik a magyarázat. Kecskemét vidéke ugyanis homokos. Ez a terület, — főleg az időjárás szeszélyességét is számítva — nem volt alkalmas még abban a korban arra, hogy rajta primitív eszközökkel intenzív földművelést folytassanak. Kecskeméten egészen a XIX. századig az állattenyésztés volt a főfoglalkozás. Minthogy pedig a kecske nem nagy igényű állat a táplálkozásban, valószínű, hogy itt nagy kecskecsordák voltak, amiktől aztán a helység a nevét kapta. Az Árpádkorban a kecsketenyésztés a többi állattenyésztési ággal egyenlő volt, Pl.: Szent István a pécsváradi monostornak alapításakor 92 kecskét adott. ⁵ Amint láttuk a kecsketenyésztésnek is meg volt abban a korban a maga gazdasági jelentősége és így nem meglepő, hogy ha Debrecen a XVI. sz.-ban a szarvasmarha tenyésztése, Kecskemétet a kecskeméttenyésztés tette jelentős helyé. Így érthető, hogy Kecskemét legrégibb pecsétjén is rajta van a kecskefej, a XVI. századin pedig már egész kecske látható, a legújabb is hármas halmon két lábon álló kecskét ábrázol.

Hornyik megállapításánál a város nevét eldöntöttnek vélték. Azonban pár éve ismét élénk vitát váltott ki a kérdés a nyelvészek között.

Pais Dezső szerint sem vitás a név első tagja, de a második tag a helynek vízrajzi jellegét tünteti fel, illetőleg vízben való szegénységét, meddőségét. Ahhoz, hogy azon a tájon, ahol a város ma van, ilyen „meddő”, száraz meder értelmű név valóban keletkezhetett, tárgyi alapként hivatkozik arra, hogy a város ny-i részén volt a Dellő mocsár, amelyet csak 1835-ben csapoltak le. Helyén azóta a Gyenes sétány van.⁶ Szerinte kecske-száraz, kecske száraz medre, kecske száraz ere vált Kecskemét városának a nevévé.

Bátty Zsigmond következtetései ellenkező eredményt adnak. Neki az a véleménye, hogy a vízben való bőséget akarja kifejezni a név második tagja. Sőt felteszi Bátty, hogy az előtag személynévből származik, azonban elismeri azt, hogy esetleg megállapítása helytelen, mert szerinte egyes szavaink megmagyarázásának ideje még nem érkezett el.⁷

A város történetére nézve oklevéllel is bizonyítható adat, az említett 1439. évi elzálogosítás után, az 1514. évi pórlázadásra vonatkozik.

II. Ulászló uralkodása alatt, 1514-ben történt a Dózsa György-féle parasztlázadás. Szükségesnek tartom, hogy e résznél egy kicsit kitérjek, főleg a lázadás okainak ismertetése miatt. Az 1514 évi parasztlázadásnak nem az elégedetlenség volt az életrehívója, főleg pedig nem történt tudatosan, előre megfontolt terv szerint. A táborba hívott nép távolról sem gondolt lázadásra, csak hazája iránti kötelességét akarta teljesíteni, amikor kezébe vette primitív fegyverét.

Hogy ez a lázadás mégis kitört és olyan kegyetlen módon folytatódott, annak az okát egészen másban kell keresni.

X. Leó pápa bulláját, amelyben keresztes hadjáratot hirdetett, 1514 husvétján hirdette ki Bakócz Tamás. Bakócz a sereg vezérévé Dózsa Györgyöt tette. Dózsa Györgynek sem az volt a célja, hogy a tömeget uraik ellen vezesse, sem pedig a nép nem gondolt a polgárháborúra.

Azonban eleinte a sereg lassan gyülekezett és hat hétig Pest közelében táborozott. Ezen hosszú idő alatt természetesen a magukkal hozott élelem elfogyott.⁸ Eleinte ugyan kérésükre ellátták őket, de mivel a kijelölt helyeken a hatóság tétlensége következtében a tömegek fogadására, felszerelésére és étellemezésére kellő előkészület nem volt, így az élelemért folyamodó nép kérését elutasították. Ez utóbbi eljárás olyan hiba volt, amely az eddig törvényes mederben folyó mozgalmat helytelen irányba terelte.

Hasonló esettel találkozunk a XI. században, amikor Kálmán király a szent sír védelmére induló szegény kereszties hadakat kénytelen rablásaik, fosztogatásaik miatt szétverni.⁹

Igy történt ez most is. A nép éhezett és mivel utánpótlásról nem gondoskodott senki, lassan rabolni kezdett. S a rossz tanácsadó — az éhség — következtében csakhamar forradalmi hangok hallatszottak a szent zászló alá gyülekezett nép között. Rablásaikat, amelyeket eleinte csak éhségük csillapítására követtek el, mindinkább kezdik földesuraik ellen irányítani. Az így megindított lavínának nem tud gátat vetni Bakócz Tamás tiltó szava sem, de nem tud ellenállni az áradatnak maga a vezér sem. Így válik a „lófő székely“-ből a legembertelenebb „Kuruckirály“ s a hazáját féltő népből, a legkegyetlenebb, mindenben keresztülgázoló, forradalmi tömeg.

A seregben elsők voltak a papok, ők hirdették a bullát és képviselték a táborban az értelmiséget; prédikációikkal és buzdító beszédeikkel lelkesítették a népet. Hamarosan csatlakoztak hozzájuk a diáki emberek és a nemesek is, de legnagyobb tömegben parasztok.

Kecskemét vidékén szerepelt Dózsa Györgynek egyik alvezére és rajongó tanácsadója Mészáros Lőrinc ceglédi lelkes, akit köznéven, csak „nagybotú Lőrinc“-nek neveztek. Ő képviselte a táborban a szélsőséges elemet.

Ceglédről a pórvezér felhívást intézett a városhoz : kapufélfáikra való akasztással, javaik prédára való bocsátásával

és családjuk kiirtásával fenyegetve azokat, akik nem akarnak hozzájuk csatlakozni. A kecskemétiak nem csatlakoztak a pórhadhoz, mivel mint királyi birtoknak ez nem volt érdeke, hiszen a földesurak elnyomása miatt nem szenvedett. A parasztok tehát a várost is megtámadták és velük szemben ellenállást kellett kifejteni.

A város fejlődésében visszamaradást jelentett annak többszöri elzálogosítása. A zálogban tartó földesúr ugyanis nem törekedett a város fejlődésének előmozdítására, hanem annak minél gazdaságosabb kihasználása volt a célja. Természetes is ez a törekvés, hiszen a zálogban tartó a befektetett összege után minél több hasznot igyekszik magának biztosítani.

E város a körülötte levő kunoknak is székhelyül szolgált, mint ilyen szerepelt Kecskemét szék néven a XV. században. Azonban a város sohasem tartozott a Kunsághoz, ilyen néven csak azért szerepelt, mert a Duna—Tisza-közben lakó kunokat innen kormányozták, mint a vidék egyetlen népes helyéről. Nincs egy oklevél sem, amely a várost a Kunsághoz tartozónak mondaná. Keckmemét mindig Pest vármegyebeli mezővárosként szerepel.¹⁰ A város történetének most ismertetésre kerülő része szoros kapcsolatban volt az ország akkori történetével. II. Lajos (1516—26) 10 éves volt, amikor a trónra került. A király mellé 6 főpap, 6 főúr és 16 nemesből álló királyi tanácsot adtak, amelynek kötelessége lett volna az ügyeket vezetni. A főurak igyekeztek továbbra is a maguk akaratát érvényesíteni az ország kormányzásában, amikor pedig a köznemesség ennek ellentmondott, az ország a fegyveres pártok és belső villongások színtere lett. Az 1525. évi hatvani országgyűlésen a köznemesség megbuktatta Báthory nádort és helyébe a köznemes Werbőczyt választotta. A király kénytelen volt a választást érvényesíteni.

A megbuktatott Báthory nádor és pártja Kecskemét székhellyel társulatot alapított. E társulatnak kb. 200 főúr és nemes volt a tagja; neve: „Kecskeméti Kalandos Társulat.“

A társulatnak a királyi hatalom és tekintély visszaállítása volt a célja. A királyi hatalom visszaállítása természetesen egyet jelentett volna saját hatalmuk visszanyerésével.

Báthory és társai igyekezetét a király és a királyné eleinte nem látta szívesen, mert attól féltek, hogy a köznemesség nagy ellenállást fejt majd ki. Báthoryt és Werbőczyt kiakarták egymással békíteni. Abban az esetben, ha ismét Báthory lett volna a nádor, Werbőczyt a kancellársággal kárpótolták volna, ellenkező esetben Báthorynak a temesi grófságot akarták ajándékozni. ¹¹

Az 1526. évi áprilisi rákosi országgyűlésen a Báthorytól összehozott kalendások a köznemesség helyeslése mellett Werbőczyt letették a nádorságból és Báthoryt visszahelelyezték. ¹²

A kecskemétiiek azt gondolták, hogy segítségükkel sikerül majd a kalandosoknak a királyi hatalom megerősítése által, az országot fenyegető törököt hódító útjában feltartóztatni. Csalódásuk keserű gyümölcse még azon évben mutatkozott a mohácsi vészben.

II. Kecskemét város történetében nagy jelentőségű volt a 145 éves török megszállás. A város lakossága számban nagyon megnövekedett.

Ha megnézzük Magyarország térképét, azonnal feltűnik, hogy amíg, főleg a Dunántúlon és az ország egész területén a helységek egymást érik, addig az Alföldön, főleg a Duna—Tisza-közén órákig mehetünk, amig templomot találunk. A dunatiszaki lakott területek méreteikben igaz többször felülmúlják az ország más vidékén levő községeket. Budapest és Szeged között, tehát kb. 200 km. úton, még ma is csak Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét és Kiskunfélegyháza a nevezetesebb városok. Az említett városok az utolsó kivételével a török alatt fejlődtek nagygyá.

Kecskemét körül számos pusztá, vagyis elhagyott hely található, amely valamikor mind lakott volt. Az állítás igazolására legfényesebb bizonyíték a pusztákon talált templomromok. A város körül elterülő minden pusztán találtak tem

plomromot, sőt némelyiken többet is, ami vagy azt bizonyítja, hogy nagyobb faluban több templom is volt, vagy azt, hogy több kis falu volt egymás mellett, amelyekből csak egynek a neve maradt fenn, de nem azt, hogy az elpusztult templom helyett mellette építettek másikat. Tradíció ugyanis az volt, hogy az egyszer felépített, de elpusztult templom helyére mindig ott építettek újat, illetőleg azt építették fel. Ezen tradíció olyan erős volt, hogy megtörtént pl. Erdélyben az, hogy az elpusztult falu lakossága ellenségtől védetteb helyen építette fel a falut, de a régi helyén maradt templomhoz jártak istentiszteletre, ami pedig az új helytől több km. távolságban volt.

A Kecskemét körüli községek a török uralom és az azt követő felszabadító háborúk idején pusztultak el. Hogy ezt megértsük, ismernünk kell a törököknek a hódoltsági területen való berendezkedését. Az olyan területen általában, amely távol esik az anyaországtól, maga a hódító hatalom sem meri remélni a hódítás állandósulását. Számít a meghódítottak fellázadására, tehát katonai alapon szervezi azt. A török is így rendezkedett be hazánkban. Az egész területet tartományokra, azaz vilajetekre osztotta fel, melyeknek élén a pasa állt. A meghódított terület a budai, egri, nagyváradi, temesvári és nagykanizsai tartományokból állt. Szandzsákokra, azaz kerületekre oszlottak fel a vilajetek, élükön a béggel, vagyis kerületi kapitánnyal; 15 illetőleg később 25 zsandzsák volt összesen. Az egész hódoltság feje a budai pasa volt, akit beglerbégnek neveztek, ő volt a szultán helytartója.

A hódoltsági terület egy részét magáénak tekintette a szultán, más részét mohamedán közcélokra fordította és a fennmaradt részt pedig meghagyta a régi birtokosok kezén, de természetesen adót kellett fizetni a szultánnak. A szultán a saját részére fenntartott területből is sokat fordított vitézei jutalmazására, de azon kötelezettséggel, hogy azok jövedelmük fejében fegyveres szolgálatot tartoznak teljesíteni. Ezek az új földesurak a szpahik csak személyes szolgálatra voltak kötelezve, ha kis területet kaptak jutalmul, de meghatározott

számú katonaságot kellett kiállítaniok, ha nagyobb birtokhoz jutottak. A szpahik természetesen kedveskedni akartak a szultánnak és a kötelezettségeiken felül is teljesítettek szolgálatakat és állítottak ki katonát. Ezen utóbbiak elérése érdekében minden elképzelhető módon zsarolták a meghódítottakat.

A Kecskemét körüli községek pusztulását némileg a török adóztatási rendszere idézte elő. A kisebb községek adóját ugyanis valamelyik szpahi fizette ki előre, a behajtásáról aztán maga gondoskodott, természetesen annak mindig többszörösét hajtotta be. Kecskemét azonban közvetlenül a szultán kincstárába fizette az adót, tehát nem volt kiteve a szpahik önkényének. A város adóját 1597-ben maga III. Mohamed szultán szállította le és szigorúan megparancsolta alattvalóinak, hogy a várost semmiféle címen megadóztatni, vagy megsarcolni nem szabad.

Kecskemét városa tehát mintegy a szultán védelme alatt állott. A környékbeli községeket annyira megadóztatták a szpahik, hogy azoknak lakói a városba menekültek s alig maradt ott pár család. Természetesen a legszegényebb családok maradtak ott, akiknek nem volt mit féltetniök és adót fizetni úgysem tudtak. A helységek területét a töröktől a város bérbe vette, amit az szívesen is adott, legalább így biztosítva volt az adó. A községek Pest és Szeged között annyira elpusztultak, hogy Kecskeméten, Nagykőrösön és Cegléden kívül, majdnem minden pusztá volt. A városba menekült községi lakosokat a szpahi majd fenyegetéssel, majd ígérekkel igyekezett rávenni, hogy falujukba visszatérjenek. Az anyagi káron kívül még szegénység is volt a szpahira, ha az adófizetői megszöktek. Megtörtént pl. az is, hogy a lakosok csak oly feltétel mellett mentek vissza, ha a szpahi pl. 2—3 évi adómentességet ígért és erről írást is adott.

A községek pusztulását még érzelmi momentumok is elősegítették. A mohamedán török szívéből lenézte a keresztény magyart, nem becsülte annyira sem, mint a szolgáját, pedig abban a korban még másként nézték a szolgát, mint napjainkban. A török nem üldözte a keresztényeket, de ahol

csak lehetett megakadályozta az istentisztelet külső megnyilvánulását. Eltiltotta a körmeneteket, a kereszthordozást és a harangozást. A magyar azonban nem szolganép, tehát nem tudott hozzászokni az alárendelt helyzethez másfél század alatt sem.

A török csak megszálló csapatnak tekintette magát, nem rombolt ugyan, de nagyon keveset épített, vagy javított, vagyis a pusztítás munkáját az idő vasfogára bízta. Azonban gondolkozva ez utóbbi eljárásukon arra a megállapításra jutunk, hogy ez az ő vallási felfogásukban gyökerezik. Hitük szerint, ami elpusztult Allah engedélyével, azt nem szabad felépíteni Allah akarata ellenére. Ha Allahnak tetszett volna az épület, nem engedte volna elpusztulni. Ez is egyik magyarázata annak, hogy a török csak a legfontosabb épületeket engedte újraépíteni, illetőleg kijavítani. A hosszú megszállás alatt tehát templomok, épületek, sőt egész községek elpusztultak.

A török uralom alatt, illetőleg a kiveretés alkalmával a város és a szomszédos községek annyit szenvedtek és elpusztultak, hogy herceg Eszterházy Pál nádor közbenjárására 1686 nov. 4-re összehívták a községek követeit, hogy itt a kiküldött megyei követek előtt panaszolják el a város, illetőleg a községek az elszenvedett károkat az adó méltányos megállapítása érdekében. Kecskemétre 40.620 német fr. adót róttak ki. Ez az összeg oly magas volt, hogy maga a szolgabíró szólította fel a várost, hogy folyamodjék emiatt enyhítésért a királyhoz. Enyhítés nem történt, hanem a Rensingh Ferenc Henrik elnöklete alatt működő budai hadbiztosi hivatal a kirótt adót behajtotta. A környékbeli lakosságnak is viselnie kellett a beszállásolt katonák terhét, amely még az adón felül nehezedett rájuk.

II. FEJEZET.

A VÁROS KÜLSŐ TÖRTÉNETE A MEGVÁLTAKOZÁS
KEZDETÉIG. ¹³

FÖLDESURAK, NEOACQUISTICA COMMISSIO.

A város igazi története a mi szempontuokból csak a neoacquistica comissio működésével kezdődik, amikor a hiteles adatok alapján szinte lépésről-lépésre követhetjük azt.

Albert király özvegye 1439-ben elzálogosította Kecskemétet a Káthay testvéreknek. Az Ulászló halálát követő zavarok, a török háborúk, Hunyadi kormányzósága és az urak pártoskodásai nem voltak alkalmasak a birtok visszaváltására. Az országgyűs elrendelte ugyan az elzálogosított koronajavak visszaváltását a Szentkorona javára, de a fent jelzett okok felmentenek bennünket a kötelesség alól, hogy keressük a törvény végre nem hajtásának okát.

A város történetének ez a része még teljesen homályba merült a fentemlített elzálogosítás óta a város földesurairól szóló első említés a neoacquistica commissio korában történik. A bizottság működése alkalmával az egyik birtokigazolási perből tűnt ki, hogy Kecskemétet Hunyadi János örök tulajdonul Péro Jánosnak adta. Az ajándékozásnak 1446—52 között kellett történnie. Önkéntelenül vetődik fel a gondolat, hogy mivel 32 jobbágyteleknél nagyobb birtokot nem adományozhatott el a kormányzó, hogy ajándékozhatta oda a várost, amikor annak területe a törvényben megállapítottnál sokkal nagyobb volt. A város akkori adatai nem állanak rendelkezésünkre. Egyes pontosan nem ellenőrizhető adatok szerint a város akkori területe kb. ötvenezer holdra tehető. Egyébként is az első hiteles földmérés csak II. József (1780-

90) korában készült, tehát jóval később a jelzett időnél. A város mai területe 162.000 kh.

A jobbágy telkek nagysága pontosan meghatározva nem volt, de a maximális nagyságú sem volt nagyobb 145 holdnál. Még abban az esetben is tehát, ha a telkeket mind maximális nagyságúaknak vesszük, egészen biztos jóval túlhaladta a város területe a törvényben meghatározott föld nagyságát.

Az adományozás lehetőségességre vonatkozólag több magyarázat fogadható el, így: Mivel a városban nem jobbágyok, hanem polgárok laknak, a város jövedelme a király számára nem a rendes kilenced és rabot, hanem az egy összegbe kivetett taksa. Ez pedig esetleg kevesebb lehet, mint a 32 jobbágy adója.

A város, mint később is látjuk, nem felosztva szállt a földesuraira, mégis kérdés, hogy kaphatta meg Péró az egész várost? Az adomány különben épp olyan eladás is lehetett, mint a különböző nagy szállítóknak pénzért adott adományok, tekintve, hogy gazdasági emberről volt szó. Később több ilyen esettel találkozunk.

Bárhogyan magyarázzuk is a kérdéses ügyet, a tény az, hogy Hunyadi János Kecskemétet Péró Jánosnak adományozta. Hunyadi János adományozása ellen sehol panaszt nem találunk, pedig a kormányzóellenes párt egész biztosan igyekezett volna ezt kihasználni, ha az ajándékozás a törvény világos magyarázata ellenére történt volna.

Péró János a kormányzó söraktárainak felügyelője, akkor már Kecskemét földesura nem tudott elszámolni 5000 forinttal.¹⁴ Az összeg visszafizetéséig az időközben meghalt Péró János özvegye és fiai a várost a kormányzónak lekötötték. Hunyadi János tehát a várost két fiára, a tragikus véget ért Lászlóra és a későbbi nagy királyra: Mátyásra hagyta.

A két Hunyadi testvér családjuk régi híveinek, Lábathlan János, László, Gergely és Miklósnak a kérdéses 5000 forintért Kecskeméten átírták.¹⁵ Ezen átírást Mátyás már, mint király erősítette meg.

Péró János özvegye és Lábathlan Gergely 1496-ban az 5000 forintért elzálogosított várost visszaváltották.

Mátyás király halálát követő évek, sőt évtizedek, a hatalomért folytatott küzdelemben teltek el. A trónért Miksa harcolt Ulászlóval. A trónviszályt az 1491-ben Pozsonyban megkötött szerződés szüntette meg. Ez a szerződés a Habsburgoknak magyar trónra való jutását biztosította abban az esetben, ha Ulászló fiúörökös nélkül hal meg. A trónviszálynak ilyen módon való biztosítása élesítette ki a fő- és köznemesség közti ellentéteket. A köznemesség kivívta egyenjogúságát, sőt az 1505-iki rákosi országgyűlésen kimondotta, hogy Ulászló halála után nem enged idegent a trónra ülni. Ezt a nevezetes határozatot Kecskeméti Patócsy Bertalan is aláírta, mint Arad megyei követ.¹⁶ Ez az aláírás bizonyítja, hogy Kecskemét Patócsy Bertalan tulajdonában volt, mert a város nevét, mint melléknevet fel is vette.

Az eddig elmondottak igazolására egy 1511-ben lefolytatott per szolgáltat pontos és hiteles adatokat. Az említett évben ugyanis Patócsy Gergely pert indított Patócsy Bertalan ellen, Kecskemét jogtalan eltulajdonítása miatt. A per alkalmával Patócsy Bertalant kötelezik a tulajdonában levő birtoklevelek közlésére. A bizonyítás érdekében adatta ki Patócsy Bertalan 1511-ben Perényi Imre nádorral azt az oklevelet, amelyben a Péró, Hunyadi, Lábathlan és a Patócsy családok kecskeméti birtokaira vonatkozó oklevelek hiteles másolatban meg vannak. A nádor által kiadott oklevél hiteles másolatát mutatta be 1734-ben a neoacquistica commissiónak a Vay család, mint akkor Kecskemét egyik földesura, a birtokigazolási pere alkalmával. A Vay család által bemutatott oklevelet a neoacquistica commissio hitelesnek fogadta el, semmi okuk nincs tehát arra, hogy azt mi ne tartsuk annak.

A Patócsyak a birtokot a királlyal szemben tanúsított magatartásukért elvesztették. Ők ugyanis János királyt ismerték el törvényesnek. János király halála után a Patócsyak János Zsigmond pártjára állottak és ezért Ferdinánd az összes vagyonuktól megfosztotta őket.

Kecskemét egyik felét Vízkeletiek, a másikat pedig Liszthi János kapta.¹⁷

A város földesurai öröklés és eladás folytán állandóan változtak. Oklevelekkel bizonyítható az, hogy 1565-ben Pelényi Bálint, Pászthói Ferenc, Balai István és Gémesi Ferenc a városnak 1/8, 1/8-t örökben birták. A város fele pedig Sárkándi Pál örököseinek volt a tulajdona.¹⁸ A városnak tehát már 5 földesura volt a XVI. század második felében. Az egyes részek mindinkább elaprózódtak. Nem célom, hogy apró részletességgel bemutassam a város területének felosztását. Pár nevet említek még, amelyek vagy a nemzet, vagy a város történelméből, helyesebben a megváltakozás idejéből ismeretesek.

Gróf Koháry István adomány útján nyerte a városnak a Pelényi féle 1/8 részét 1702-ben. A Koháry családé lett később a város fele. Lássuk röviden, hogyan jutott ilyen hatalmas birtokhoz ez a család, amely előbb csak báró, majd később gróf lett és házasság révén hercegi rangra emelkedett. II. Mátyás 1614-ben Kecskemét város 1/8-t Bosnyák Tamás Füleki kapitánynak adományozta, dédunokái voltak Koháry István és Imre, tehát a birtokot ők örökölték.¹⁹

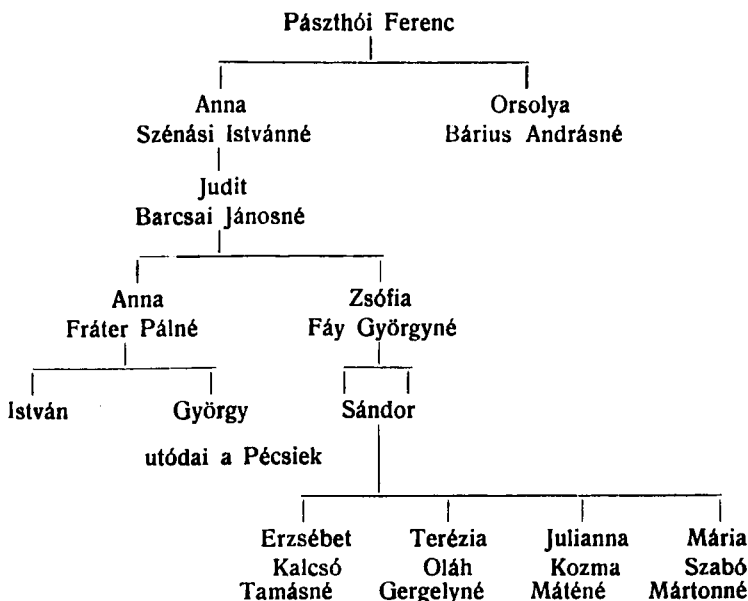
Wesselényi Ferenc nádor halála után annak felesége a Gyöngyösi által is megénekelt Szécsi Anna Mária szedte az évi 800 ezüst tallér censust a város 1/4 része után. Az összeesküvés felfedezése után Szécsi Anna Mária minden birtokát köztük a kecskeméti is a kincstár elkobozta. A királyhoz hű Koháry István kapta a kecskeméti részt.

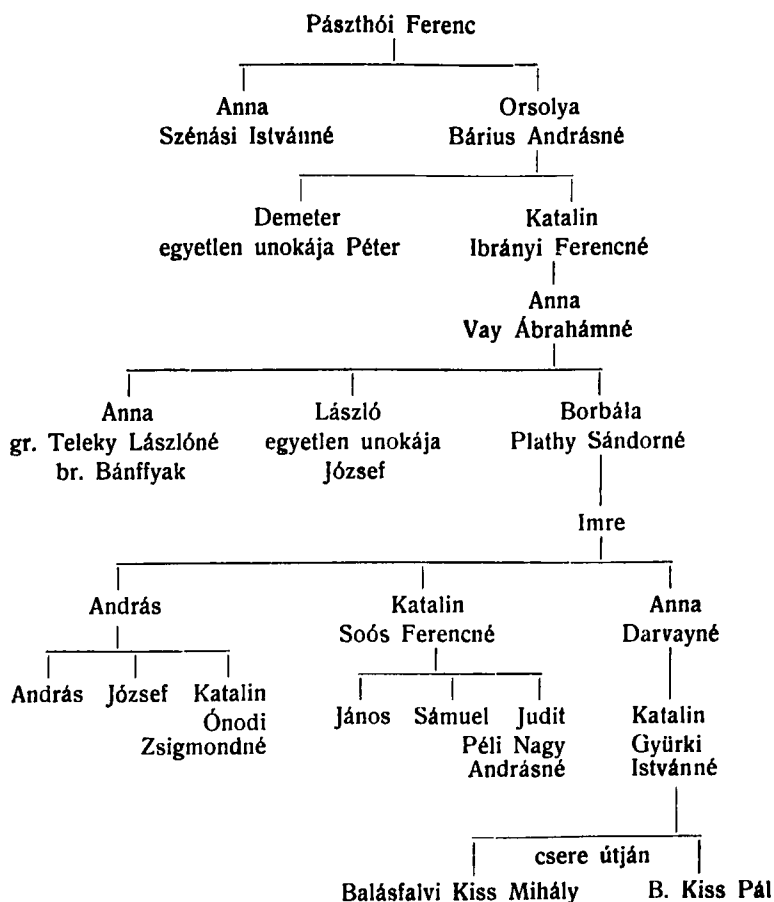
I. Rákóczi Ferenc fejedelemtől zálogbavette Koháry István gr. a város 1/8-t. A Zrinyi Péter — I. Rákóczi Ferenc féle fölkelés ugyanis szerencsétlenül végződött a felkelőkre. Elftélték és kivégezték Nádasdyt Bécsben, Zrinyit és Frangepánt Bécsújhelyen (1671. ápr. 30.) Az egész fölkelés a Wesselényi szövetkezés kivitele volt. A fölkelés vezetőtagja I. Rákóczi Ferenc is csak úgy tudta megmenteni életét, hogy anyja Báthory Zsófia az udvarnál közbenjárt fia érdekében. A király megkegyelmezett Rákóczinak, de a váraiba német

őrséget kellett befogadni és 400,000 frt. büntetést fizetni. A büntetés kifizetéséhez szükséges pénzt, csak úgy tudta megszerezni Rákóczi, hogy zálogba adta kecskeméti birtokát, amit többet nem is váltott ki.

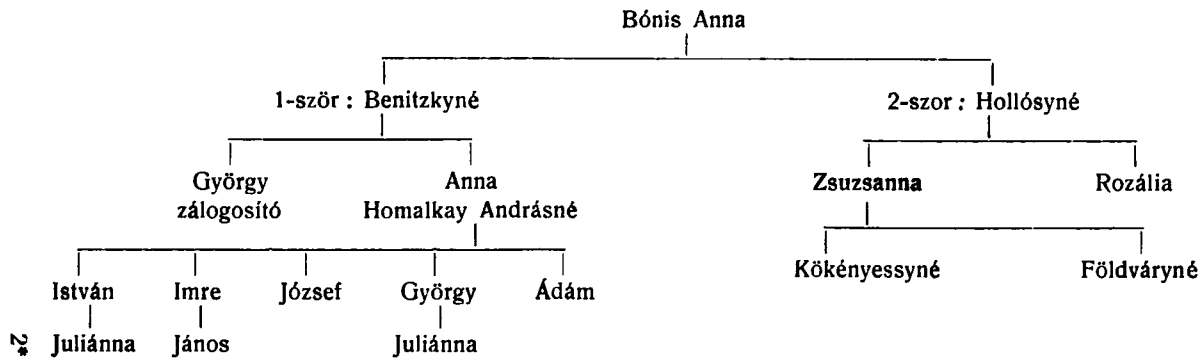
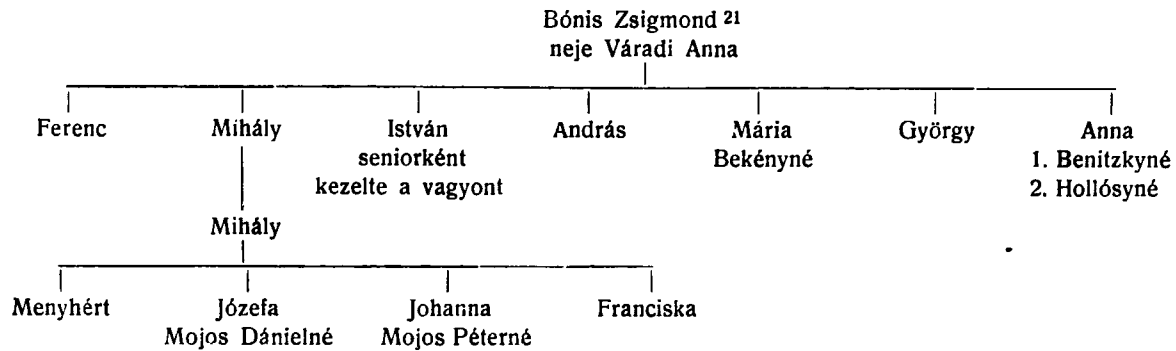
A város fele tehát tulajdonul illetve a Gróf Koháry családot, azonfelül pedig 1/8-án a földesúri joghatóságot is gyakorolta. Az utolsó gr. Koháry ivadékot Ferencet 1715-ben hercegi rangra emelte az uralkodó mivel egyetlen leányát, Antóniát Szász Kóburg gothai fejedelmi herceg vette nőül. A már herceg Koháry 1726-ban halt meg, vejét az 1727-ik évi 41 tc. honosította. A Koháryak férfiágát illető birtokokat a király 1831-ben adományozta Kóburg hercegnek; így származtak a „Kóburg—Koháry“ hercegek, akiknek legtovább volt nagy birtokuk Kecskeméten.

A Pászthói Ferenc-féle birtok, amely a városnak $\frac{1}{8}$ -t képezte, örökösödés révén a következő családok kezébe került:²⁰

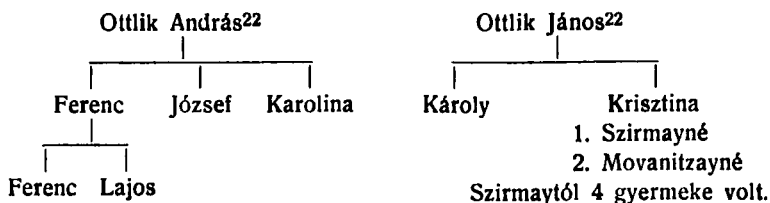

A Bónis család szintén egyik nevezetes családja volt a városnak. Tulajdonukat képezte Szentkirály $\frac{1}{8}$ és Borbás $\frac{2}{8}$ része, összesen kb. 3290 hold föld. Bónis Zsigmond kecskeméti birtokos halála után az egész illetmény 7 részre oszlott.

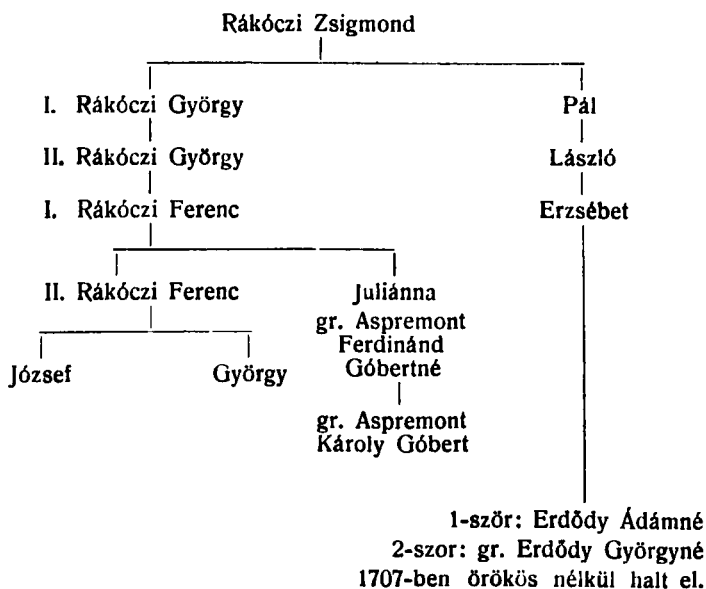

Az egész birtokot seniorként nem a legöregebb, hanem a harmadik gyermek Bónis István kezelte. Ennek oka ismeretlen.

Borbási és szentkirályi földesurak voltak még az Ottlikok. Az ő tulajdonuk volt Szentkirály $\frac{3}{8}$ része és Borbás $\frac{1}{2}$ része.

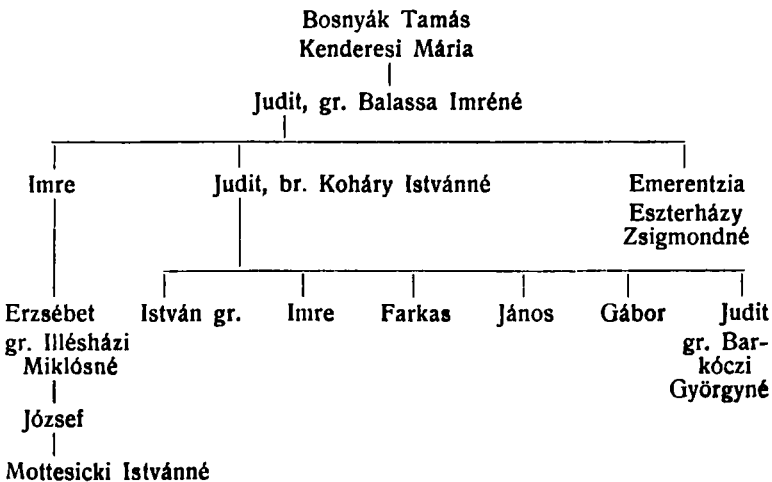
Kecskeméti földesurak voltak a Rákócziak is. Rudolf király 1590-ben Rákóczi Zsigmond egri várkapitánynak adományozta a Balai István-féle $\frac{1}{8}$ rész városbirtokot, amely később Vezsenyi Gáspár kezébe került, de az utódok nélkül halt meg.²³

Az utódok nélkül elhalt Rakóczi Erzsébet Erdődyné vagyónát, amely a város $\frac{1}{16}$ részéből állt, a királyi fiscus kezelte, 1716-ban azonban átadta gr. Aspremontnének, mint jogos örökösnek. II. Rákóczi Ferencet fej és jószágvesztésre ítélte az uralkodó és azt az országgyűlés is becikkelyezte. A kecskeméti birtokait br. Károlyi Sándor kapta. Br. Károlyi Sándor, br. Koháry István unokájának volt a férje, gr. Rákóczi Krisztinának.

A Bosnyák Tamás-féle $\frac{1}{8}$ rész városi birtokot 1746-ig annak dédunokája gr. Koháry István kezelte együttesen, akkor az egész birtok kezelését, helyesebben az utána járó censusszedést Mottesicki Istvánra bízta. ²⁴ Későbbben osztoztak meg a birtokon az örökösök és szedték külön-külön a censust.

BOSNYÁK GENEOLÓGIA²⁵

Lássuk, hogy jutott a Wesselényiek birtokába a város $\frac{1}{4}$ része. ²⁶ Sárkándi Pálnak, akinek a kezén volt a város fele 1565-ben, két leánya volt: Anna és Erzsébet. Hozományul a leányok a város $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{4}$ részét kapták. Anna hadadi Wesselényi Ferenchez ment feleségül másodszor. Első férje

Erdély történetéből ismert békés Gáspár volt, akitől azonban nem volt gyermeke. Wesselényi Ferencről két gyermeke született, Ferenc, nádor a róla nevezett szövetkezés vezére és Pál, aki a szövetkezésnek szintén tagja volt s annak felfedezése után Erdélybe bujdosott. Mint fentebb már említettük Wesselényi Ferenc özvegye a birtokát gr. Koháry Istvánnak adta zálogba. A szövetkezés felfedezése után a két Wesselényi birtokát a király elkobozta és azt hívének gr. Koháry Istvánnak adományozta.

Sárkándi Pál második leánya, Erzsébet, gr. Csáki István felesége volt. A gr. Csáki családra szállt tehát a város $\frac{1}{4}$ része.

Ezzel befejeztük a nevezetesebb kecskeméti földesúri családok felsorolását.

Talán sokszor nagyon részletesnek és feleslegesnek látszik az egyes családok geneológiájának feltüntetése, de szükségesnek találtuk a későbbiek megértése szempontjából. A megváltakozás tárgyalásánál több adás-vevési szerződésre hivatkozunk majd és akkor nem lenne előttünk elég világos, hogy milyen címen és mennyi birtok volt az illető tulajdonában, még így is többször előfordul, hogy nem lehet pontosan megállapítani sem a jogcímét, sem a birtok nagyságát.

Bemutattuk a város nevezetesebb földesurait és azt, hogy mekkora birtokkal rendelkeztek. Valószínűleg feltűnt, hogy sehol sem volt meghatározva holdakban az illető tulajdonos birtoka. Ha holdakban fejeztük is azt ki, akkor is az csak a későbbi földmérések alapján való visszakövetkeztetés volt, pl.: a Bónis családnál.

Kecskemét város területe földesurai között területileg felosztva soha nem volt, ez a magyarázata annak, hogy a birtok nagysága megjelölése csak „hányad részt“ használunk. A város, mint a királynők javadalmához tartozó koronabirtok, mérsékelt évi fizetést tartozott teljesíteni. Amikor a város a Korona birtokából a földesurak kezébe került, szintén csak mérsékelt adót, úgynevezett úriadót, census dominalist fizetett. A census fizetésén kívül azonban semmi néven nevez-

hető szolgálattal nem tartoztak a földesúrnak. Jobbágytelkek Kecskeméten nem voltak, a város határterülete szabad adás-vevés tárgyát képezte az egyes polgárok között és azt örökölni is lehetett. Papi tizedet és kilencedet nem fizettek, mert „mindenféle kilenced a várost illeti census címén.”²⁷ A város lakosai szabadon költözhattak és házaikat egymásnak eladhatták.

Ilyenek voltak az állapotok a városban, amikor Mária Terézia a jobbágyok terheinek enyhítése érdekében 1767-ben kiadta az Urbariumát. Pest-Pilis-Solt vármegyének is fel kellett terjesztenie jelentését, amelyben válaszolt kilenc pontra, amelyekből a helytartótanács meg akarta állapítani a jobbágyok helyzetét. Minthogy Kecskeméten nem volt jobbágy-ság, a várost tehát érdemlegesen nem érintette az Urbarium, a vármegye azonban felterjesztését Kecskemétre is megtette. A helytartótanács is tudomásul vette a felterjesztést és belátta, hogy a városban nincs szükség az urbér rendezésére. A helytartótanács előterjesztésére a király megengedte, hogy Kecskeméten továbbra is a régi rendszer maradjon. Mária Terézia kora urbéri viszonyaira nem sok adat van a kecskeméti levéltárban. Az egyik az urbéri viszonyok rendezésére való levéltári adat igazolja legjobban a fentebbi állításainkat, ugyanis azt olvashatjuk benne, hogy „nincs ott szükség orvoslásra, ahol nincsen baj.”

Kérdés az, hogy milyen alapon állapították meg a censust?

Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a városnak volt kiváltságlevele. A város koronanirtok volt, tehát a király saját birtokainak lakóit valamilyen formában megkülönböztette a többi helységek lakóitól. Ha más szempont nem is vezette volna az uralkodót, hogy a kecskemétieknek bizonyos kiváltságokat adjon, valószínűleg már csak azért is megtette ezt, hogy így más szomszédos földesurak hatalmaskodásaival szemben biztosítsa saját jobbágyait.

Kecskemét kiváltságlevele mellett bizonyít az is, hogy amikor 1439-ben Erzsébet királyné, Albert király özvegye

Kecskemétet zálogba adta a Káthay testvéreknek a szerződésben az volt, hogy „Kecskemétet az itt fizettetni szokott censussal“ adja zálogba, tehát nem volt semmiféle más kötelezettsége a városnak még a királynővel szemben sem. A királyné ugyanakkor adta zálogba Csongrád helységet is Kecskeméttel együtt a Káthayaknak, de ezt „minden tartozmányaival, jövedelmeivel és szolgálányaival együtt.“²⁸ Világos tehát a város kiváltságos helyzete.

Végül a város kiváltságos helyzetének igazolására álljon itt egy félremagyarázhatatlan levél. Vay Ábrahám kecskeméti földesúr tisztartója, Orbán János 1697-ben a következőket írta Ragályból Bede Albert kecskeméti polgárnak. „A várost olyan levélre tudnám mostan igazítani, az kiben az régi királyoktól adatott szabadsága az városnak meg vagyon. Király dézsmájával és semmivel nem tartoznának Ő kegyelmek, egy szóval az városnak minden névvel nevezendő privilegiuma azon levélben nagy függő pecsét alatt meg vagyon, most akattam rája.“²⁸

Nem tudjuk azt, hogy hol találta meg Orbán János a város kiváltságlevelét, sem azt, hogy miért nem „igazította“ a kecskemétiakat arra, mert a továbbiakból egyik sem tűnik ki. Biztosan állíthatjuk, hogy Orbán János, mint a Vay-család tisztartója a család berkeszi levéltárában találta azt meg, de nem merte azt a városnak tudomására hozni, mert ezzel az állását veszítette volna el. Megtudjuk azonban ebből azt, hogy a város a folytonos zavaros viszonyok alatt a kiváltságlevelet valamelyik földesúrnak adta át megőrzés végett, amíg a helyzet nem engedi meg, hogy az a városban is biztonságban legyen.

A török megszállás azonban 145 évig tartott, tehát nem volt alkalmas az idő a kiváltságlevél visszahozására. Az ilyen ügyeket általában csak az illetékesek tudtával szokták elintézni, minthogy pedig sokáig tartottak a zavaros viszonyok, akik azt elintézték már régen meghaltak, amikor a kiváltságlevél visszahozására elérkezett az alkalmas idő. Maradt tehát a kiváltságlevél a földesúr családi levéltárában és arról más

nem is tudott. A földesúri család pedig, minthogy érdekében állott gondosan hallgatott a kiváltságlevél létezéséről, nehogy a város lépéseket tegyen annak visszaszerzésére. Minthogy a város nem rendelkezett a kiváltságlevelével, úgy tekintették, mintha az nem is lett volna.

A census mennyiségére vonatkozólag sem országos törvény, sem a földesurakkal kötött írásos szerződés nem volt, minthogy pedig a város nem rendelkezhetett kiváltságlevelével, az szabad egyezkedés tárgyát képezte.

Némelyik földesúr visszaélt a helyzettel és a censust évről-évre felemelte. A vele kötött censualis egyezség inkább egyoldalú volt, mint kétoldalú, mert mindig az ő akarata érvényesült. A város legtöbbször nem akart beleegyezni a census felemelésébe, hiszen az sokszor indokolatlan volt, de kénytelen volt, mert a földesúr azzal fenyegetődött, hogy kihatározza a részbirtokát, s majd külön kezeli, illetőleg másnak adja ki. E birtokkihasítás a város nagy kárára lett volna, tehát kénytelen volt a földesúr kívánságát teljesíteni.

Mária Terézia azonban véget vetett a földesurak önkényes census emelésének. Az úrbéri viszonyok rendezése alkalmával, 1773. dec. 10.-i királyi rendelet értelmében a város földesuraival a jövőben régi viszonyában megmarad. A földesúr a censust csak a helytartótanács előterjesztésére megadott királyi engedély alapján emelhetette fel a jelzett idő után. Engedélyt azonban a legritkább és a legindokoltabb esetben kaphatott valaki. A város az említett királyi rendelettel megszabadult a földesurak zaklatásaitól.

A census fizetésére mindig a város mint testület vállalt kötelezettséget és sohasem egyesek. A város természetesen kiadta a földet bérlőinek. A bérleten azonban örökösödési jog senkit sem illetett meg. A város tehát közvetítő szerepet töltött be a földesúr és a saját bérlői között. Helyes eljárás volt ez a város vezetőinek részéről, mert sokkal inkább megtudta a város a földesúrral szemben a bérlők és ezzel a saját érdekeit védeni, mintha a bérlők egyenként szerződtek volna.

A censust a földesúrnak mindig előre kellett fizetni. Ez

is egyik akadályja volt annak, hogy sem Mária Terézia, sem II. József „Urbarium“-át Kecskeméten nem lehetett végrehajtani. Minden földesúr tartozott volna a már felvett censust visszafizetni, hogy a földjeivel szabadon rendelkezhesen. Már maga ez az egy körülmény is szinte lehetetlenné tette volna az „Urbarium“ értelmében való földosztályozást. A censust mindig több évre kellett fizetni, amit a földesúr el is költött, tehát nem tudta volna azt visszafizetni. Sok adatunk van arra, hogy a földesúr csak azon kikötéssel adta a régi összeg mellett továbbra is a városnak a birtokát, ha az a censust több, pl. 10 évre azonnal előre kifizette. A földosztályozás végrehajtásának ez volt az egyik legfontosabb akadály, amelyik azt úgyszólván lehetetlenné tette. Volt másik akadály is, amelyik már a következményeiben lett volna veszedelmes.

Kecskeméten, ha végrehajtották volna a földosztályozást és a földmérést, számos évekig húzódó pernek vetették volna el a magját. Mint már említettük, a városban a birtokosok a földeket szabadon adhatták-vehették. A kérdéses birtok nagyságát csak kb. tudták és az adás-vevés is csak ilyen alapon történt. A földmérés után sok esetben kitűnt volna, hogy a föld mekkoraságának megállapítása alkalmával súlyos tévedések történtek. A szerződő felek egyike a bírósághoz fordult volna és kérte volna a szerződés megsemmisítését, saját maga kárpótoltatása érdekében. Ezen állításunk igazolására tárgyalásunk más részén látjuk majd, a város és br. Bánffy-család közötti pereskedést, ahol a per tárgyát ugyanilyen eset képezte. Mária Terézia és II. József urbariumának lényege és igazi célja az állami adó és a katona teher igazságos felosztása. Mária Terézia a normáltelekkel, II. József pedig a földméréssel akarta elérni célját.

Mária Terézia a normáltelek megállapításánál a termékenységet vette alapul és annak nagyságával nem törődött. Az elgondolás nagyon helyes és igazságos volt, mert a telkek különböző minőségűek és nagyságúak voltak. A földesurak századok óta arra törekedtek, hogy sok jobbágyuk le-

gyen, de kevés számú jobbágytelkük. Ez utóbbi cél elérésére nagy területeket számítottak egy teleknek. Magyarázata az volt, hogy az állami adó és porció (vagyis a katona és lovának eltartása) kirovása a telkek száma szerint történt. Mind Mária Terézia, mind pedig a fia a terhek igazságosabb elosztását akarta Urbariumával elérni, csak az eszköz volt más. Mária Terézia szerint a jobbágytelkek hét (7) osztályba tartoztak volna, a legkisebb 24, a legnagyobb 50 és az átlagos 30 hold lett volna termékenység szerint.

A census mennyiségének megállapítása szabad egyezkedés szerint történt, tehát abból nem állapítható meg a föld nagysága. Van ugyanis több adatunk, amely ugyanis csak azt tartalmazza, hogy a város mennyi évi censust fizet, valamely földesúr városi birtokáért, de még rész szerint sincs meghatározva annak mekkorasága.

Kimondhatjuk tehát, hogy a census nagyságából következtetést vonhatunk le, de megállapítást nem mondhatunk ki.

Szokássá vált a kialakított censuson kívül bizonyos természetbeni ajándékok adása is. Rákóczi László, mint a város 1/16 részének ura kapott évenként pár csizmát, felesége vég patyolatot a tisztek egy-egy pár papucsot és hozzá kapcát. Később szokássá lett, hogy darutollat is adtak az úrnak. Az előbbi természetbeni ajándékokat megválthatták pénzzel is, de a darutollat természetben kellett a földesúrnak átadni.³⁰

A város és a földesurak egymáshoz való viszonya általában barátságosnak mondható. A város teljesítette a vállalt kötelezettséget és a földesurak azonkívül követelésekkel nem is álltak elő.

Kivétel természetesen mint mindenütt, ezen a téren is volt. Két példa álljon itt annak az igazolására, hogy némelyik földesúr minden eszközt fölhasznált arra, hogy minél nagyobb jövedelmet húzzon a földbirtokából. A város Mottesicki Istvánnak, mint a Bosnyák-féle 1/8 rész városi birtok kezelőjének, 1746. évi szerződés szerint évi 600 frt. censust fizetett. A földesúr egy év múlva már 750 fr.-t követelt és csak gr. Grassalkovics Antal királyi személynök közbenjárására

sikertült vele 700 fr.-ban megegyezni 13 évre. A szerződés lejártá után már 1500 fr. censust követelt, ekkor is csak az egyik előkelő közéleti férfi segítségével állapodott meg a várossal évi 1000 fr.-ban. Utódai pedig az 1811. évi devaluatio után nem akarták elfogadni leszállított pénzértékben a censust, a törvény világos rendeletére sem.

A másik hatalmaskodó és törvényt nem tartó, helyesebben a kecskemétiakat érdekeikben sértő földesúr Wesselényi Ferenc nádor öccse Pál volt. A Wesselényi birtokrészt, amiért a város évi 200 fr. censust fizetett, a felkelés után a fiscus elkobozta és gr. Koháry István kecskeméti földesúrnak adományozta. Koháry a birtokot 1670 óta zálogban tartotta. Koháry hajlandó volt átadni Wesselényi Pálnak a kérdéses birtok felét. Wesselényi azonban a fél birtok után is 200 frt. censust szedett. A nádor özvegye is felvetette a censust 1669-ben az egész birtok után, de azért Wesselényi Pál is követelt a fél birtok után. A legkirívóbb eset 1674-ben történt, már Koháry szedte a censust a kérdéses birtok után és a fiscus megtiltotta a városnak Wesselényi részére a fizetést. Wesselényi haddal jelent meg a városban, 3 évi censust vitt el. Igaz, hogy itt érveket pro és contra lehet felhozni, hogy kinek volt igaza, tehát ki járt el jogosan, a fiscus-e, amely elkobozta a Wesselényiek birtokát, Koháry-e, aki ezt ajándékba kapta, vagy a régi földesúr, aki nem tartotta jogosnak a fiscus eljárását? A Wesselényi-szövetkezés 1666-ban a „törvénytelenség kerülésével“³¹ az aranybulla ellenállási jogán történt. A szövetkezés tagjainak az eljárása, tehát nem merítette ki a hazaárulás vagy lázadás tényét, amelynek következménye lehetett volna a jószágvesztés. Wesselényi biztosan az utóbbi álláspontot védte. A tényen azonban, hogy a kecskemétieknek kétszer kellett megfizetni a censust, az utólagos megállapítások nem változtatnak semmit. A történelemnek azonban nemcsak a megállapítások, hanem az igazságszolgáltatás is a célja; szükséges tehát, hogy rehabilitáljon egyeseket, akik nem pontos megvilágításban szerepeltek eddig. Wesselényi Pál önkényes eljárására is találunk magyarázatot,

amelynek alapján, — ha nem is teljesen, mert tagadhatatlan, hogy hibázott is, — bizonyos mértékig fel kell őt menteni a terhére rótt vádak alól.

Talán nem lesz felesleges annak a megemlítése, hogy az urberialis viszonyok rendezésekor a város 7657 fr. censust fizetett. A legtöbb censust kapták 1772-ben a következő földesurak: gr. Koháry 4100 fr., gr. Károlyi 1000 fr., Motte-sicki 1000 fr., gr. Csáky 500 fr., Fráter 320 fr., Fáy 320 fr., stb.

Minthogy a mi szempontunkból a *neoaquistica commissio* működésével kezdődik a város igazi története, szükséges, hogy főbb vonásaiban ezen intézmény lényegével és működésével is megismerkedjünk.

Az 1687-ben tartott országgyűlésen, amely több újítást hozott, pl.: a Habsburg-ház fiági örökösödési jogát is elismerte, a király felszólította a rendeket, hogy küldjenek ki reformbizottságot a korszerű javítások megbeszélésére.

A rendek azonban nem voltak erre hajlandók, hanem a királyra bízták azt és maguknak csak ez elkészítendő tervezethez való hozzászólás jogát tartották fenn.³² A király tehát Kollonich Lipót bibornok, kamaraelnököt bízta meg, aki bécsi szakértőket vett maga mellé. Egész biztos, hogy bécsi szakértők véleménye alapján készített tervezetek és rendeletek nem voltak minden tekintetben magyar szelleműek. Nem kell itt rossz indulatot feltételezni a tanácsosok részéről, hanem egyszerűen nem ismerték és nem is ismerhették pontosan a magyar viszonyokat. Támadják sokan Kollonichot és azt állítják, hogy jogtalanul járt el, amikor idegeneket vett maga mellé tanácsosoknak. Azonban az 1569-ben elfogadott új koronázási hitlevél, szemben az addigival, nem kötötte ki, hogy magyar ügyekben magyar emberek határozzanak. Kollonich eljárása igenis jogos volt, az már természetesen más kérdés, hogy helyes volt-e magyar szempontból? Ezen a téren tehát a magyar főurakat terheli a felelősség, mert nekik megadta a király az alkalmat, sőt egyenesen felszólította őket a bizottság felállítására és a személyre vonatkozólag kikötéseket nem tett,

alkalmuk lett volna tehát tiszta magyarokból álló bizottság kiküldése.

A reformbizottság egyik legismertebb intézkedése, amely kihatásait leginkább érezte, az ujszerzeményi birtokadományozás volt. A király ugyanis a törököktől visszafoglalt területet ujszerzeménynek tekintette, amelynek eladományozásáról szabadon rendelkezik. A király ezen elgondolásának végrehajtó szerve az ujszerzeményi bizottság „Neoacquistica Commissio” volt. Ez a bizottság rendeltetéséhez híven, a töröktől visszafoglalt területek elajándékozásáról gondoskodott. A bizottság a régi tulajdonosoknak is csak abban az esetben adta vissza birtokaikat, ha azok tulajdonjogukat oklevelekkel tudták bizonyítani.

Helyes és igazságos lett volna a bizottság felállítása, ha annak feladata csak az igazságszolgáltatás lett volna. Sokan a háborús viszonyok között meg nem engedett módon jutottak vagyonhoz, szükséges volt tehát, hogy az ilyen egyéneket megfosszák birtokaiktól és az elkobzott vagyont minden tekintetben arra méltó hazafiaknak adják, a török kiveretése alkalmával tanúsított magatartásuk megjutalmazására.

Volt a bizottságnak sok hasznos újítása. Földrajzi és közgazdasági szempontból a legfontosabb az 1688 június 10. rendelete, amellyel az újonnan elfoglalt területek térképezését és telekkönyvnek a készítését rendelte el.³³

Sokan azonban nem tudták igazolni jogukat, még olyanok is, akiknek birtoklási joga egyébként minden kritikán felül állott. Nem is lehet ezen csodálkozni, hiszen a 145 éves török uralom és az azt követő kuruc-labanc világban az okleveleik elvesztek. Gyakran kellett menekülniök, amikor csak a legszükségesebb eszközöket vihették magukkal és csak az életük megmentése volt a legfőbb gondjuk. Még békés időben is több nemzedéken keresztül nem minden oklevél maradt fenn.

Többször előfordult, hogy valamely helység földesura elköltözött a felvidékre, birtoka tehát gazdátlan volt. Ezért a községért folyamodott esetleg a királyi ház valamelyik em-

bere és azt meg is kapta. A török kiveretése után a régi tulajdonos, akinek birtokában volt az oklevél, követelte vissza a birtokát, szükség volt tehát erre a szervre, amelynek rendeltetése volt, az ilyen ügyek gyors és pontos elintézése.

A legekleatásabb példa erre Szer vagy Pusztaszer története. A község 1630—40-ben elpusztult, de a neve tovább is szerepel. Gr. Eszterházy Miklós nádor 1640-ben Szent Voksics Horváth István, Jakabházi Huszthy Gáspár és Komjáthy Ábrahám hiveinek adományozta azoknak kérésére és a birtoklásba be is iktatták őket. Pusztaszer név alatt 1641-ben ugyanezt a birtokot Divéky Andrásnak és Koromházy Jánosnak adományozták és ebbe ökel szintén beiktatták. A tényleges birtokbavétel előtt azonban megjelent Jakabházi Ötvös János annak régi birtokosa és érvényesítette jogát.³⁴

A ujszerzeményi birtokigazolással együtt járt a fegyverjogváltság is. Minden birtokosnak igazolt ingatlana után, bizonyos összeget kellett fizetnie *ius armorum* címén. Az elgondolás az volt, hogy Lípót a törököt a saját pénzén tartott katonasággal verte ki az országból, tehát a felszabadított területekkel, mint sajátjával rendelkezik.

A *neocquistica commissio* sok tekintetben hasznos munkát végzett és nagy ellenségeskedésnek vette elejét.

A bizottság városunkat is maga elé idézte. Még 1690-ben állították fel a bizottságot, de a város ügyét csak 1730-ban tárgyalták. A közben levő idő a Rákóczi-felkelés és az azt követő országgyűlések miatt nem volt alkalmas a tárgyalásokra. Az eredeti rendeleten azonban ekkorra már enyhítettek.

Az összes kecskeméti földesuraknak sikerült igazolniuk birtoklási jogukat. A város azonban nem volt abban a szerencsés helyzetben, mert a két nagy pusztájától megfosztotta a bizottság. Pusztaszerőtől és Szentlőrincőtől. Több pusztája akkor nem volt még a városnak. Pusztaszerőt még 1642-ben zálogbavette a város, lassanként pedig örökösen is megszerezte. Szentlőrinc pedig 1688-ban jutott a város birtokába, amikor lakosai Kecskemétre költöztek. A megfosztás azon

indokolással történt, hogy Kecskemét, mint polgárközség birtokképtelen s mint kihalhatatlan testület az 1542 : 35. tc. 2. § ellenére birtokot nem szerezhethet. Szerencséje volt azonban a városnak, hogy Grassalkovich Antal kir. koronaügyvéd jó indulattal volt a várossal szemben. A koronaügyvéd lehetővé tette, hogy a város még néhány évig használta Pusztaszert. Szentlőrincet pedig gr. Koháry István kapta, aki azt továbbra is a város használatába engedte át. Koháry Istvánt felmentette a király az igazolás alól.

A neoacquistica commissio hatáskörét több alkalommal szűkítették. A bizottság felállításakor annak tagjai idegenek és székhelye Bécs volt. 1712-től már honfiakból álló bizottság működött Pozsonyban, Kassán és Zágrábban. Az 1715 : 10. tc. és az 1723 : 19. tc. módosította az eredeti tervet, az 1723 : 19. tc. az eljárást a királyi ítélőtáblára ruházta. A bizottság működését végleg megszüntette az 1741 : 21. tc.

A neoacquistica commissio működéséhez Kecskemétnek a sok hasznos mellett egy kellemetlen emléke is fűződik. A birtokok egyenkénti igazolása sok időt vett igénybe, ezért a vármegyékre egy összegben vetették ki a váltságdíjat. Pest vármegyére 1702-ben 30.000 fr-t vetettek ki, amely összeget 15 nap alatt kellett kifizetni. Pest megyének nem volt birtoka, hanem a területén levő birtokok után fizetendő összeget kellett előlegeznie, amit természetesen később a birtokosoktól beszedett. A vármegye, mivel nem volt elég pénze, 6000 fr-t a várostól vett kölcsön, hogy azt 60 nap alatt visszafizeti, ellenkező esetben a város használhatja azon megyebeli birtokokat, amelyek után váltság jár. Kiűtött a Rákóczi-felkelés, tehát a város sem a birtoknak hasznát nem vehette, sem a pénzét nem kapta meg, 1715-ig, amikor is pár száz forint veszteséggel jutott a pénzéhez.

III. FEJEZET.

A VÁROS BELSŐ ÉLETE A MEGVÁLTAKOZÁS KEZDETÉIG.

SZERVEZET, BIRÁSKODÁS, KÖZÁLLAPOT.

A város attól kezdve, hogy feltűnik a történelemben, mint egység szerepel kifelé, érdekel az is, hogy milyen befelé.

Kecskemét kiváltságlevéllel rendelkező koronabirtok volt. Kiváltságait nem ismerjük, mivel az erről szóló levél elveszett. Ismeretes azonban az 1405 : 2. tc., amelynek főbb vonalaiból, más városok történetéből és a fentmaradt jegyzőkönyvekből a város szervezetére vonatkozólag a következők állapíthatók meg.

1. Gyakorolhatta az *ius patronumot*, vagyis papját szabadon választhatta.

2. 1830-ig az egész lakosság, azután pedig 1848-ig a városnak egyik nagyobb 50—100 tagból álló testülete, (választott közönség = *electa communitas*, amely megfelel a mai közgyűlésnek) választotta a város bíróját.

3. A bíró, a községi tanács és az esküdtt polgárok segítségével intézte a város közigazgatását és ítélkezett a kisebb polgári perekben. A város autonómiáját a polgárok összessége gyakorolta. Kisebb ügyekben a polgárok a tanács útján érvényesítették jogukat, de nagyobb ügy elintézése esetén a polgárok összessége határozott. A lakosság számának növekedésével ezen utóbbi eljárás szinte lehetetlenné vált, ezért jött létre az esküdtek testülete. Amikor valamilyen oknál fogva a polgárok nem jöttek össze, vagy gyorsan kellett határozni, akkor a tanács tekintélyes polgárokat tanácskozásra meghívott. Az esküdtek a polgárok képviselőjeként szerepeltek. Ez eleinte csak szokás, később már jog lett.³⁵

4. Vásártartási, bormérési, húsárulási és malom joga volt.

5. Nem volt jobbágytelekre felosztva és a földeket szabadon használhatták.

6. Mint testület évenként adófizetésre volt kötelezve a kincstárral szemben.³⁶

A felsorolt kiváltságokat a város gyakorlatban is mind élvezte. Ezen pontok mindegyike a város gyors fejlődésének egy-egy biztosítéka volt. A város fejlődését azonban azok a belzavarok, amelyek Zsigmond és II. Ulászló idejében keletkeztek, nagyon hátráltatták.

Kecskemét mezőváros (*oppidum privilegiatum sive libera villa*) volt, vagyis részint királyi, részint földesuri kiváltságlevél alapján a többi jobbágyközségnél nagyobb szabadsággal és kiváltsággal rendelkezett. Belügyei ellátására — mint említettük — külön önkormányzati szervezete volt. Mindazonáltal közjogi értelemben vett városnak, a vidéki kormányzat önálló tényezőjének nem tekintették, mert egyrészt földesúri hatalom alatt állott, másrészt a megyei szervezetbe tartozott és így a megye önkormányzati hatalma rá is kiterjedt.³⁷

A városi közönséget megillető önkormányzatot a városi tanács gyakorolta, amely a városbíróból és rendszerint 12 esküdtt polgárból (*iurati cives*) állott. A városi közönséget csak a bíró és a tanács évenkénti választása és a tanács működésének ellenőrzése illette meg. A tanács működésének állandó és sikeresebb ellenőrzése, részben pedig annak támogatása miatt a város egy másik nagyobb 50—100 tagból álló testületet alakított. A testület volt a választott közönség (*electa communitas*) és annak tagjai a választott polgárok (*electi cives*).³⁸

A város közigazgatására vonatkozólag legbiztosabb adatunk a városnak 1843-ban adott információja.

Tanácsának minden tagja törvénytudó volt és három kivételével ügyvéd. A város külön számvevői hivatallal rendelkezett, régebbi időben a fenyítő, sőt fubenjáró hatalmat is gyakorolta, vagyis halálos ítéletet is hozhatott. 1736-ban a gróf

illetőleg a herceg Koháry család nyert arra királyi privilegiumot. Az ilyen úriszéken a tanács a Koháry család megbízottjával együtt bíraskodott. Amidőn pedig a város már megváltotta magát a hercegi háztól, a fenyítő hatalmat 1835-ben a vármegye vette át és itt helyben tartott fenyítőszéket. Folyamodott ugyan a város a főbenjáró hatalom megnyerésére, de azt nem nyerte el. A kisebb vétségek ügyében a tanács bíraskodott.

A számadások megvizsgálásában az első fokot a tanács és az electa communitas gyakorolta. A felülvizsgálást 1835-ig szintén a hercegi család végezte számvevője által. A herceg jogának megszűnése után (1835) a vármegye mind a polgári perek, mind a számadások felülvizsgálására úriszéket nevezett ki, utóbb pedig a tanácsnak tette kötelességévé, hogy úriszéket tartson. Az úriszék tagjainak a kinevezését szintén a tanácsra bízta, amely úriszéknek, mint fellebbviteli törvényszéknek megszüntetését kérte a város és egyúttal azt, hogy ennek megengedése után a számadások felülvizsgálása is helyben történjen, minthogy a számadásoknak és a hozzájuk tartozó okleveleknek Pestre való felküldése és ottani megvizsgálása a városnak sok pénzébe és idővesztésébe került. A számadások hosszas távolléte sokszor a folyó számadások vitelében és megvizsgálásában fennakadást okozhatnak, tehát óhajtotta a város, hogy egy választmány, számvevőként, a számadások felülvizsgálását itt helyben teljesítse, amelynek ítéletétől, ha a marasztaló fél kívánná, a fellebbvitel a megyei törvényszékre történne. A választmány tagjait vagy a vármegye nevezné ki, vagy a tanács és az electa communitas választaná.

Ilyen volt a város közigazgatási állása és annak közigazgatása egészen 1848-ig, amikor, mint mindenütt itt is lényeges változtatások történtek. A Bach-korszak városunkra is rányomta bélyegét, olyan újítások, melyek a fejlődés érdekében történtek volna, városunkban nem voltak.

Ennek és a közvetlen utánna következő pár évnek a történetét az ország történetéből ismerhetjük meg, mert a rendszer a helyi törekvések érvényesülésének útját szegte.

Kecskemét közjogi állásában és közigazgatási életében 60-as években történtek nagyjelentőségű változások. A változásokat és azok következményeit, majd más helyen bővebben ismertetjük.

A város szervezetének ismertetése után szükséges, hogy annak igazságszolgáltatását is ismertessük némileg, hogy a róla alkotott képünk annál tisztább legyen.

Az alsófokú bíróságot a városbíróság alkotta. A városbíró elnökleite alatt működött a tanácsstagok segítségével. Hatásköre a polgárok mindennemű polgári és büntető ügyeire kiterjedt, kivéve a hazaárulás, felségsértés és a szentszék elé tartozó ügyeket. A városi szabadságnak egyik legfontosabb része az volt, hogy a polgár csakis saját bírósága előtt tartozott törvényt állni. Zsigmond 1405. évi I. decretuma szerint a város területén elkövetett büntettek felett kizárólag a városi bíróság ítélkezett. „Minden városnak és szabad községnek vagy azok bírának és esküdtjeinek szabadságában és jogában álljon az eféle gonosztevőket, akik az ő területükön büntényeket visznek véghez, elmarasztalni és kellő büntetés alá venni, kivévn, ha a vétkesek, vagy büntetésre méltók a királyi Felségtől e részben kegyelmet nyertek.“

A nemesek azonban nem akarták elismerni maguk felett a városi bíróság büntető hatalmát és abban a nemesi szabadságuk sérelmét látták. Werbőczy Hármaskönyve szerint nemest csak akkor lehetett elfogni, ha a város területén követte el a büntettet és tetten érték. Ha a városi bíróság valamely nemest igaz ok nélkül halálra ítél, akkor emiatt a bíró és az esküdt polgárok főben járó ítélet alá estek.³⁹

Másodfokú bírósági hatóság volt az úriszék, vagyis a földesúri bíráskodás. Ez jelentette a földesúr bíráskodáskodását, amit esetleg tisztjei által gyakorolt. Főleg egyházi és világi nagyok gyakorolták királyi kiváltságok alapján. A teljes büntető bíráskodást csak akkor foglalta magában, ha a király megadta külön a ius gladii-t. Az úriszéktől a fellebbezés a megyei törvényszékhez történt. Fennállott egészen 1848-ig, amidőn az 1848:IX. t.-c. 4. §-a megszüntette olyképpen,

hogy a bíraskodást részint a szolgabírákra, részint a megyei törvényszékre ruházta.

Bár kecskemét a földesurak között nem volt felosztva, az úriszék mégis működött, mert a földesurak ezen jogát külön királyi felhatalmazás alapján a gr. illetőleg (1715 óta) a hg. Koháry-család tagjai gyakorolták.

A város feliratot intéz a királyhoz 1735 január 29-én, hogy ameddig a szabad királyi jogot meg nem kapja, amelyért már folyamodott, addig is a főbenjáró hatalmat a város területén ne a vármegye, hanem maga gyakorolhassa. Kérését a következőkkel indokolta:

Kecskemét mezőváros, amennyire annak legrégibb korát tudják, mindig kiváltságos volt, semmi nyoma sincs annak, hogy valaha földesurai között fel lett volna osztva, vagy egyes földesúri hatalom alatt lett volna, hanem minden földesúri jog és haszon fejében csak censust fizetett. Minden privilegiumot a maga nevére nyert, mindenkor rendes bírója és tanácsa volt, amelyet a közösség minden földesúri befolyás nélkül választott és amely nemcsak az egyes polgárok közt fennforgó pereket ítélte, hanem a régibb időben a főbenjáró hatalmat is maga gyakorolta, 1736 óta pedig, amikor néhai gr. Koháry András a főbenjáró hatalom gyakorlására privilegiumot nyert, ennek gyakorlásában azután is folyvást résztvett. A város ezen kedvező helyzetét ezután is igyekezett fenntartani, sőt a szabad királyi városi jog megnyerésével azt törvényesen is akarta biztosítani. Ezen célja érdekében földesuraitól már régen igyekezett megváltakozni, 1834-ben pedig oly szerencsés volt, hogy Kóburg herceg, aki méltányolta a város törekvését és egyéb okokból is a várost nemcsak minden földesúri jogától örökre fölmentette, hanem a főbenjáró hatalomra vonatkozó kir. privilegiumát is átruházta a városi tanácsra, amely annak gyakorlásában addig is résztvett.

A vármegye, amikor Kóburg herceg eljárása tudomására jutott, azzal az indokolással, hogy a város most már visszajutott a vármegye hatalmába, a főbenjáró hatalom gya-

korlására jogot formált. A városnak a vármegye hatalmába való jutása azt is jelentette volna, hogy a gonosztevőt Pestre kellett volna szállítani, az ügyet ott tárgyalták volna. Ellátás esetén a pesti börtönben kellett volna a büntetést kitöltenie a város költségén. Ez ellen a város természetesen tiltakozott, hiszen Zsigmond király 1421. évi privilegiuma szerint rendes bírái és esküdtjei voltak. Az 1564-i királyi privilegium pedig a helybeli lakosok elleni panaszokban a helybeli tanácsot nevezi meg illetékes hatóságnak. Az 1848-i évi kir. resolutio a tanácsot törvényes és rendes bíróságnak ismeri el, a helybeli nemesek ügyeit is annak kell megítélnie. Már az 1816-ban kiadott királyi parancs is a tanács törvényességét biztosította.⁴⁰

A most tárgyalt, a királyhoz intézett felíratnak nem lett meg a remélt eredménye. A vármegye ugyanis, amikor Kóburg herceg az úriszék tartásának jogáról lemondott, maga állított fel úriszéket és azt jelölte meg Kecskeméten, mint másodfokú bírói hatóságot. A város ez ellen tiltakozott és még 1835-ben ismét a királyhoz fordult felirattal.

E felíratban, szemben az elsővel, már a vármegyei törvényszék illetékességét kérte kiterjeszteni. Inkább akarta ugyanis a vármegyei törvényszéket, mint a vármegye által felállított úriszéket maga fölött elismerni. Indokai a már ismereteken kívül a következők voltak: Van a hazában több olyan város, amelynek tanácsától a fellebbezés egyenesen a vármegyei törvényszékhez történik. A fellebbezés azon városoknak a tanácsától is, ahol nincsen úriszék, a vármegyék polgári törvényszékeire történik. Ezen utóbbi eljárás annál inkább helyes, mert az ügy kezelése rövidebb időbe és kevesebb pénzbe került.

Hiába volt azonban a városnak minden fáradozása, maradt továbbra is minden a régiben, vagyis a vármegye által felállított úriszék működött.

A város pedig a maga kérésének jogosságára és állításainak igazolására a legfényesebb bizonyítékokat hozta fel. Reményét azonban nem adta fel a város, mert 1843-ban újabb

felirattal fordult a királyhoz. Kérte a város, hogy az úriszéket megszüntetni és a feljebbvitelt a helybeli tanácstól egészen a tek. vármegye törvényszékére elrendelni kegyeskedjék a következő okok alapján:

A város magát a földesuraitól, kivéve a gr. Eszterházyakat, már megváltotta. Nincs olyan törvény, amelyik az úriszék tartását ott is szükségessé tenné, ahol nincs földesúr; az Eszterháziaknak sohasem volt úriszék tartási joguk. A város a továbbiakban kifejtette, hogy csak a törvényben gyökerező jogát akarja gyakorolni, mert az 1635:68. tc. 3. §. és az 1723:74. tc. a földesúri hatóság alatt nem lévő helyeket a vármegye közvetlen hatósága alá rendelték és a feljebbvitelt a vármegyei törvényszékekre utasították.

A felterjesztésben előadta a város, hogy rendezett tanácsa van, amely a legrégebb időktől kezdve első bíróságot gyakorolt, jelenleg is gyakorol, amelytől a csődperek egészen a váltófeltörvényszékekre, a szóbeli perek pedig közvetlen a megyei törvényszékekre vitetnek és így nincs ok, amely a többi pereknek egyenes felvitelét gátolhatná. Az úriszék megszüntetése anélkül, hogy abból valakinek kára lenne, a városnak hasznára válna, amennyiben az úriszék tartására szükséges összeget megkimélhetné és az ügyeket gyorsabban intézhetné el.⁴¹

Meg kell még itt emlékeznünk egy speciális bírói testületről. A török hódoltság alatt ugyanis a polgároknak egymásközi ügyében a török bíróhoz nem volt szabad fordulniok. Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd állított fel közösen az ilyen ügyek tárgyalására bírói testületet, amely „Három város törvényszéke” név alatt működött. A bíróság alkalmilag gyűlt össze a három város valamelyikében, tagjai a városokból és a szomszéd községekből meghívott két-két közbecsülésben álló, többnyire bíróviselt személy volt, ezek voltak a convocatus bírók.

Előfordult gyakran, hogy gyorsan kellett bíraskodni és nem volt idő a tárgyalást meghirdetni és a bíróság tagjait rendes úton meghívni az ítélkezésre. Az ilyen esetekben úgy

jártak el, hogy pl: vásár alkalmával vagy hasonló esetekben, amikor több vidéki volt a városban, az éppen jelenlevők közül a legtekintélyesebbet felkérték a bíráskodásra. Az ilyen bíróság tagjai voltak a „fogott bírák“, mert szinte megfogták őket. A fennmaradt jegyzőkönyvek sok fontos helytörténeti adattal szolgálnak.⁴²

A város történetében a hosszú török uralom visszamaradást jelentett, kivéve a számbeli gyarapodást. A felszabadító háborúk és az azt követő években sem volt fényes a város helyzete. A város nemcsak a töröktől szenvedett sokat, hanem a kuruc-labanc világban is gyakran megesett, hogy hol az egyik, hol a másik párt sarcolta meg. Amikor 1705-ben a német sereg Herbeville tábornagy vezetése alatt közeledett Kecskemét felé, Rákóczi az ellenség élrelmezésének lehetetlenné tétele érdekében megparancsolta a város lakóinak, hogy költözzenek ki a Mátrához. Rákóczi generálisa br. Károlyi Sándor is belátta ennek a rendeletnek a lehetetlenségét és igyekezett is a fejedelmet a várossal szemben való engedékenységre rávenni. A kecskemétiiek kijelentették, hogy a fejedelem parancsát semmi esetre nem teljesítik. Igazuk volt a kecskemétieknek, amikor e tekintetben szembehelyezkedtek a fejedelemmel, mert olyan népes városnak a teljes elköltözése, olyan távolra, az akkori viszonyok között, szinte egyenlő volt a lehetetlenséggel.

A fejedelem a város eljárását úgy értelmezte, hogy azok a németben pártfogót keresnek. Sajnos azonban később mégis többször ki kell költözni pl: 1706 aug. 24-én 46 napra hagyták el a várost Rabutin német serege elől és költöztek a Mátra mellé.

Herbeville serege az említett alkalommal csakugyan itt szállt meg, a városnak kellett élrelmeznie, sőt még 20.000 fr-t is kellett fizetnie. Talán még ennél is nagyobb baj volt a városra nézve, hogy néhány kurucot, akik a várost fel akarták gyújtani, a kecskemétiiek megölték. Rákóczi azt írta br. Károlyi Sándornak, hogy „ha a német Kecskemétet elhagyja, tétesse Kegyelmed porrá a várost“. A városnak pedig nagyon

súlyos teher volt a német sereg elszállásolása, méltányolásra is talált, mert Kecskemét oltalomlevelet és királyi elismerést kapott érte.

A kecskemétiak ezen eljárása a hazaárulás vádját váltotta ki a kurucok részéről. Rákóczi Egerben a város ellen a következő rendeletet adta ki: „Minthogy Kecskemét város lakosai sok rendbeli parancsolatainkkal nem gondolván, sőt nemzetséges igaz ügyünkhöz való természeti kötelességeket is megtagadván, az ellenségnek meghódoltanak s azzal a hazánk szabadsága dolgainak folyásában nem kevés akadályt tettek; minekelőtte ezen cselekedeteknek nagyobb büntetését vennék addig is assignáltatnak Tekintetes Nemzetes Bottyán János Grális főstrázsamesterünk regimentjének egészen való megruháztintására stb.“⁴³

A város 57 tisztet és 893 közkatonát tartozott teljes ruházattal ellátni.

Rákóczi tehát drágán fizettette meg a várossal azt, hogy a királyi csapatokat befogadta, pedig azt a város akarata ellenére cselekedte. Az ellenséges csapatok azonban nem keresik mindig az igazságot és jogot. Annak a csapatnak a kezében van a jog és osztja az igazságot, amelyik éppen a hatalommal rendelkezik.

IV. FEJEZET.

A VÁROS TERJESZKEDÉSI POLITIKÁJA.

PUSZTÁK, BIRTOKSZERZÉS.

Azok előtt, akik a város területét és határát nem ismerik és talán a magyarországi földművelésnek korábbi állapotát sem eléggé tudják, különösnek látszik az, hogy a város, amelynek lakossága számához képest elég tágas határa volt, azzal nemcsak nem elégedett meg, hanem azonkívül még több szomszéd pusztára is kiterjeszkedett. Igyekezett pusztákat szerezni vétel útján, ha pedig ezt nem tehette, akkor bérbe is vette azokat, sokszor elég drágán.

Azonban meg kell itt fontolni azt a jelentékeny körülményt, hogy Kecskemét város határa olyan rossz minőségű és olyan terméketlen homok volt, hogy annak délkeleti oldalát kivéve, amely az egésznek mintegy tized részét teszi, csak legeltetésre használhatták. A többbit csak az utóbbi időben, a rossz földdel megbirkózva, szabad községnek, szabad lakosai szabad használat útján, vihették annyira, hogy nagy részben művelés alá kerülhetett.

Természetes is, hogy Kecskemét, mint földművelő és állattenyésztő város pusztákat igyekezett szerezni. Történeti joga is volt hozzá, mert a körüllevő elpusztult helységek lakói a városba menekültek. Tehát azok képviseletében lépett közbe a város.

Régente a város határa csaknem egészen legelő volt, pl. a pesti országút mentén a nyugati résznek, köznyelven „Csödör“-nek nevezett darabja, amelyet Zsigmond király 1421-i oklevélben „Chederhamca“, azaz „Csödörhomoka“ név alatt találunk említve, mint a neve is mutatja, csak méneslegelőül szolgált. Ma ez a terület rendes művelés alatt áll.

Parlagon heverték, régen tekintetbe sem jöttek az ilyen homokos, terméketlen földek. Idő és erővesztéséget láttak az említett és ahhoz hasonló földek megművelésében, sőt féltették a többi haszonvehető földeket is, nehogy a homokos földek felszántásával ezek homokja is megoldódjon és amazokat is pár szeles év alatt elborítsa. Azon igyekezett tehát a város, hogy pusztákat szerezzen, akár zálog, akár haszonbér, akár pedig örökvétel útján.

A város 1596 után kezdte a pusztákat bérbevenni. Eleinte csak párat, a 17. század közepétől kezdve azonban ez a törekvés mind erősebb. Bérbevette a város Csengele, Szentlászló, Móricgátja, Szank, Majsa és Bene kun pusztákat. Az említett pusztákon azonban Szegednek is volt legeltetési joga. Gr. Eszterházy Zsigmond, mint a nádorhelyettese 17 kun pusztát adott bérbe a városnak 1683-ban. 1690-ben ismét bérbevett a város 16 kun pusztát gr. Eszterházytól.

A város által bérelt kun pusztákat a neoacquistica commissio elkobozta. Azokat, mint koronajószágot I. Lipót 1702-ben 500.000 frt.-ért eladta a Német Lovagrendnek. A város továbbra is bérelte a pusztákat a Lovagrendtől 3500 frt. évi bérért. A pusztáknak a város a Rákóczi felkelés idején nem sok hasznát vette, mert mint a ferencrendi házfőnökök bizonyította, a rácok 1703—5 években 14 ezer drb. marhát raboltak el innen. Kérték is a kecskemétiak a haszonbér elengedését és azt 1704—11 évekre el is engedte a rend magymestere. Nem vehette hasznát a Lovagrend a pusztáknak, mert azokat Rákóczi lefoglalta, illetőleg a jóvedelmét előbb Vay Ádám jászkun kapitánynak, aki egyúttal az ő udvari kapitánya is volt, adta át; utóbb pedig az országos kincstár javára engedte át.⁴⁴

A kun puszták eladása miatt nagy volt a felháborodás és azt az országgyűlésen is tárgyalták. Az 1715 : 34. t.-c. elrendelte, hogy azokat a kincstár három éven belül tartozik visszaváltani és régi tulajdonosainak birtokába visszajuttatni. A lovagrend szívesen visszaadta volna, hiszen eddig még nem sok hasznát vette. A kincstárnak azonban erre fe-

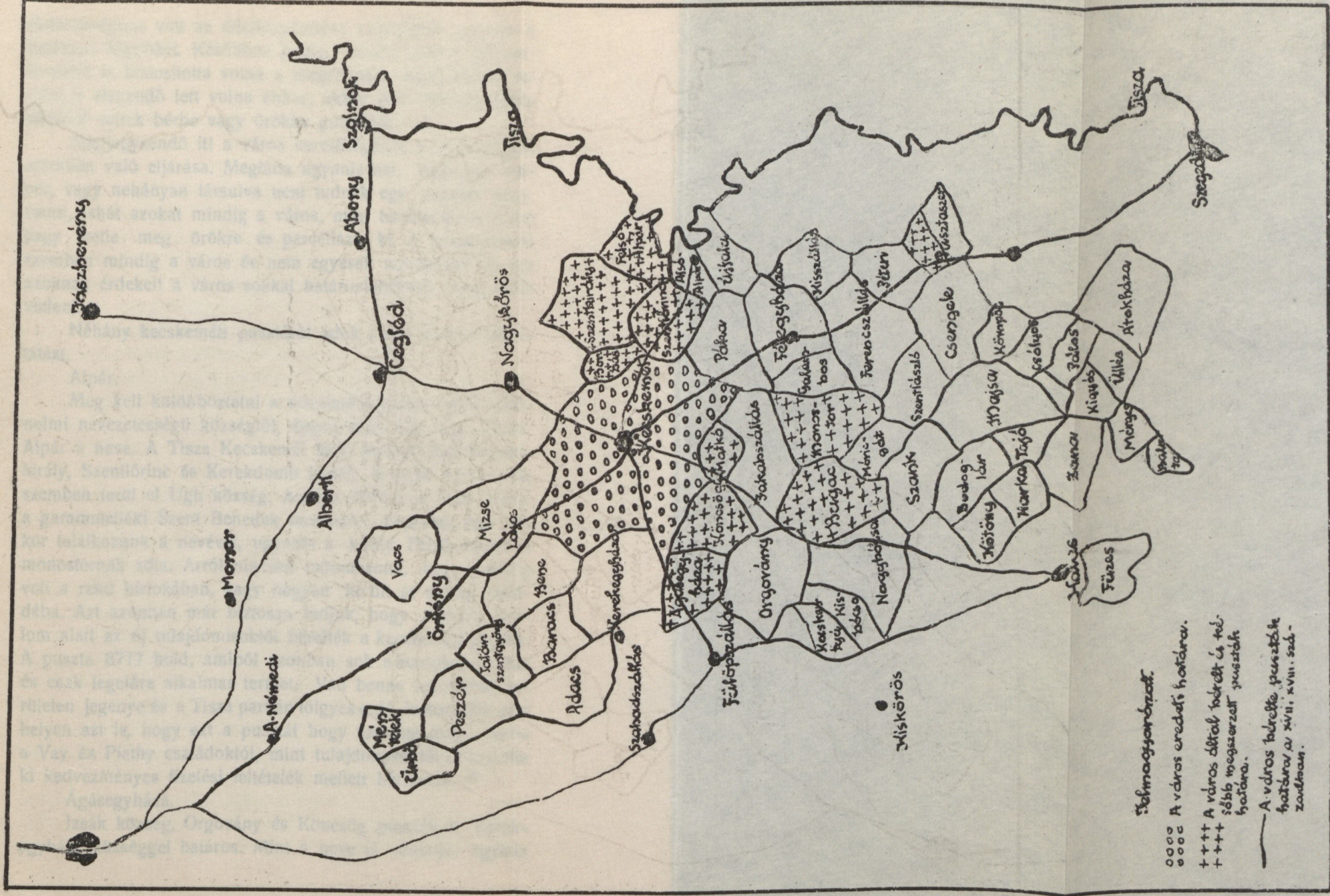
dezete nem volt. A rokkant katonák pesti menedékháza fizette ki a Német Lovagrendnek az 500.000 forintot, a jászkun puszták ezzel a menház tulajdonai lettek. Végül 1745-ben engedte meg Mária Terézia a redemptiot, vagyis, hogy saját magukat megválthatják és így a 43 évre jobbágy sorba jutott jászkunok ismét szabadok lettek.

A nádor 1701-ben 23 kun pusztát adott ki évi 1300 frt.-ért, de a szerződést csak egy évre kötötték. A puszták nevei: Szentlászló, Orgovány, Szank, Félegyháza, Kerekegyháza, Galambos, Csengele, Móriczgátja, Matkó, Jakabszállása, Pálka, Ferencszállása, Majsa, Pálos, Kisszállás, Ülész, Kigyós, Átokháza, Bene, Csólyos, Kömpöcz, Alsó-Ágasegyháza és Boldogasszonyháza. Ezeken kívül Borbásszállás, Felső-Alpár, Szentkirály, Szentlőrinc, Vacs, Tatárszentgyörgy, Felső-Ágasegyháza, Újfalú, Monostor, Bugac és Pusztaszer. Ekkor volt a város gazdálkodása a legnagyobb terjedelmű kb. 450—500 ezer kat. hold.

Volt tehát idő, amikor Kecskemét város lakossága a város területén kívül 32 kun pusztán űzte európai hírű marha- és lótenyésztését. Innen keletkezett a 18. sz.-beli könyvekben és térképeken a „Kecskemether Heide,“ „kecskeméti pusztá“ jelzés, ez azt a területet jelentette, amelyik nagyjában Kecskemét, Szeged és Baja között fekszik.

A marlia- és lótenyésztés azonban nem jelentett visszamaradást a mezőgazdasággal szemben, hanem csak a helyzet ügyes kihasználását. Rosszak voltak a földek, rosszak az utak, tehát gazdaságosabb volt ez a gabonatermelésnél. Azonban gabonát is termesztettek, bizonyítják a városban talált gabonavermek. Szőlőművelés, bor- és gyümölcsstermelés szintén nagyon fejlődött volt a városban. A várost ÉNy felől vették körül szőlővel és gyümölcsösökkel, hogy az uralkodó szél által állandóan felkavart kun puszták futóhomokjait megkössék. A szőlőültetés már a 13—14. században történt. A török uralom alatt már fejlett szőlőművelés van Kecskeméten.

Az állattenyésztés akkor még haszonhajtóbb volt a gabonatermesztésnél. Nyilvánvaló tehát, hogy a lakosságnak

életszükséglete volt az állattenyésztés; szükségből szerezte a hatalmas legelőket. Később pedig, amikor már a gabona-termelés is biztosította volna a megélhetést, tehát kisebb terület is elegendő lett volna ehhez, akkor már vagyongyűjtés céljából vettek bérbe vagy örökbe pusztákat.

Megjegyzendő itt a város vezetőségének a lakossággal szemben való eljárása. Meglátta ugyanis azt, hogy egy ember, vagy néhányan társulva nem tudnak egy pusztát megvenni, tehát azokat mindig a város, mint testület vette bérbe vagy vette meg örökre és parcellázta ki. A tulajdonossal szemben mindig a város és nem egyesek szerepeltek és így azoknak érdekeit a város sokkal határozottabban meg tudta védeni.

Néhány kecskeméti pusztáról adok most rövid tájékoztatást.

Alpár.

Meg kell különböztetni a szomszédságában levő történelmi nevezetességű községtől, éppen ezért Kis vagy Felső-Alpár a neve. A Tisza Kecskemét felőli partján fekszik Szentkirály, Szentlőrinc és Kerekdomb között. A tulsó parton vele szemben terül el Ugh község. Amikor 1075-ben Géza király a garamelléki Szent Benedek monostort alapította, már akkor találkozunk a nevével, ugyanis a király Felső-Alpárt a monostornak adta. Arról nincsen tudomásunk, hogy meddig volt a rend birtokában, vagy hogyan került át a Vay családba. Azt azonban már biztosan tudjuk, hogy a török uralom alatt az új tulajdonosoktól bérelték a kecskeméti gazdák. A pusztá 8777 hold, amiből azonban sok a homokos, nádas és csak legelőre alkalmas terület. Van benne tekintélyes területen jegenye és a Tisza partján tölgyes erdő. Ismertetjük más helyen azt is, hogy ezt a pusztát hogy szerezte meg a város a Vay és Plathy családoktól, mint tulajdonosoktól és osztotta ki kedvezményes fizetési feltételek mellett bérlőinek.⁴⁵

Ágasegyháza.

Izsák község, Orgovány és Köncsög puszták s Kerek-egyháza községgel határos. Mint a neve is mutatja, egyház

volt itt, amit a templomrom is bizonyít. Kataszteri felvétel szerint Ágasegyháza összesen 9662 hold 1111 □ öl, a föld minősége elég silány. Ágasegyháza környékén kb. 10 ezer hold a nádas, mocsaras terület, alig 8—10 km-re van a Kolon tó, amelynek ingoványaiban, még 10 évvel ezelőtt is tanúztak régi farkasok.

Borbás-szállás.

A város közvetlen szomszédságában 3906 holdon fekszik. A reá kivetett közterhek arányából következtetve 1684-ben még pár száz lakosú község volt. A romok alapján 1872-ben megrajzolt temploma kb. 150 lélek befogadására volt alkalmas. Azonban Buda 1686-ban történt visszafoglalása és a töröknek a Duna—Tisza közéről való kiűzése alkalmával a helység teljesen elpusztult és lakosai a városba költöztek. A város a pusztát földesuraitól előbb haszonbérbe, majd 1819-ben zálogba és végül örök áron megvette és bérlőinek kiparcellázta. Az egész pusztát három földesuri jussra osztott. Vay juss $\frac{2}{8}$ rész, Ottlik juss $\frac{4}{8}$ rész és a Bónis juss $\frac{2}{8}$ rész. ⁴⁶

Szentkirály.

A kecskeméti ferencrendiek templomának belső kórusán van egy kép, amely szent László királyt ábrázolja. Állítólag ez a kép 1686-ban, a török kiűzése alkalmával elpusztult Szentkirály község templomából került ide. A Nagykőrösön 1654-ben tartott „boszorkányperben“ ítélkező bíróság tagjai között Kecskemét, Cegléd, Nagykőrös városok kiküldött bírái mellett, Szentkirály és Szentlőrinc községek kiküldöttei is helyett foglaltak. Ez az adat is a két pusztát akkori község voltát igazolja. ⁴⁷

Három résztulajdonosától részletekbe vette bérbe, majd az 1820-as években zálogba, illetőleg vette meg örökül a város a 18.482 hold területű homokos pusztát. Ugyanazon három földesúri jussra osztott a pusztát, mint Borbás-szállás, csak a tulajdonjogi arány volt más. A pusztát $\frac{4}{8}$ részét a Vay juss, $\frac{3}{8}$ részét az Ottlik juss és $\frac{1}{8}$ részét a Bónis juss képezte. ⁴⁸

Monostor.

Azonosnak látszik az 1425-ben felmerülő „Monostoralja” birtokkal, amelyet ekkor prodanizi Ördög Miklós a királynak engedett át. Nemkülönben Ákosmonostorával, amely 1349-ben „Akwsmonostora”, 1421-ben „monasterium de Akos”, 1488-ban pedig „Ákosmonostor” néven tűnik előnk. Az itteni apátság kegyurai 1421-ben a Csákiak v. Zsidaiak; a XV. sz. közepe óta a Rozgonyiak.⁴⁹

A 11.782 hold területű homokos földnek tekintélyes része legelő, közvetlen Bugac szomszédságában. A neoacquistica commissio a Jánossy familiától elvette és Barinyai Ignác ítélőmesternek adta oda. Az ítélő mestertől a város 13 évre 5000 fr-ért zálogba vette, azonban soha nem váltotta vissza ezt a tulajdonos, sőt 1754-ben a Barinyai családtól már 25 évre vette zálogba a város 20.000 fr-ért. A Barinyai öröksőtől részletekben vette meg a város és 1796-ban 4500 holdat kiosztott bérlőinek, a többbit pedig megtartotta saját gazdasága számára.

Pusztaszer.

Csongrád vármegyében Kistelek mellett fekszik. A 16.000 hold területű pusztából Kecskemét 7536 holdat vett meg. E pusztá nevezetessége már hazánk történetével kezdődik. Zalán bolgár fejedelem Alpár mezején történt legyőzése után Árpád ide gyűjtötte össze népét és ott velük tanácskozott az ország szervezéséről, vagy, mint Anonymus írja „szert tévének”. Azóta nevezik a pusztát Pusztaszernek.

A pusztát már a 17. sz. második felétől kezdve kecskemétiak bérelték a jakabiaktól. A neoacquistica commissio működése következtében azonban a pusztá a kincstár tulajdonába került. III. Károly király a pusztát gróf Erdődynek adományozta a város, tehát attól vette bérbe illetőleg vette meg örököül egy részét. A Mindszenti uradalmat és annak tartozékait gr. Erdődy eladta gr. Pallavicininek, aki ezután perrel támadta meg a várost, hogy Pusztaszer a Mindszenti uradalomba tartozik, tehát ő azt meg is vette. Az igazság úgy látszik középen volt, mert a pusztán megosztottak. Amikor pe-

dig 1764-ben gr. Erdődy Kristóf eladta gr. Battyányi Lajos nádornak Pusztaszert, a város kérésére a nádor elállt a szerződéstől és így a város a pusztát bérbe, utóbb pedig örökül megvehette.

Bugac.

A puszta 14.454 holdon terül el. Egy 1465-i oklevél szerint itt Bugacháza nevű helység volt. Az oklevélben ugyanis olyan néven szerepel és akkor még a Kiskunsághoz tartozott.

Bugac pusztából 8205 hold és 1411 □ ölet a város 1810-től 1842-ig 200.009 fr-ért zálogban tartott a bernáthfalvi Földváryaktól és azt azok a meghatározott 32 év után nem fizették vissza, sőt arra újabb 48.000 fr. zálogot kértek és azt 32 évre ismét lekötötték, vagyis 1874-ig. Földváry Károly és Mór, mint a családjuk megbízottai 1864. december 20-án kelt adás-vételi szerződéssel a zálogba adott pusztát a rajta levő 248.000 fr zálog beszámításával 298.000 fr-ért a városnak eladták. A szerződésnél figyelembe kellett venni az eladónak, hogy tekintélyes összegű zálog terheli azt, sőt az 58 év alatt, amíg a város zálogban tartotta azt, építkeztek is, amit a tulajdonosnak mind meg kellett volna fizetnie. A szerződés még 6 év múlva járt volna le, tehát idegen ennyit nem adott érte. A város szerencsés volt, mert a vételárat részletekben fizette ki.

Szentlőrinc.

A 11.523 hold területű pusztának felét 1614-ben adomány útján megnyerte Rőtky Urbán, Thurzó György nádortól.

Rőtky Urbán csak a puszta felét kapta meg 1614-ben, de a másik felét már akkor bono iure kellett birnia, mert már 1699-ben annak utóda, Bonchy Zsófia, Keresztes Sándorné az egész pusztát adta el a városnak 2900 vfr.-ért, ami ellen sem a fiscus, sem a neoacquistica commissio soha semmi kifogást nem emelt.

A város 1701-ben folyamodott Lipót királyhoz jóváhagyásért. A fiscus elutasította a kérést, azzal az indokolással, hogy még a Bonchy Zsófia jussa nem világos és ha az volna is, a város, mint kihalhatatlan testület az 1648: 6. t.-c.

és az 1542:33. t.-c. szerint nem is szerezheti azt meg. Ha a Bonchy Zsófia teljes jussát ki is mutatják, maradjon az a város csendes birtokában addig, míg a Bonchy család ki nem hal, annyiival is inkább, mivel az *ius armorum* taxáját a *fiscus* már felvette. Mivel pedig előrelátható volt, hogy a kérdés a Bonchy-család és a *fiscus* között még sokáig húzódik, addig is jónak látta a *fiscus* a birtokot a városnak zálogbaadni. A város zálogba is vette azt 1703-ban 6 évre 2000 frt.-ért. *Ius armorum* címén is fizetett a város 1715-ben a *fiscus*nak 93 frt. 70 krt.

A pusztát a város 1730-ig zálogban tartotta, akkor azonban a *neoacquistica commissio* perbefogta. A város kérte földesurának, gr. Koháry István országbirónak közbenjárását érdekei megvédésére, pedig az igazság az ő részén volt, mert a kamarával kötötte meg a szerződést zálogra, nem pedig örökvételre.

Gr. Koháry 1730-ban folyamodott tehát a királyhoz, hogy Szentlőrincet neki, mint kecskeméti földesúrnak adja át. Ugyanakkor folyamodott a város is a birtokért. Abban a reményben folyamodtak mind a ketten, hogy vagy az egyik, vagy a másik megnyeri és az mindenképpen a város javára válik. Azonban nem lett meg a várt eredmény, mert az akkor olyan hatalmas *fiscus*, főleg pedig hg. Grassalkovich vigyázott arra és már 1731. év elején meghozták az ítéletet, hogy a város elveszti azt. Nem kapta vissza sem a 2900 frt. vételért, sem a 2000 frt. zálogot, sőt még a *taxa armalis* is odaesett.

A *fiscus* a pusztát 1733-ban gr. Stharenbergnek adományozta, akitől azonban a város bérevette. Gr. Stharenberg Tamás unokája 1746-ban a hatvani uradalommal együtt 200.000 frt.-ért gr. Grassalkovich Antal királyi személynek eladta.

Ezt az adás-vételt, illetőleg alkudozást azonban sem a város, sem gr. Koháry András nem tudták, tehát mind a ketten igyekeztek azt szintén megszerezni. Akármelyikük tudta volna megvenni, mindenképpen a városé lett volna az, mert

a grófot is a város kérte meg erre, mintegy segítőnek; a pusztá mégis a Grassalkoviché lett.

Koháry még 1746-ban megvette Grassalkovichtól és ismét Kecskemétnek adta zálogba. A város tehát ismét visszakapta azt, de ezután évi 1000 frt.-ot és 200 frt. értékű ajándékot kellett érte fizetnie; pedig 1736-ban csak 320 frt.-ot fizetett. Gr. Koháry 1748-ban már évi 1200 frt. árendát kért a várostól és 1749—56. évekre eső bért előre kellett megfizetnie, mert a grófnak adósságai voltak. A gróf azonban nem méltányolta azt, hogy több évi bért előrefizetett a város, mert 1757-ben 1500 frt.-ra csapta fel a bért. A bérösszeget állandóan emelték, 1845-ben 8000 frt. volt.

A XIX. sz. elején a Kuria előtt pert indított a gr. Stharenberg familia hg. Koháry ellen Szentlőrinc visszaszerzéséért. A per alkalmával, midőn hg. Kohárynak a pusztához való jogát kellett bizonyítania, kitűnt, hogy sem Stharenbergnek, sem Grassalkovichnak, sem Kohárynak nincs a pusztára a fiscustól megerősítése; a perbe tehát a fiscus is beállt, mint igénylő.

Hg. Koháry, minthogy a per eredménye kétséges volt, a pusztára 1819-ben királyi adománylevelet igyekezett szerezni és segítségére hívta a várost is. A város segített is, de a fiscus azzal érvelt, hogy amíg a fiscus a pusztá birtokába nem lépett, addig azt másnak átadni nem lehet.

Az eredmény tehát az lett, hogy a hg. azt ajánlotta, hogy a már fizetett 1600 frt.-on felül fizet még 14.000 frt.-ot, — a 14.000 frt.-ot Kecskemét az ő nevére le is fizette, — de ezzel is csak biztosítékot nyert a herceg arra, hogy elajándékozás esetén első helyen szerepel.

A város Kóburg Ágost herceggel 1854-ben kötött szerződést a szentlőrinci pusztára évi 30 ezer pfrt. mellett. A szerződés első pontja az volt hogy, ha a város fizetési kötelezettségeinek egy évnél hosszabb ideig nem tesz eleget, a szerződést ezzel felbontottnak veszik. Minthogy a zavaros időben (a város előjáróságát felfüggesztették) a város nem fizetett, a herceg Schweiger Fülöp kecskeméti zsidó keres-

kedőnek adta azt bérbe 1863 jan. 1-vel. A város is hozzájárult ehhez (kénytelen volt), de csak úgy, ha az ő tartozását is kifizeti. Schweiger azt is vállalta, természetesen a város később megfizette neki. A város előljárósága azonban állandóan kérte a herceget, hogy adja vissza a birtokot, kifizeti az adósságot.⁵⁰

Ő kir. Fensége Fülöp Szász Kóburg Góthai herceg által haszonélvezett, a gr. Koháry-féle család hithizományhoz tartozó 11539 hold, 506 öl (kataszteri) birtokot összes tartozékaival együtt 1907-ben megvette a város 4,600.000 azaz négymillió hatszázezer koronáért. Minthogy a kérdéses pusztá hitbizomány volt, eladásához a királyi jóváhagyást is meg kellett szerezni, amit a hg. meg is szerzett.

Az ingatlanból 800 hold erdő, a polgármester vadászterülete.⁵¹

A puszták történetének ismertetését tovább nem folytatjuk, hanem néhány szempontot sorolunk még fel, melyeket a következtetéseknél figyelembe kell venni.

A kecskeméti puszták mindegyikének van rommaradványa, mint azt a városi múzeum ásatásai bebizonyították. Kétségtelen tehát, hogy Kócsér, Mizse, Lajos, Vacs, Vátya, Hernád, Szunyog, Baracs, Adacs, Kerekegyháza, Szentlászló, Ferencszállás, Péteri, Csöngöle stb. mind községek voltak, de mind elpusztultak vagy a tatár vagy a törökuláskor. Minthogy e puszták községi idejéből frásos emlékek nem maradtak fenn, pontos adatokkal itt nem dolgozhatunk, hanem a történeti kutatás alkalmával egyes korszakokhoz igyekszünk alkalmazkodni.

Az 1242.-i tatárjárás alkalmával úgy elpusztultak egyes községek, hogy azok soha többé fel nem épültek.

Mátyás király halála után a híres fekete sereg, mint-hogy a zsoldját nem kapta meg, fosztogatni kezdett. A csapat Mátyás király seregének kis része volt és kapitányáról Fekete Hanwitzról nevezték el, de e néven csak Mátyás halála után 2 évvel említik először. E csapat sziléziai zsoldosokból állott. Kinizsi Pál verte szét teljesen Halas mellett.

Kecskemét határában is több összetükközés volt velük. A szájhagyomány szerint azokat a helyeket, ahol a halottakat eltemették, Feketehalomnak nevezték el; a város határában több ilyen halom van.

A mohácsi vész évében, amikor a török végigvonult a Duna-Tisza közén, számos község teljesen elpusztult. A másfél évszázados török uralom alatt is hasonló sorsra jutott sok helység. Végül nagy pusztítást vitt véghez a török az 1686.-i kivonulás alkalmával.

A kuruc-labanc világban a rácok is elpusztítottak sok helységet.

Kecskemét birtokai legnagyobb részéhez a megváltakozással jutott. A megváltakozást 1724-ben kezdte a város és annak az 1848-as törvények vetettek véget.

E fejezetben csak azokat a birtokokat tárgyaljuk, amelyeket a jelzett idő előtt, illetőleg után szerzett a város. A megváltakozásról később lesz szó.

A megváltakozás előtt csupán Pusztaszentlőrincet szerezte meg a város, amiből azonban hosszú ideig tartó pereskedés lett, amint azt már ismertettük.

1848 után már csak kevés birtokot vett a város, mert a megváltakozást akkorra már befejezte. A város a szab. kir. városi jog elnyerése érdekében ugyanis igyekezett a megváltakozást minél előbb befejezni. 1848 után a következő pár birtokot vette a város:

Várady Antal, mint neje Kenessey Mária meghatalmazottja a Bónis rész $\frac{1}{7}$ -nek $\frac{2}{3}$ -át adta el a városnak 32.000 frt.-ért 1855-ben.

Várady Antalné először a birtokért csak 30.000 frt.-ot kért és a város 26.000 frt.-ot ígért, már majdnem megegyeztek, amikor a br. Bánffy-család, amely a várossal éppen pörösködött, 32.000 frt.-ot ígért érte, tehát többet a kért összegnél. A város így kénytelen volt 32.000 frt.-ot adni érte, mivel nem akarta kiengedni a kezéből, ugyanis addig zálogban tartotta.

Gencsi Ferenc, mind a maga, mind pedig anyja özv.

Gencsi Ferencné sz. Bónis Borbála és felesége sz. Veres-marty Borbála nevében, a borbási és szentkirályi pusztákon levő s az egyik osztályos Bónis $\frac{1}{7}$ -nek $\frac{1}{3}$ -t, másik $\frac{1}{7}$ -nek $\frac{1}{28}$ -t, harmadik $\frac{1}{7}$ -nek pedig $\frac{1}{2}$ -t tévő birtokaikat a városnak 1866-ban 66.000 fr-ért eladta. ⁵²

Jármy Bertalan örökösei: Borbála, Sulyok Andrásné, Ágnes Kulin Lajosné és Albert Móricné Téglássy Jolánta 1872-ben a Borbás és Szentkirály pusztákban levő zálogos birtokokat Kecskemétnek, holdanként 120 fr-ért eladták. Mint-hogy a birtok kis területű, a Bónis-féle $\frac{1}{7}$ résznek $\frac{1}{36}$ -a volt, a város alku nélkül vette azt meg. Az egész föld 12 holdat és 120 ölet tett ki, ebből Borbáson volt 3 hold és 1369 öl, a többi Szentkirályon. Az egész vételár 1530 fr. volt, de az 1839. jún. 14-én kelt záloglevél szerint 333 pfr. 20 kr. vagyis ausztriai pénzürték szerint 350 fr. zálog volt rajta, annak a leszámításával tehát 1180 fr-t kellett fizetnie. ⁵³

A város a peszér-ürbői pusztarészre a Majthényi családdal 1803-ban kötött szerződést és azt 219.950 fr-ért részben megszerezte. A peszéri birtok azonban a kir. kincstár tulajdona volt és ebből határvillongás lett, amely 30 évig húzódó pert vont maga után. Végül is megegyeztek: a felperesnek jutott 1042 hold, azonban azt a város a bugyii közbirtokosoktól megvette. A város Majthényi Károlynak a megnyert föld holdja után fizetett 20 fr-t. Kecskemét 1807-ben Bugyi (Pest vm.) helységben is vásárolt birtokot Majthényi Károlytól 403 ezer fr-ért. A Majthényi Károlytól vásárolt összes földeket a város a br. Bánffy családnak Borbás Szentkirály és Alpár pusztákban levő 936 hold föld megváltására szánta, de azok nem fogadták el, tehát 1853-ban beszerzési áron törlesztésre eladta. ⁵⁴

MÁSODIK RÉSZ.

I. FEJEZET.

A MEGVÁLTAKOZÁS ÉS A SZAB. KIR. VÁROSSÁG KÉRDÉSE.

Kecskemétet a megváltakozásnál kettős szempont vezette. Először, ami a legközvetlenebbül érintette, hogy a censusfizetés alól mentesüljön, azután pedig a földesúri jogok elnyerése után a szab. kir. városi jog megszerzése. Ezen kettős cél elérése érdekében a megváltakozást már 1724-ben megkezdte, de intensivebben csak az 1832/6 évi országgyűlés óta folytatta és sietette annak befejezését. Amikor ugyanis ezen az országgyűlésen Mária Terézia Urbáriumát törvénybe iktatták és hoztak bizonyos ujitásokat, a városi tanács már az 1773. évi dec. 10-én kelt királyi rendeletet, amelynek értelmében a censust királyi engedély nélkül nem lehetett felemelni, nem tartotta elég biztosítéknak arra, hogy az érdekeit a megváltatlan földesúri jogokkal szemben továbbra is meg tudja védeni. A város csak egy módot talált alkalmasnak arra, hogy függetlenségét továbbra is fenntarthassa, ha földesúraitól örökre megváltja magát és azután megszerzi a szabad királyi városi jogot. Tehát a város elhatározta a megváltakozást és az alábbiakban annak menetét ismertetjük.

Nem maradtak ránk az összes erre vonatkozó adatok és egyébként is annak apró részletezése nem célunk. A megváltakozást úgy tárgyaljuk, amint az egyes földesúri jussoktól váltotta meg magát a város.

Nagy előnyére szolgált a városnak a megváltakozásnál, hogy területe a földesurai között soha nem volt felosztva és

hogy a Koháry családot kivéve földesúri joghatóságot itt egy birtokos sem gyakorolt. A birtokosok földesúri joga tehát, kivéve a Koháryakat, tulajdonképpen csak elméleti volt. Azonban minden adás-vételi szerződésnek egyik lényeges pontja, hogy a szerződő földesúr birtokával együtt minden földesúri jogát a városra ruházza.

A Bónis jusstól, amely Szentkirály $\frac{1}{8}$ -t, Borbás $\frac{2}{8}$ -t tette, több részletben váltakozott meg a város. Pár adás-vételi szerződést ismertettünk az alábbiakban.

Zilai Sebes József, több testvére nevében is, a Bónis juss $\frac{1}{7}$ -nek $\frac{1}{5}$ -t 4500 vfr-ért a városnak eladta 1808-ban.

A Bónis juss $\frac{1}{7}$ -nek $\frac{1}{4}$ részét, amely Borbáson és Szentkirályon feküdt, Homakkay János és Julianna eladták a városnak 1837-ben 7500 vfr-ért. Volt rajta 3000 vfr. zálog, tehát 4500 vfr-t kellett fizetni.

Bakay Menyhértől és Józseftől vette meg a város a Bónis illetmény $\frac{1}{7}$ részének $\frac{1}{20}$ -t 500 pfr-ért 1839-ben.

Az egész Bónis illetmény, mint látjuk 7 részre oszlott. Az egyes örökösöknek ismét több leszármazottja volt, az összes örökösöktől való megváltakozás felsorolása itt teljesen felesleges.

A Bónis illetmény $\frac{1}{7}$ részének egyedüli tulajdonosa Bónis Menyhért, azonban a birtokát nem Kecskemétnek, hanem a nagykőrösieknak adta el, amely ma is azok tulajdona. Méltán keltett az eset megilletődést Kecskeméten, mert Szentkirály község pusztulása után annak lakói itt találtak otthonra. ⁵⁵

A megváltakozás nem történt mindig zökkenő nélkül, hanem gyakran évekig tartó pereskedést kellett a városnak folytatnia, illetőleg védekezni a földesúrral szemben; a legéklatánsabb példa erre a városnak a br. Bánffy családdal való esete. A város 1805-ben Majthényi Károlytól ürbői, nádai, hankházi és szentiványi pusztarészeit 219.950 fr-ért, 1807-ben pedig ugyanattól Bugyi helységét 430.000 fr-ért megvette. Ezen összes birtokait a Vay és br. Bánffy örökösöknek adta cserébe. ⁵⁶

Br. Bánffy Pál, Erzsébet gr. Teleki Ferencné, Miklós és gr. Bethlen Johanna 1853-ban pert indítottak a város ellen 936 hold földnek a borbásszállási pusztából való kihasítása és a perköltségek megfizetése miatt.

A per előzményei a következők voltak: Br. Bánffy László testvérei nevében is, azon indokolással, hogy Pesthez közelebb levő birtokon jobban tudnak gazdálkodni, mivel ott laktak, elcserélték a várossal annak Bugyi helységben ürbői, szentiványi és hankházi pusztabeli rész jószágaiért a Kecskeméten levő Vay jussnak borbásszállási pusztát $\frac{1}{4}$ -nek, Szentkirály $\frac{1}{2}$ -nek és az egész Alpár $\frac{1}{3}$ részét. Mivel a város által adott birtok az akkori számítás szerint 673 holddal kevesebb volt, tehát abban állapodtak meg, hogy „amig ezeket Ő Nagyságának tetsző csere által természetesen — in natura — ki nem pótolják, addig ezen 673 holdak capitalisokká változtatódjanak olyan módon, hogy egy jugerumot 40 rfr-ba vevén fel. Ő Nagyságoknak az e szerint kijövő capitalisnak 26.920 rfr. törvényes 6 %-os kamatát fizeti a város.”

Később kiderült, hogy a cserehiány nem 673, hanem 936 hold (1200 □ ölével számítva) volt. Visszapótlási követelésüket tehát megújították, hogy „annyi hasonló jószágú” földdel tartozik azt pótolni a város és ezután már 37.440 rfr. után fizette a kamatot.

A város megszerezte a peszéri birtokot és felajánlotta, azonban nem fogadták el, hanem pert indítottak ellene és követelték, hogy Borbáson vehessék ki azt, holott a kamatot a város rendesen fizette és azt a br. Bánffy család nem is mondta fel.

Teljesen érthetetlen volt azonban a cs. és kir. megyei törvényszéknek a várossal szemben való eljárása. A borbási pusztát a város nem egészen egyedül birtokolta és így arról, mint nem egészen sajátjáról nem is rendelkezett. A törvényszék szokatlanul gyorsan, a perfelvételtől számított 25 nap múlva hozta meg a szerződési záradékok elferdítésével indokolt ítéletét. A törvényszék nem a felperes kívánsága szerint,

szabad választás, hanem az 1836: 11. tc. tagosítási és osztályozási törvényre való tekintettel hozta meg ítéletét. A Borbáson szabad választás szerint 936 hold felér ugyanott az 1836: 12. tc. értelmében kivágandó 1400 holddal s többet ér, mint Szentkirályon 3000, vagy Alpáron 6000 hold. A birodalmi törvénykönyv 934. §-a kimondta, hogy még a legünnepelesebb szerződések is, ha az a szerződő felek valamelyikét az összeg felén túli értékig megrövidíti: érvénytelen. Itt pedig fennállt az eset, mert Borbás $\frac{1}{4}$ részét, Szentkirály $\frac{1}{2}$ -t és Alpár $\frac{1}{3}$ -t tette a megszerzett birtoknak, tehát forma szerint is érvénytelen volt.

A város azzal érvelt, hogy csak arra kötelezte magát, hogy a kérdéses hiányt a cserébe kapott részbirtokhoz hasonló jóságú és ugyan annyi hold földdel tartozik kipótolni. Az eredeti szerződésben, amit br. Bánffy Lászlóval kötöttek az állt, hogy „a mi általunk átcseréltetett tiszta és csendes birtokhoz hasonló nekünk is szereztesse.”

A várost a pör annyira sértette. hogy a törvényszék ítéletét és indokolását kinyomtatta a követek és a befolyásos emberek tudósítása végett és azt „Értesítés” címén a fennforgó jogviszony, mint magyarázat hozzáadásával a saját maga igazolására terjesztette is 1854 nov. 13.-án Hajagos Illés polgármester aláírásával.⁵⁷

A város azonban bajára nem lelt orvoslást, mert a pesti cs. és kir. országos törvényszék is elmarasztalta végső fokon.

Hajagos Illés polgármester 1854 jun. 22.-én tartott tanácsulésen azt terjesztette elő, hogy Pesthez közel 600 hold jóminőségű eladó földet tud, küldjenek ki bizottságot tárgyalni a br. Bánffy-családdal, hogy hajlandó-e azt elfogadni a borbási föld helyett (tehát akkor még nem hasították ki a földet.)

A tanács ki is küldte a polgármester és Balásfalvy Kiss Mihály főjegyzőt, de a br. Bánffyakkal való tanácskozás eredménytelen volt. A város minden történhető veszedelem elhárítása érdekében elhatározta magát a segédeszközök felhasználására, (hogy mit ért alatta pontosabban azt nem mondja meg.) A birtokosokat felszólította, hogy a végrehajtás meg-

akadályozására mindent elkövetni készen legyenek. Az ellentétét hát nagyon kiélesedett és csak az erőszaknak akartak engedni.

A polgármester az 1855 márc. 23-án tartott tanácsulésen jelentette, hogy a br. Bánffy-család 5 tagja örökölte a birtokot és az egyik örökös gr. Valdeh Frigyes a sajátját nem hajlandó eladni. A város tehát, ezután csak a birtok $\frac{4}{5}$ részére alkudozhatott.

A megítélt 936 hold földet Borbáson 1855 máj. 4-én kihasították, de birtokba nem vette a bárói család. Megbízta továbbra is Hajagos polgármestert, Balásfalvy Kiss főjegyzőt és 2 tanácsost, hogy tárgyaljanak br. Bánffy Miklóssal. Az összes költségek a várost terhelték. A bizottságnak sikerült is megkötni a szerződést, amelynek értelmében br. Bánffy Miklós $\frac{2}{5}$, Széki gr. Teleki Sámuel és gr. Toldalagi Mihályné Bethlen Johanna $\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{5}$ tulajdonosoktól a kihasított 936 holdnak $\frac{4}{5}$ részét 112.320 pfrt.-ért (három ezüst huszast számítva egy forintnak) megvette a város. Amíg az összeget teljes egészében ki nem fizeti a város, addig annak összes ingó és ingatlan javát le kellett kötni. Nagy bizalmatlanság volt ez a bárói család részéről. Kikötötték azt is, hogyha csak egyszer is nem teljesíti a város pontosan a fizetési kötelezettséget, a bárói család azonnal birtokba veszi a kihasított 936 hold földet.⁵⁸

Balásfalvy Kiss Mihály főjegyzőnek és Kovács József tanácsosnak sikerült megvenni gr. Valdek Frigyesről és felesége gr. Bethlen Kornéliától a kérdéses $\frac{1}{5}$ részt is 28.080 frt.-ért 1855 jun. 19.-én.⁵⁹

Gr. Eszterházy Albert földesúri jussáért, melynek használatáért, évi 52 frt. censust fizetett a város, 1842-ben 5000 frt. ígért. A királyi kamara figyelmeztette a várost, hogy vegye meg a birtokot, nehogy annak megszerzése nagyon nehéz legyen később. A város ugyanis másnak már censust nem fizetett; a szabad királyi városi jog megszerzésének ezen a téren már csak ez az egy akadálya volt. A város meg is váltotta az Eszterházy földesúri illetményt 10.000 pfrt.-ért 1845 ápr. 10.-én.⁶⁰

Gr. Aspremont-Lynden-Baint János Góbert császári kamarás és v. b. t. t. és még névszerint is felsorolt, tíz örökös 1818. jul. 15.-i egyezség szerint Rákóczi Julianna Borbála fejedelmi hercegnő, néhai gr. Aspremont Ferdinánd Góbert császári tábornok neje útján, őket illető városi osztatlan részt, amelyet még 1724-ben a városnak 10.649 frt.-ért zálogba adtak, 9351 frt. ráfizetés mellett örökre a városnak adták.⁶¹

Luby Imréné rapélyi Steösszel Mária a Mottesicky illetmény $\frac{1}{4}$ részét tevő városi jussát, amely után évi 250 frt. censust szedett, 1833-ban eladta a városnak 4160 pfrt. 40 kr.-ért. Kikötötte azonban, hogy a város a Tiszában lévő Ságisziget birtokát 4500 pfrt.-ért neki átadja, amely az ő ughi birtoka mellett terül el.⁶²

Id. Mottesicky Pál cs. kir. kamarás, akit a Bosnyák részből $\frac{2}{4}$ és özv. gr. Pongrácz Ádámné, mint Mottesicky Julianna grófnő örököse, akit a Bosnyák-jussnak $\frac{1}{4}$ része illetett és ketten összesen 750 frt. censust szedtek, ezen földesúri jogukat 30 ezer pfrt.-ért a városnak örökösen eladták 1736-ban.⁶³

Nagykárolyi gr. Károlyi István, Lajos és György minden jussukról, jövedelmükről és bármi néven nevezhető hasznukról 1835-ben a város javára örökre lemondanak. A lemondást azzal indokolták, hogy a város felosztva nincs és az eladási összegért máshol nagyobb birtokot tudnak venni; nem akarják a várost akadályozni a szab. királyi városi jog elnyerésében sem. A vételár 60 ezer vfr. és ezer szimpla arany volt.⁶⁴

Barinyai Ferenc ítélőmester Alsó- és Felső-Monostort 1723-ban királyi adomány folyamán megkapta. Az ítélőmesternek 5 gyermeke volt, közülük azonban minket csak István és Borbála Plathy Antalné érdekel. István ugyanis, akinek 2 gyermeke volt: János és Erzsébet Varasdiné, megváltotta testvéreitől azoknak jussait.

Barinyai István, aki már az egész Alsó- és Felső-Monostor tulajdonosa volt, eladta a birtokát 1768-ban Majthényi

Károlynak. A város pedig a Majthényi-családtól 1813-ban 283.945 rfrt.-ért megvette.

Barinyai István özvegye azonban pert indított a Majthényi-család ellen a birtok sérelmes elidegenítése címén. A per ki-
menetele kétséges volt és ezért az özvegy és leánya kiegye-
ezett a Majthényi-családdal 20 ezer fr.-ban, azonban fia, János
nem egyezett meg.

A város tehát, amikor a kérdéses birtokot megvette,
akkor még Barinyai Jánosnak követetése volt és csak 1822-
ben egyezett ki a várossal. A kiegyezést a felperes elszegé-
nyedése siettette; fizetett neki a város 2000 pfr.-ot tehát csak
akkor lett teljesen a város tulajdona a kérdéses birtok.

Ez az évekig pereskedő és megegyezni nem akaró úr
1836-ban már segélyért fordult a városhoz, mert mint indo-
kolásában előadta öreg és beteg volt, nem volt semmije és
dolgozni nem birt. Láthatjuk tehát, hogy igazságot nagyon
sokszor nem a bíróság, hanem az idő szolgáltat.

Plathy Antalné utódai is pert indítottak a város és
Majthényi Károly örökösei ellen, de ők is kiegyeztek 31 ezer
fr.-ban. 1807-ben.⁶⁵

A gr. Csáky-család a kecskeméti földesúri jussát, amely-
ért évi 500 fr. censust fizetett a város, 1870-ben 33 ezer
fr.-ért a városnak eladta.⁶⁶

Brezovay Imre és János Ágasegyháza- és Páhi-pusztai
rész birtokaikat, összesen 600 holdat, 1600 ölével számítva,
Balásfalvy Kiss Mihály, István és Károlynak 32 évre zálogba
adták 22.300 fr.-ért 1834-ben.

A Balásfalvy Kissek pedig Borbás, Szentkirály és Alpár-
pusztában fekvő és az egész Vay jussnak $\frac{1}{18}$ részét, vagyis
a Vay Plathy jussnak $\frac{1}{6}$ részét tevő és atyjuk B. Kiss Mihály
által Gyürki Istvántól Balásfalváért csereképpen szerzett föl-
desúri jussaikat 1834-ben a városnak eladták a következő
feltételek mellett: a) Fizet a város 1000 pfr.-t, b) a szóban
forgó birtokot földesúri jogokkal csereképpen átadják a vá-
rosnak, ha ezen három pusztában fekvő és 1200 ölével szá-
mítva 1166 $\frac{2}{3}$ holdat kitevő birtokukért a város a Brezovay-

család ágasegyházi és páhii birtokait megszerzi és azt nekik átadja.⁶⁷

A csere megtörtént, tehát a város a Balásfalvy Kisseknek kifizette a 22.300 fr.-t. A Brezovayaknak pedig 20 év múlva auctio képpen 12.400 fr.-ot.

Kaszap János, Oláh Gergely és Benedek, mind a három Fáy-ivadék a városban levő Fáy-juss $\frac{1}{4}$ -nek $\frac{1}{3}$ -át tevő birtokukat, amelyen már 1663 fr. 20 kr. zálog volt, 616 fr. 40 kr. ráfizetés mellett a városnak örökre eladták 1819-ben.⁶⁸

A Fáy-juss $\frac{1}{4}$ része $\frac{1}{3}$ -nak $\frac{1}{2}$ -t Török Miklóstól vette meg a város 1276 pfr.-ért 1819-ben.⁶⁹

Nemes Malatinszky János, feleségének sz. Várkonyi Annának és özv. Halmos Jánosné sz. Kalcsó Zsófia nevében a várossal 1819-ben kötött szerződés értelmében fent nevezetteknek a Fáy-juss $\frac{1}{32}$ -nek $\frac{2}{3}$ -t tevő földesúri jogait 4100 fr.-ért a városnak eladta.⁷⁰

Nemes Török Antaltól a Fáy-juss $\frac{1}{4}$ része $\frac{1}{3}$ -nak öt illető $\frac{1}{2}$ részét a város 1821-ben 1276 fr.-ért megvette.⁷¹

Bellusi Baross Miksa Nógrád vármegye alszolgabírája hitvesének Harmos Annának nevében, akinek a tulajdonát képezte a Fáy-juss $\frac{1}{4}$ -nek $\frac{1}{2}$ része, de amelyiken 1700 fr. zálog volt, a zálog elengedése és még 1620 fr.-ért örökre lemondott a város javára minden földesúri jogáról 1833-ban.⁷²

Monostori Kovács László és Márton, Gátsi Kiss János, Szécsényi Nagy Mihály, az utóbbi, mint János fiának gyámja az őket illető Fáy-juss $\frac{1}{4}$ részének $\frac{1}{4}$ -t, a rajta levő 800 pfr. zálogon felül fizetendő 400 pfr.-ért a városnak örökre eladták 1839-ben.

Repeczky Ferencné, Bornemissza Istvánné és Hunyadi Dánielné, mindnyájan Ternyei leányok, földesúri jussaikat, amely Kecskemét város $\frac{1}{32}$ részét tevő egész Fáy illetmény $\frac{1}{4}$ -nek felét tette és amely 1700 fr.-al terhelve volt, 1844-ben kötött szerződés értelmében még ezer pfr. ráfizetés mellett a városnak eladták.⁷³

Bánó Mihály, ugy is, mint Fekete Jolianna, Mária és Krisztina gyámja, Tasi Mihályné Fekete Teréz, Gergely és

Zsigmond, az őket illető Fáy-juss $\frac{1}{4}$ részének $\frac{1}{8}$ részét a városnak 3200 fr.-ért eladták 1848-ban.⁷⁴

Ágasegyházát br. Orczy és Csernusz urak birtokolták egyenlő részben. A birtokosok szaporodásával a 12 részre oszlott $\frac{7}{12}$ része a Szilyeknek és Galgóczyaknak $\frac{5}{12}$ része pedig a Csernusz örökösöknek jutott.

A Sárközyek nem voltak rokonságban egy családdal sem, hanem csak zálog és vétel útján jutottak birtokhoz.

Sárközy János örökösei az egész Fráter-illetmény $\frac{1}{2}$ részének $\frac{2}{11}$ részét tevő földesúri jussukat 1834-ben eladták a városnak 1000 pfr.-ért.⁷⁵

Sárközy Pál és fiai Lőrinc, Imre és Ábrahám a városban levő földesúri jussaikat, amely az egész Fráter-juss haszon felének néhai Péchy Klára Gentsi Istvánné részére esett $\frac{1}{10}$ részéből és azon kívül Fráter Lidiától megszerzett részből állt, amit még 1788-ban a város zálogba vett; 1835-ben eladták a városnak a következő feltételek mellett:

1. A város átengedi nekik Ágasegyházán azt a 175 holdat, amit néhai Sárközy Benjámint birt, továbbá még 26 hold 220 □-ölet, összesen tehát, 201 hold és 220 □-ölet, azon kikötéssel, hogy azokat ők fogják a város jogán kiváltani és az ezeken fekvő eredeti investmentális summát a város által meghatározott helyre befizetni.

2. Minthogy a városnak a Szily-családdal Ágasegyháza iránt kötött zálogos szerződése lejárt, de az újabb egyezségre hajlandó, ha a város azt megköti az előbb említett részére az auctionális summát egészen a város fizeti, azonban azon feltétellel, hogy annak felét az átengedett földesúri jogok örök ára fejébe számítják, a másik felét pedig ők fizetik majd meg, a városnak a többi lakosokra gyakorolt mód szerint, tehát részletekben.

Minthogy azonban a város a kérdéses egyezséget közbejött akadályok miatt nem tudta megkötni, a Sárközy-családot azonban szerette volna kifizetni, így az Ágasegyháza-pusztai részre eső auctionális summának haszonfelét, amelyet 6334

forintra becsültek, Sárközy Lőrincnek, mint megbízottnak 1844-ben lefizette.⁷⁶

Fráter Pál, úgy is, mint rokonainak megbízottja és Fráter Pálné sz. Plathy Klára, Fráter István szőpbatyjuk által elzalogosított $\frac{8}{11}$ részének $\frac{4}{5}$ rész földesúri jussaikat Kecskemét városának eladták 1836-ban. Elengedte a város a 4129 pfr. 36 kr. zálogot és még fizetett 3200 pfr.-t.⁷⁷

Péchuflusi Péchy Imre, aki a pereskedő rokonainak ügyeit képviselte és akinek ezért azok a városban levő és őket földesúri jogon illető részeket átengedték az azt 1814-ben a városnak eladta 12 ezer fr.-ért⁷⁸

Csernusz István 1803-ban Ágasegyháza-pusztá $\frac{5}{12}$ részének $\frac{1}{4}$ részét 601 holdat; Fél Páhi-pusztában pedig $\frac{1}{24}$ részének szinte $\frac{1}{4}$ részét Kecskemétnek 32 évre 16 ezer rfr.-ért zálogba adta. Örököse 1827-ben ismét zálogba adta 20 évre 7 ezer vfr. ráfizetés mellett, 1836-ban pedig Sárközy Lőrinc és neje Fráter Juliannának az ágasegyházai részt a zálog magukra vállalása és még 6 ezer pfr.-ért eladták. Az új tulajdonosok pedig 1839-ben a zálogon felül 7 ezer pfr.-ért a városnak adták el.

Szász Kóburg góthai fejedelmi herceg Ferdinánd, úgyis, mint hitvesének herceg Koháry Antoniának meghatalmazottja, mindazon juss, jövedelmet és akármilyen névvel nevezhető haszonélvezetet, amelyek őt, mint földesurat megillették 1835. évi jan. 1-vel a városnak eladta és az összes földesúri jogokat a városra ruházta. A vételár 170 ezer forint volt conventus pénzben, 3 ezüst huszast számítva egy forintba. A szerződés aláírásakor 60 ezer fr-t fizetett a város, a többi pedig 6% kamat mellett később fizethette, de a kívánt összeget fél évvel előbb be kellett jelenteni. A városnak le kellett mondania a vacsi birtok bérletéről, amit 1832-ben 10 évre vett ki a hercegtől. Kikötötte a herceg, hogy Vacson a bérlok által épített helyiségekért kártalanítást nem ő, hanem a város fizet. A város a hercegtől bérelt vacsi pusztát felosztotta és részletekben bérbeadta. A bérletidő 10 év volt, minthogy pedig abból még csak 3 év telt el, a bérlok a beruházott ösz-

szeg bizonyos részét egész természetesen visszakövetelték és ezt a város meg is fizette. A szentlőrinci pusztá továbbra is a város használatában maradt.

A herceget az eladásnál az a szempont vezette, hogy Kecskemét úgy sincs felosztva, úrbéri kötelezettséget nem, csupán censust fizet.

Kecskemétnek nagyon fontos volt a birtok megszerzése, mert így reménye lett arra, hogy a szabad kir. városi jogot és ezzel önállóságát elnyerheti.⁷⁹

A város a szerződésben vállalt kamatoknak a fizetését pontosan teljesítette is egészen 1848-ig. A város azzal érvelt és igaza is volt, hogy azért nem fizet tovább, mert az 1848: 9. tc. a volt jobbágyokat mindennemű földesúri adózás és fizetés alól felmentette. A kamatok fizetésének, mint földesúri viszonyokból eredő kötelezettségnek teljesítését megszüntette a város és az 1848. XII. 2-án kelt Császári Királyi Szózat s 1849. júl. 7-én kelt Cs. Kir. Nyílt Parancs alapján még 1851-ben folyamodott a város a királyhoz, hogy az úrbérváltási követelés alól a várost felmenteni kegyeskedjen. A herceg 1851-ben perrel támadta meg a várost. Miután pedig ez a nyílt parancs 1853. III. 2-án valósággal megjelent és annak 16. és 17. §-a a már megváltott, de a megváltási szerződés teljes foganatba vételével még egészen le nem járt, ilyen földesúri viszonyra is kiterjedt, ismét folyamodott a város 1860-ban a királyhoz. Ezt a folyamodást a megyehatósághoz küldték kivizsgálás, illetőleg a felek között a barátságos kiegyenlítés megkísérlése végett. Miután a megyehatóság a várost perre utasította, amit az elvesztett és az ítéletet megfellebbezte, így az ügy a Cs. Kir. Földtehermentesítési alap Igazgatóságához került. Az Igazgatóság ezt minden tárgyalás és indoklás nélkül elutasította.

A fellebbezést pedig szintén tárgyalás mellőzésével, azaz az indoklással utasította el, hogy két egyenlő végzés ellen felsőbb eljárásnak többé helye nincs. A várost tehát orvoslást sehol sem talált.⁸⁰

Ottlík Krisztina özv. Szirmay Sándorné 1798-ban a bor-

bási és szentkirályi Ottlik juss $\frac{1}{4}$ -t 90000 rfr-ért eladta a városnak. ⁸¹

Ottlik Karolina, néhai Ottlik János úr maradékát illető szentkirályi rátájáról a város javára 20 ezer forintért lemondott 1826-ban.

Ottlik Károly 1800-ban Szentkirály $\frac{3}{32}$ részét és Borbás $\frac{1}{8}$ -t a városnak 19 ezer rfr-ért eladta. ⁸²

Felső-ozori és Kohanóczi Nemes Ottlik Sándor ugyanis, mint apja Ottlik József nevében 1819-ben az őket illető Szentkirály és borbási pusztában levő birtokaikat kb. 1248 holdat a városnak eladta a következő feltételek mellett: a birtok 1827-ig 40.666 vfr. 40 kr. erejéig zálogban volt, de a város magára vállalta a kiváltást és még fizetett 20 ezer rfr-t. ⁸³

Hódosy Lajos és Rutkay Sándor 1834-ben a Szentkirály és Borbás pusztai jussaikat, amely az egész Ottlik familiát illető rész $\frac{1}{3}$ -t teszi kb. 1248 holdat a városnak eladták. A birtokon volt 12.666 pfr. 40 kr. adósság és azt a város elengedte, egyéb engedményeket is adott, úgyhogy összesen a városnak 36.090 pfr. 40 kr-ba lett. ⁸⁴

Ottlik Ferenc, Lajos testvére nevében is, birtokukat eladta a városnak. A birtok nagyatyjuk Ottlik András birtokának $\frac{1}{3}$ -ból állt és kitett Borbáson és Szentkirályon összesen 1248 holdat. A birtokon volt 12.668 pfr. 40 kr. adósság, ezt elengedte a város és fizetett még 25.920 pfr-t. ⁸⁵

A Vay örökösöktől való megváltakozásnak a menetét nem tudjuk pontosan követni, az összeg sem mutatható ki, amennyibe az a városnak került. Mindkettőnek magyarázata az, hogy Vay László és Vay Anna gr. Teleki Lászlóné örököseinek birtokaiért a város cserébe adott urbői, rádai, hankházi, szentiványi és bugyi helységbeli birtokainak részeiből. Vay Borbála Plathy Sándorné örököseitől azonban már úgy váltakozott meg a város, amelynek rövid történetét bemutatjuk.

Soós Sámuel a városban, Borbáson, Szentkirályon és Alpáron levő a Vay juss $\frac{1}{9}$ -nek $\frac{1}{3}$ -t tevő vagyonát a városnak eladta, 1841-ben. Volt rajta 14.111 rfr. 26 kr. zálog, kapott még 45.900 rfr-t.

Özv. Péli Nagy Andrásné 1841-ben a városban levő, a borbási, szentkirályi és alpári Vay juss $\frac{1}{4}$ rész $\frac{2}{3}$ -nak $\frac{1}{4}$ -t tevő birtokát a rajta levő 388 pfr. 53 kr. elengedése és még 12 ezer fr. ráfizetés mellett a városnak eladta.

Gyürki Istvánné a maga birtokát elcserélte Balásfalváért Kiss Mihállyal és Pállal. Balásfalvi Kiss Mihály örököseit már tárgyaltuk. B. Kiss Pál örökösei: László és Zsigmond a városban fekvő földesúri jussaikat, amely az egész Vay jussnak $\frac{1}{18}$ részét tette, 2000 pfr-ért a városnak eladták 1840-ben. ⁸⁶

A megváltott földesúri jussok legaprólékosabb részletezése található a városnak a kir. ügyek főigazgatójához intézett levelében, amelynek bemutatása azonban itt fölösleges.

Az eddig elmondottak könnyebb áttekintése céljából bemutatjuk még Kecskemét város közönsége által a földesúri jogok megváltására fordított összegek jegyzékét.

	beruházási összeg	
	pengő	váltó
	fr kr	fr kr
1724 év gr. Aspremont nemzetiségnek	2149·—	—·—
1735 „ Ugyanannak	500·—	—·—
1740 „ „	2000·—	—·—
1745 „ „	4000·—	—·—
1752 „ „	2000·—	—·—
1818 „ „	—·—	9531·—
1784 „ Fráter Istvánnak	5162·—	—·—
1836 „ Fráter Pál és megbizóinak	3200·—	—·—
1788 „ Sárközy Pálnak	63·—	—·—
1841 „ Sárközy Lőrincnek	·—	6334·—
1778 „ Fáy Mária Szabó Mártonné	3200·—	—·—
1831 „ Szabó Mártonnak	200·—	—·—
1839 „ Molnár Erzsébet Kovácsnénak	400·—	—·—
1784 „ Szentkirályi Pálnénak	950·—	—·—
1795 „ „	200·—	—·—
1819 „ Török Miklósnak	·—	701·—
1821 „ Török Antalnak	·—	701·—

		beruházási összeg	
		pengő	váltó
		fr kr	fr kr
1784 „	Harmos Károlynak	930·20	—·—
1818 „	Kalcsó Zsófia	·—	400·—
1819 „	„	·—	729·40
1819 „	Várkonyi Anna Malatinszkiné	·—	951·52
1775 „	Várkonyi Istvánné	950·—	—·—
1804 „	Malatinszki Jánosné	·—	140·08
1773 „	Fáy Terézia Oláh Gergelyné	2250·—	—·—
1780 „	„	500·—	—·—
1780 „	Oláh Erzsébet	200·—	—·—
1780 „	Oláh Jánosnak	90·—	—·—
1780 „	Oláh Zsuzsanna	·—	680·—
1780 „	„	·—	616·40
1805 „	Oláh Erzsébet Tasi Györgyné	·—	232·34
1819 „	Tasi Györgyné örököseinek	·—	754·06
1819 „	Oláh Gábor, Terézia, Klára	·—	986·40
1773 „	Harmos Ferencné	3200·—	—·—
1796 „	„	200·—	—·—
1833 „	Baros Miksáné	·—	1720·—
1807 „	Gróf Csáky nemzettség 33.000 fr.	·—	15949·20
1814 „	Péchy Imre	·—	12000·—
1831 „	Stösszel Mária Lubi Imréné	4166·40	—·—
1833 „	Dobsa Katalin	100·—	—·—
1834 „	Sárközy János örökösei	1000·—	—·—
1834 „	Kóburgh hg.	170000·—	—·—
	U. a. átengedett vacsi épületekért	·—	3920·—
1834 „	Bfv. Kiss Mihály örökösei	1000·—	—·—
1835 „	Gr. Károlyi nemzettség	·—	71666·40
1836 „	Mottesicky nemzettség	30000·—	—·—
1836 „	Fráter Lajos és Julianna	400·—	—·—
1840 „	Bfv. Kiss Pál örökösei	2000·—	—·—
1844 „	Ternyei örökösök	1000·—	—·—
1845 „	Gr. Eszterházy nemzettség	10000·—	—·—
1848 „	Fekete örökösök a Fáy jussból	400·—	—·—
		252411·—	127842·40

a váltó forint pengőre átszámítva 51137 fr. A megváltakozás került 303620 pfr. 40 kr-ba a kimutatás szerint, azonban nincsen felsorolva tételenként 14380 pfr.

A két összeg együttesen kitesz : 318000 pfr-t.

Önként vetődik fel a kérdés, hogy a város honnan vette a megváltakozáshoz szükséges pénzt? Kölcsönt vett fel részint magánosoktól, részint közületektől. Tekintélyes összeg folyt be az eladott földek törlesztéséből is. A városgazdasági életben nagy szerep jutott a megváltakozásról való gondoskodásnak, erre a célra külön pénztár is volt, az u. n. „sequestra cassa“.

Az 1850-es évek gyászos korszakában a kormány, miután már mindent eltékozolt és a nagy adó és kényszerkölcsön segítségével sem tudta rendezni anyagi ügyeit, ki mondta, hogy a községek vagyonával szabadon rendelkezik. A város tehát, hogy ettől legalább részben szabaduljon, a nem régen megszervezett borbási, szentkirályi, felsőalpári és ágasegyházai pusztáiból 32 ezer holdat eladott bérlőinek.

A város azonban már nem a szerzési áron adta el, hanem keresett rajta. Ágasegyházát a szerzési áron adta el, de a másik három pusztán 22.876 holdat szép haszonnal értékesített. Tartoztak a vevők kifizetni a három pusztá szerzése árát összesen 842.130 pfr-t, azonkívül holdanként 15 pfr-t fizettek nyereség címén, amely 343.151 pfr-t jelentett. A három pusztának 4860 hold legelője, 705 hold keményfa erdeje, 1669 hold nádas rétje, 265 Tisza vízmedre, összesen 7500 hold ingyen a városnak maradt. Ingyen maradt a városnak a három pusztá halászati és kocsmáltatási jövedelme. E nagy váltságot 800 ember vállalta 15 évi lefizetés mellett évi 6 % -os kamattal. Nagy és súlyos volt az elvállalt kötelezettség, csak az enyhítette, hogy elég hosszú idő volt törlesztésre.

Kecskemét a megváltakozás nagy munkáját évek során folytatta és azt 1848-ban be is fejezte. Biztosan számíthatott tehát arra, hogy a szabad királyi városi jogát megnyeri; a megváltakozásnak egyik főrugója ennek a jognak az elérése volt. Azonban a márc. 15-i vívmányok a város törekvéseit feleslegessé tették.

Szentes város a közle és a volt földesurai között 1836 jan. 10-én létrejött örökvételi szerződés szerint, a szentesi uradalmat és az ahhoz tartozó minden néven nevezhető földesúri jogokat magához váltotta. Jogosnak tartotta tehát azon követelését, hogy az 1868 : 33. tc. alapján, az országos alaptörvényből kárpótlást kapjon, amihez az 1840 : VII. tc. kihirdetése előtti időben földesuraival váltsági szerződésre lépett községeknek joga igen, de reménye alig volt, jogai megvédésére a törvényhozáshoz fordult. Felkérte Kecskemét is saját országgyűlési képviselőit, hogy járjanak el Kecskemét érdekében és hogy az 1848 : IX. tc. alapján az 1840 : VII. tc. kihirdetése előtt megváltakozott községek kárpótoltatását a törvényhozás mondja ki.⁸⁷

Röviden bemutatjuk azokat a törvényeket, amelyeknek alapján a városnak joga lett volna az országos kárpótláshoz és azokat megelőző urberialis törvényeket.

Az 1836 : VIII. tc. az urbéri kötések tartalmazza, amely az 1848 : IX. tc. kimondásával szűnt meg. Ez a tc. az urbér és az azt pótló szerződések alapján addig gyakorlatban volt szolgálatok (robot) dézsma és pénzbeli fizetések örökre való megszűnését mondta ki.

1. §. A törvényhozás a magán földesurak kármentesítését, a nemzeti közbecsület véd-pajzsa alá helyezte.

2. §. Ő felsége a magánföldesuraknak akkénti kármentesítése iránt, hogy az addigi urbéri tartozásokkal felérő tőkeérték részükre a közállomány által hiány nélkül kifizetessék, a legközelebbi országgyűlésnek részletesen kidolgozandó törvényjavaslatot fog magyar miniszterium által előterjesztteni.⁸⁸

Az 1840 : VII. tc., amely az urbéri törvények módosításáról szól és ugyancsak kimondja az örökváltságot, vagyis megengedi, hogy egyes jobbágyságok, vagy akár egész községek is bizonyos összeg fejében örök időre megváltsák magukat jobbági tartozásaiktól, szolgálataiktól és adózásaiktól. Az 1848 : XII. tc. 9. §. kimondta, hogy az addig kötött urbéri örökváltsági szerződésekre nézve majd a miniszterium igazságosan és méltányosan gondoskodik.⁸⁹ Ennek alapján jött

létre az 1868: XXXIII. tc., amely mindazon községeknek és volt jobbágyoknak, akik az úrbér, vagy az azt pótló szervezetek alapján akár készpénz, akár pedig természetbeni adózásokból állott úrbéri szolgálataikat az 1840: VII. tc. kihirdetése után úrbéri örökváltsági szerződések mellett 1848 máj. 1-ig megváltották; az ilyen nemű szerződéseken alapuló váltáságtőke az országos alapból megtérítettik. A megtérítés tárgyát képezik: az úrbéri örökváltsági szerződés értelmében lejárt és tényleg befizetett tőkerészletek, amelyek után azonban kamat nem jár.⁹⁰

A városnak a megváltakozás nagy munkáját kár volt magának elvégeznie, mert azt az 1848: IX. tc. ügyis meghozta volna. Az utána hozott törvények pedig gondoskodtak volna a kárpótoltatásról. A város sem az egyik, sem a másik törvény előnyeit nem élvezhette.

Azonban a város előjáróságának törekvésén ezek csorbát nem üthetnek, mert az csak az adott helyzetet mérlegelhette, abban pedig a leghelyesebben járt el. Mi az események vizsgálásánál visszanézünk, ők azonban az elkövetkező eseményeket nem láthatták.

Kecskemét megváltakozásának egyik főcélja a szabad királyi városi jog elnyerése volt. Bemutatjuk a városnak ezen jogért folytatott törekvését. Lássuk, hogy milyen volt a város közjogi állása 1848-ig?

A nemesek alkották a politikai joggal rendelkező magyar népet 1848-ig. A nemzetnek az országgyűlés és a törvényhatóságok által gyakorolt jogának élvezetében csak a főpapok, főurak és köznemesek vehettek részt, hozzájuk csatlakozott még a szabad királyi városok rendje is. A főpapok és a főurak személyesen, a köznemesek pedig csak megyénkinti követeik által gyakorolták jogaikat, a szabad királyi városok szintén. Az 1608. 11. t.-c. 10. §-a csak annak a nyolc tárnoki városnak (Buda, Pest, Sopron, Pozsony, Nagyszombat, Kassa, Bártfa, Eperjes) akarta megadni az országgyűlési jogot, amelyet az 1514: 3. t.-c. megnevez, ezt a törvényt azonban nem tartották be. Az országgyűlés alsóháza úgy se-

gített magán, hogy a kormánytól függő összes városoknak csak egy szavazatot adott.

Mik voltak a szabad kir. városok jogai? földesúri és megyei hatóságokkal szemben saját területükön szabadok voltak. Mind közigazgatási, mind polgári és büntető igazságszolgáltatás tekintetében önállóak voltak. Minden szabad királyi várost területileg, mint valami nemes személyt tekintettek „szabad örökös földbérlő”⁹¹ volt és a területén, mint a nemes földesúr, a királyi kisebb haszonvételeket gyakorolta. Nemesi jószágá lehetett, amelyre azonban a megyei hatóságot tartozott elismerni, de megyei adót nem fizetett, tehát nem fordílhatta a megye az általa befizetett adót más község javára. Birtokot szabadon szerezhetett egészen 1542-ig, akkor azonban ezen jogától az u. n. lex. amortisationis vagyis az 1542. évi 33. t.-c. megfosztotta. A törvény oka az volt, hogy a város kihallhatatlan testület, tehát az állam soha sem örökölhetett tőle. A törvény szerint ugyanis, ha a nemes, örökös és végrendelet nélkül hal meg, akkor a birtoka a Szentkoronára száll vissza; a végrendeletelhagyás is korlátozva volt ennek érdekében. Továbbá a szabad királyi városok helyhatósági szabályokat alkothattak, tulajdon címerük és pecsétjük volt, egyházi védhatalmuk, heti és országos vásártartási joguk és azon kiváltságuk volt, hogy örökölhettek, s hadi adón és katona szálláson kívül egyéb országos terhet nem viseltek. Minthogy pedig a Szentkorona tulajdonát képezték, királyi bért (censust) fizettek.

Minthogy a szabad királyi városok kiváltságairól van szó, szükséges, hogy néhány lényeges dolgot tisztázzunk, amit egyes történelem könyvek tévesen tárgyalnak. A legtöbb tankönyv a városok országrendiségének kezdetét az 1405 évi országgyűléstől számítja. Ez azonban téves és az események felületes vizsgálata alapján történt megállapítás.

Zsigmond 1405 áprilisában a királyi szabad falvak, szabad mezővárosok és szabad városok követeit valóban meghívta Budára tanácskozni, itt azonban csak a községek és a városok ügyeiről tárgyaltak és ez nem volt országgyűlés.

A tavaszi tanácskozáson megtárgyalt ügyeket az ugyanazon év augusztusában tartott országgyűlésen a három rend elé terjesztette, amiket azok némi módosítással el is fogadtak. Arra vonatkozólag azonban, hogy az augusztusban tartott országgyűlésen a városok követei is jelen lettek volna, nincsen adatunk.⁹²

Zsigmond 1397.-i temesvári országgyűlésére Trau város is küldött követeket, akik azonban a gyűlésről elkéstek. Nem tudjuk azonban azt, hogy a követek milyen célból akartak ott megjelenni. Lehet, hogy kérni akartak valamit, de lehet az is, hogy Zsigmond valóban meghívta őket, mint negyedik rendet, a török ellen indítandó nagy háború előkészületeinek a megbeszélésére.

A legelső országgyűlés, amelyen a szabad királyi városok követei is megjelentek, az 1445. évi pesti volt. I. Ulászló király már fél éve eltűnt a várnai csatában, a szükséges teendők megbeszélésére országgyűlést tartottak tehát, amelyre meghívták a városok követeit is, mint országos rendet. Ezután is a királytól függött, hogy melyik város követeit hívják meg az országgyűlésre. Kevés szabad királyi város volt az 1514. évi parasztlázadás után.⁹³

A város közjogi állását már ismertettük, még csak annyit akarunk itt megjegyezni, hogy az előnyösebb volt más megyei községénél és azt a régi gyakorlat és a királyi rendeletek biztosították.

Midőn azonban az 1832/36. évi országgyűlés az úrbér rendezését munkába vette, a megalkotandó új törvény ellenében nem látta többé a város ezen előnyös állását biztosítva, tehát szabad királyi városságra törekedett. A város a királyi városság ügyében a következőket tette:

A hg. Koháry földesúri juss megváltása után 1834 nov. 23.-án I. Ferenchez folyamodott, 28 oklevéllel igazolta a kérvényben elsoroltakat.

A cs. és kir. Kamarához folyamodott Bécsbe, ahonnan a kérést Budára küldték a magyarországi Kamarához. Bécsből elküldték a kérvényt a magyarországi kir. ügyek igazgatója hivatalához is Pestre véleményezni.

Folyamodott a város a nádorhoz, mint Pest vármegye főispánjához, továbbá a királyi személynökhöz. Pest vármegye alispánjához is folyamodott és mindenkihez, akit csak gondolt, hogy befolyása van a kir. városság megadásához.

Kérvényében elsorolta azokat az érdemeiket, amelyeket a királyi ház és az ország javára tett. Nevezetesen 1697-ben Péterváradnál táborozó cs. kir. hadsereg részére sok élelmet szállított ingyen, sőt még a jármos ökreit is levágták a katonaság részére és ezért semmit sem kapott. Amikor pedig Temesvárt és Belgrádot foglalta el a cs. kir. sereg, Kecskemétnek minden szekere, lova és ökre, sokszor mérföldekre eső táborban volt a sereg szolgálatára. Előbb 9, majd 11 ezred katonát élelmezett a város több napig és segített a továbbhaladásban.

A király és a haza iránti hűségét kimutatta a város a Péro lázadás alkalmával (1736), amikor 300 lovast állított ki. A poroszok ellen pedig 180 embert bocsátott Kecskemét a király rendelkezésére.

A passzarovici béke (1718) után a Budára igyekvő császári sereget a város élelmezte, ami pedig nagy teher volt, mert összesen 17 ezredből állt és azt 5 napig látta el. Az igavonó állataival is segített a továbbhaladáskor. Királyi elismerést kapott a város, főbírája Kovács György pedig nemességét.⁹⁴

Érdemei felsorolásában olyat is említett a város, amit nem szabad lett volna megcsinálnia. Felemlítette ugyanis azokat az eseteket, amikor II. Rákóczi Ferenc részéről szenvedett.

A folyamodásra a m. kir. Helytartótanács a m. kir. Kamarához intézett válaszában 1846-ban kijelentette, hogy ő is, mint a Kamara a városnak a szabad királyi városi jog megadásához hozzájárul.⁹⁵ A királyi pénzügyek igazgatója és a birodalmi Kamara kedvezőleg ajánlották a kérést, azonban a m. kir. ügyigazgató, mint a Szentkorona ügyvédje véleményezésére utasították a várost, hogy mielőtt szabad királyi várossá emelnék, minden földesurától váltakozzék meg.

Nagy Lajos főjegyző és Gyenes Imre jegyző 1846 nov.

15.-én már azt jelentették Bécsből, hogy a Kancellária semmi akadályt nem lát a szabad királyi városi jog megadásánál, csupán még a nádortól kér véleményt. Azonban a nádor beteg volt, tehát az országbíróhoz küldték véleményezés végett a kérvényt. Erre csak azért volt szükség, nehogy a kabinet visszautasítsa azt.

A város József fhg. nádort is kérte közbenjáróul, indokai a már ismerteken kívül, hogy már csak 100 fr. censust fizet összesen, minden zálogos földet is beleszámítva, ha tehát még ez is akadály, akkor a város abba a szomorú helyzetbe kerülne, hogy nagy áldozatainak gyümölcsét csak későn élvezhetné, vagy pedig ezen kis részek megváltása rendkívüli nagy áldozatokba kerülne.

A városnak közel 40 ezer lakója volt. Különös és igazságtalan volt az, hogy a városi lakosság, amely a földesúri terhek megváltására nagy terhet vett magára és más köztartozásoknak is ki volt téve, amidőn a nemesi terhek kivétele fordult elő, akkor mint földesúri jogok birtokosát nagyon megterhelték.⁹⁶

Eötvös József kir. tanácsos és a kir. ügyek főigazgatójához intézett nyilatkozatot a város, hogy nagy áldozatok árán megváltakozott földesuraitól pl: az Eszterházy birtokot, amelyért 52 fr. censust fizetett, 10.000 fr.-ért vette meg. A többi is megváltotta már úgy, hogy nincsen egyetlen földesura sem. Az 1840. törvény 9. §-a azonban a megváltakozást csak megengedte, de nem kötelezte a földesurat, hogy jogáról lemondjon, tehát előbb minden igyekezete mellett sem tudta azokat megszerezni. Fölterjesztették a szerződéseket is, hogy befolyásával vigye keresztül azoknak az elismertetését.

A megváltakozás befejezése után megújította kérését a trónhoz, ahonnan 1848 februárjában a biztosító kir. rendeletet kiadták és újjászervezetének kidolgozására a kir. biztost kinevezték, azonban ekkor jött a szabadságharc, az 1848. évi 24. t.-c. kijelentette, hogy a rendezett elsőbírósági hatóságú községeknek közigazgatási állását a törvény további intézkedéséig az akkori állapotában meg kell hagyni.⁹⁷ A megyei

szerkezetet az 1848. évi törvényhozás ideiglenesen fenntartotta, de utasította a miniszteriumot, hogy a megyei szerkezetnek népképviselőt alapjáni rendezéséről, a legközelebbi országgyűlés elé javaslatot terjesszen. Addig is, amíg ezen rendezést a törvényhozás véghezvinné és a törvényhozás bekezdése után a legrövidebb idő alatt minden megye közgyűlést tartson. A közgyűlésre meg kell hívni mindazokat, akiknek addig is volt szavazati joguk, továbbá azokat, akiket a megyei lakosok községenként ezen közgyűlésre képviselőül küldenek. Kecskemét tehát az 1848. évi megyei közgyűlésre számarányához képest képviselőket küldött és ezáltal a megyei hatóságoknál befolyást gyakorolt. Közigazgatási és törvénykezési ügyekben viszont a város felett a megye intézkedett.

A város közjogi állásában beállható változást nem várt irányban terelték az 1848.-i és az utána következő események. A város életében nagy jelentőségű esemény 1857 máj. 11.-én történt. Vizsgáljuk tehát, hogy milyenek voltak a közjogi viszonyok 1848—57 között.

Az utolsó rendi országgyűlés az 1847—48.-i a liberális párt követeléseit teljesítette, ledőlt a rendi alkotmány és ennek a helyén a modern európai rendszerek mintájára építették fel a magyar államrendszert. A munkát nagyban elősegítette az 1848.-i febr. párisi forradalom, amely elsöpörte a polgár királyságot.

Az 1848.-i törvények közül, amelyek az ősi rendi alkotmányt a kor szabadelvű igényeinek megfelelően modern alkotmánnyá átalakították, amelyek a rendi válaszfalakat ledöntve, az egész magyar népet polgári jogok és kötelességek tekintetében egységessé tették, az ország szabadságát, függetlenségét és a *pragmatica sanctio*-ban biztosított elválaszthatatlansági kapcsolat tekintetbe vételével Ausztriához való viszonyát biztosították, a következők a legfontosabbak: Magyarországot a király, vagy annak helyettese, a nádor a független és a magyar országgyűlésnek is felelős miniszterium által kormányozza III. t.-c.) A király minden évben

Pestre országgyűlést hív össze (IV. t.-c.) Az országgyűlés alsóházának tagjai azok a követek, akiket a választójoggal felruházott polgárok három évre választanak (V. t.-c.) Magyarország Erdéllyel egyesül, ha ebbe az erdélyi országgyűlés beleegyezik (VII. t.-c.) Az országos terhek viselésében mindenki résztvesz, a törvény előtt mindenki egyenlő; a jobbágy felszabadul és így az úrbér, robot, dézsma, az egyházi tized, az úriszékek bíraskodó joga és az ősiség megszűnik (VIII. t.-c.—XV. t.-c.) Az ország védelmét a nemzetőrség teljesíti és így a nemesi fölkelés megszűnik (XXII. t.-c.)

A nemzet azonban nem sokáig örülhetett a vívmányoknak. A bécsi kormány sokallotta azokat és attól félt, hogy Magyarország teljesen függetleníti magát Ausztriától és attól végleg elszakad. Minthogy pedig a reformokat úgyis csak a külső kényszer hatása alatt adta meg a nemzetnek, ezentúl arra törekedett, hogy azokat erővel vegye vissza.

E célból hazánk ellen bujtogatta a nemzetiségeket, hogy azután fegyveres erővel beavatkozhasák a nemzetiségi küzdelmekbe és így tegye semmivé a megadott alkotmányt. A magyar nemzet azonban jogainak védelmére fegyvert ragadott és megkezdte az önvédelmi harcát. Amidőn pedig a bécsi kormány a legönkéntesebb módon az országot alkotmányától és függetlenségétől is megfosztotta, kremsieri határozat (1849 márc. 4.), a nemzet erre a detronizálással felelt Debrecenben (1849 ápr. 14.-én.) A nemzetnek tehát önvédelmi harca mellett függetlenségi harcot is kellett folytatnia. A jogos önvédelmet sikerek kísérték, a függetlenségi küzdelem a tulnyomó erő hatása alatt elbukott.

Az első felelős magyar minisztérium és a Pestre hívott országgyűlés a honvédelemmel volt elfoglalva, nem vihette tehát véghez azokat az újításokat, amelyeket a pozsonyi országgyűlés megígért. Az önkényuralom kényszerítette a megyei és községi képviselőket, hogy hivatalaikban megmaradjanak és a közgyűlés tartását betiltotta.

Közigazgatás tekintetében Magyarországon a legfőbb közigazgatási hatóság a helytartóság lett. Minden közigaz-

gatási és törvényszolgáltatási ügyben a legalsóbb országfejedelmi hatóságot a szolgabírói hivatal képezte a hozzáutasított járásra nézve. A kettő közé szervezték a megyei hatóságot, amely a hozzáutasított közigazgatási szervekre nézve politikai, közigazgatási főhatóságot és általában a helyhatósághoz utasított ügyágakra nézve e között és a megyei hatóságok alá rendelt hatóságok, hivatalok és közegek közt a vezető, örökdő, végrehajtó és közbenjáró hatóságot képezte. A megyei hatóságok alá tartoztak a szolgabírói hivatalok politikai hatáskör tekintetében, azon városok politikai hivatalai, melyek szolgabírói hivatal alá nem tartoztak s közvetlenül a politikai országos hatóság alá sem. Magyarország 5 kerületre oszlott u. m. pest, budai, soproni, pozsonyi, kassai és nagyvárad. A pest-buda-i kerület helyhatósági osztálya Budán székel, alatta állt 8 megyehatóság így a pest-solti is Kecskemét székhellyel.

Kecskeméti, ceglédi, nagykőrösi, kalocsai, kiskőrösi és dunavecsei járásokra volt felosztva, Pest-Solt megye. A Kecskeméti járáshoz tartozott: Kecskemét és Alpár pusztja. A politikai ügykezelést a kecskeméti járásban a cs. és kir. szolgabírói hivatal, a törvényszolgáltatás pedig a vármegyei törvényszék létszámából kirendelt városi bíróság gyakorolta.

A város hatáskörében egyedül a vagyonainak a kezelése maradt. A város felett az összes ügyeket a szolgabíróság látta el és pedig úgy, hogy jelentést tett a megyei főnökségnek, az a megyei hatóságnak és az a helytartóságnak.

Kecskeméten ilyenek voltak a közjogi viszonyok, amikor 1857 máj. havában I. Ferenc József nevével Erzsébettel magyarországi körútján Kecskemétet is meglátogatta.

A város polgármesteréhez Pest-Solt vármegye Kecskeméten székelő főnökétől 1857 jún. 1.-én a következő németnyelvű leirat érkezett: „Ő császár és király Apostoli Felsége a magas helytartósági osztály elnökségének Budán 1857 május 27.-én kelt kibocsátványa szerint 1857 május 11.-én a következő legmagasabb kéziratot méltóztatott Ő cs. kir. Fensége magyarországi főkormányzó, legkegyelmesebb Albrecht főherceg úrhoz intézni.”

„Kedves Nagybátya Albrecht Főherceg Úr!

Indítatva érzem magam, hogy Kecskemét mezővárost várossá — közvetlen alárendeltetésével a megyehatóságnak — felemeljem. Ezen határozatomnak keresztülvitelére és az ottani szolgabírói hivatal feloszlatására szükségesek és a belügy-miniszteriummal egyetértőleg fogatosítandók, kit egyúttal értesítek. Budán 1857 május 11-én Ferencz József s. k.“

Ez a leirat tehát a várost kivette a szolgabírói alárendeltség alól és közvetlen a megyehatóság alá rendelte, feljogosította a közigazgatási és politikai ügyek elsőfokú ellátására és mindezt a városi tanács gyakorolta. Ezen királyi leiratban nyert szervezetben maradt a város az októberi diploma kiadásáig.

A város közjogi állása 1857 máj. 11, 1870. XLII. t.-c. életbeléptetéséig.

A fentebbi kir. leirat a város előjáróságában fogalmazott szült és kezdte magát „szabad királyi városnak“ nevezni. 1858 márc. 2.-án Pest-Solt megye felettes hatóság leiratot intézett a polgármesterhez, amelyben megmagyarázta, hogy az 1857. V. 11.-i leirat nem adományozta a „szab. kir. városi“ csupán a „városi“ címet.

Az 1860 októberi diploma az ősi megyei rendszernek a helyreállítását is elrendelte. A jogfolytonosság elvén visszahatás keletkezett a diplomával szemben, amely az 1848.-i törvények mellőzésével akarta az ország régi alkotmányának némely részét visszaállítani. A megyék a jogfolytonosságot hangoztatva az 1848-as törvények alapján szervezkedtek. Pest-Pilis-Solt vármegye is egész területére és összes lakosára nézve visszahelyezkedett régi jogaiba, közgyűlésébe Kecskemétet is meghívta és az a régi jogon szavazattal bíró polgárai és választott képviselői által azon meg is jelent és a megyei tisztikar megválasztásában és így a megye adminisztrációjában résztvett.

A municipiumok szervezkedése után éppen Pest vm. kezdeményezésére az adófizetést megtagadták és a do hány-monopólium stb. eltörlését követelték. A helytartótanácsból

1861. febr. 2-án „Szabad kir. Kecskemét város közönségének“ rendelet érkezett, hogy a város a lakosságot tiltsa el a jogosulatlan és tiltott dohányárulástól és erről jelentést tegyen. A katonai helyparancsnokság is átírt 1861. márc. 10-én hogy, ha nem engedelmeskednek a m. kir. helytartótanács rendeletének, akkor karhatalmat alkalmaz. Ezt a két iratot 1861. márc. 16-án tárgyalta a közgyűlés és kimondta, hogy a m. kir. Helytartótanácsnak nincs joga közvetlenül a várossal érintkezni hivatalosan és alkotmányos állásából kifolyólag a m. kir. Helytartótanácsot az 1843. évi 3 tc. 6 és 23. §-hoz képest törvényes kormányközegnek el nem ismerheti és így azzal nem is érintkezik. A város 1862. febr. kijelentette, hogy a megye alatt kíván maradni és nem tartja magát szabad királyi városnak. Felkérte Pest-Pilis-Solt vármegye törvényhatóságát, hogy felterjesztését vegye tudomásul és befolyásával az illetékeseknél eszközölje ki, hogy a városból a közgyűlölet tárgyaúl szolgáló pénzügyőrséget vigyék el. Érdekes annak felpanaszolása, hogy bár a szab. kir. városi cím használatától 1858-ban a m. kir. helytartósági osztály rendelete a várost eltiltotta, mégis 1860/61-ben a Helytartótanács közvetlenül a városhoz intézett rendeletében, minden jogalap nélkül ismét ugyanazon címen illette, holott ugyanazon helytartótanács az 1848-i törvények sérelmével készített és az országgyűlésre küldendő követek választására vonatkozó szabályokat „Kecskemét város közönségének“ küldte meg. Ő Főlsége pedig a megkoronázandó király az országgyűlésre Kecskemét mezőváros közönségét hívta meg, bár a Helytartótanács 1862. aug. levelében helytelenítette a város 1862. febr.-i kijelentését, mert szerinte Kecskemét olyan jogú város, mint akármelyik szabad királyi város.

Az országgyűlés eredmény nélkül oszlott szét 1861. áprilisában, de a megyei és városi törvényhatóságok még működtek. A Helytartótanács még 1861. okt. 7-én „Kecskemét város“ közönségének rendeletet küldött, hogy köz- és kisgyűlési jegyzőkönyveit törvényes felügyeleti jog gyakorolhatásra való tekintettel 8 nap alatt terjessze fel, rendeletét

azzal indokolta, hogy nemcsak a megyéknek, de a szab. kir. városoknak is joga van képviselőtestületi gyűlések tartására, így a jegyzőkönyveket a kormányshoz fel kell terjeszteni. Ezt a rendeletet a fent ismertetett márc. 13.-i közgyűlés határozatára való hivatkozással, a város félretette.

A megyei hivatalnokok az u. n. alkotmányos tisztikar 1861 okt. nov. hóban állásukról lemondtak, helyükbe 1862. febr.-ban a főispáni helytartó által kinevezettek léptek. Közgyűléseket nem tartottak. Kecskemét, hogy e bizonytalan alárendeltsége megszűnjön 1862. febr.-ban felterjesztéssel élt. A felterjesztésekre a m. kir. Helytartótanácsból a következő válasz érkezett: „Kecskemét város közönségének címezve: „Ő császári és apostoli felsége 1857. V. 11-én kelt legmagasabb kéziratával Kecskemét mezőváros, a felséges uralkodó ház és a haza körül szerzett érdemeinek az elismerésére a városok sorába legkegyelmesebben felemelni egyszersmind pedig 1860 okt. 20-án kelt legmagasabb határozatával, az előbb kelt legmagasabb rendeleteknek, amennyiben azok az idézett határozatokkal szemben nem ellenkeznek, a törvényhozás további intézkedéséig épségben tartását a legkegyelmesebben elrendelni méltóztatott. Ezen város közönségének abbeli, helytelen s a fennálló általa tettleg elismert gyakorlattal ellenkező kérelme miszerint újból a mezővárosok sorába helyeztessék és ennek folytán a felsőbb rendeletek hatóságához ne közvetlenül, hanem a megye úján bocsáttassanak aug. 5-én kelt kir. udvari rendeletnél fogva visszautasítandónak találtatott, közigazgatási és törvénykezési tekintetben a város irányában továbbra is azon gyakorlat folytatandó lévén, amely a törvény és a hazai szokások szerint a szab. kir. városnak jelenleg is fenntartatik. Miről e város közönsége azzal értesítettik, hogy az ottani hatóságnak közigazgatási tekintetben előbb fennállott alárendeltségi viszonya megszüntetvén, ezentúl is nem a vármegye közönségének, hanem a főispáni helytartóságnak, mint a szab. kir. városok ez idő szerinti kir. biztosának leszen alárendelve, következőképpen az ezen igazgató kormányshoz intézendő felterjesztéseit, amelyek a szab. kir. városok részéről is bizonyos

esetekben nem közvetlenül ezen kir. Helytartósághoz teendők, a főispáni helytartó útján eszközlendi, a kormányszéki leiratok és rendeletek is e város közönségéhez aszerint fogván intéztetni.*

Ez a rendelet kétségtelenül megállapította a város közjogi viszonyát és az addig kétségesen fölülállt, amíg Ő Felsége megkoronáztatása folytán az ország törvényei teljes épségükben a törvényhozás által tett módosításokkal vissza nem állították.

A szab. kir. városság ügyében az 1862. aug. 5-én kelt kir. udvari rendelet a következőket mondta: „Közigazgatási és törvénykezési tekintetben e város irányában továbbra is azon gyakorlat folytatandó, amely a törvény és a hazai szokások szerint a szab. kir. városok irányában jelenleg is fenntartatik.” Csak ennyiből, sem többől, sem kevesebből áll városunk szabad kir. várossági szabadsalom levele. Megjegyzendő azonban, hogy I. Ferencz József akkor még nem volt koronás király, az országot tehát csak kir. udvari rendelet útján kormányozhatták, de privilégiumok, szabadalmak és kiváltságok érvényes kiadására az ország törvénye szerint jogos nem volt, tehát többet nem tehetett.

A felelős m. kir. minisztérium által a visszaállított magyar törvények értelmében szerzett vármegye közigazgatásához a város már befolyást nem gyakorolt, úgyszintén ő maga, mint teljesen önálló törvényhatóság szervezkedett. Közvetlenül az m. kir. minisztérium alá tartozott, a főispáni közvetítés mellőzésével. A vármegye határákörébe tartozó összes közigazgatást és törvényszolgáltatást gyakorolta.

A város közönsége azonban tudta, hogy ezen gyakorlata nem törvényes. A m. kir. belügyminisztérium útján tehát, az 1867. aug. 6-án tartott községhatósági közgyűléséből Ő Felségéhez alázatos folyamodványt nyújtott be, amelyben a szab. kir. kiváltságlevélnek ünnepélyes alakban való legkegyelmesebb kiadatását kérte. Kiemelte a folyamodványban a város közönsége, hogy „Ő Felsége legkegyelmesebb rendeletéből a város azon szerencsés helyzetnek örvend, hogy

mind e napig szab. kir. városi jogokat élvez és mind közigazgatási, mind törvényszolgáltatás tekintetében önálló helyhatóságot gyakorol. Miután pedig a királyok szívét kormányzó és a népek sorsát intéző isteni gondviselésnek beláthatatlan utakon és elháríthatatlan eszközzel működő szent akarata kegyelmesen megengedte, hogy Magyarország alkotmányos ösintézményei visszaállítván, cs. és apostoli Királyi Felséged a nemzet határtalan örömiadala közt dicső Szent István Koronájával megkoronáztatott, az ország törvénye megkívánja, hogy azon kiváltság, amelynél fogva egy városi közönség önálló helyhatóságot és kir. városi szabadalmat gyakorolhat, törvényes királyi kiváltságlevéllel megerősíttessék.

Erre a felterjesztésre 1867. szept. 19-én a m. kir. belügyminiszteriumtól leirat érkezett, amely szerint a város méltányos kérelmének teljesítése céljából a legkegyelmesebben kiadatni kívánt a városnak történelmi, helyrajzi és közigazgatási viszonyait magában foglalni szokott szab. kir. városi szabadalomlevél tervezetét a város pótlólag terjessze fel hozzá. A város kiváltságlevél tervezetét Hornyik János el is készítette és azt 1867. nov. 4-én felterjesztették.

A belügyminiszteriumtól 1868. jan. 8-án e tárgyban ismét leirat érkezett, amelyben annak kimutatását kérte, hogy „vajjon a város határterületével közvetlen szomszédos, a város és a városi lakosok örök tulajdonában lévő Borbás, Szentkirály, Felső-Alpár, Ágasegyháza, Monostor és Felső Bugacz puszták a közigazgatás és igazságszolgáltatás tekintetében a város, vagy a vármegye hatáskörébe tartoznak?” A felszólításra is válaszolt a város 1868. jan. 21-én.

A városhoz a belügyminiszterium 1868. jan. 30-án ismét leiratot intézett, amelyben tudatta, hogy miután a város közönsége önálló és helyhatósági jogait a szorosan vett határterületen kívül még Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesült megyék területéhez tartozó, de a város örökbirtokát képező szentkirályi, borbási, felső-alpári, ágasegyházai, bugaci és monostori pusztákra is kéri kiterjesztetni, szükségesnek tartotta, hogy eleve Kecskemét városának ezen pusztákhoz való

közjogi viszonya a megye és a város között felmerülhetõ területi és hatósági kérdéseknek elõleges megoldása tekintetébõl tisztába hozassék és végleg megállapíttassék. A megyének ez iránt meghallgattatott közönsége csupán az ágasegházai pusztára tesz kifogást, mert annak egy része a nagykörösiiek tulajdona. Ezen leíratra okiratokkal felszerelt felterjesztéssel válaszolt a város 1868. július 17-én. Ezt megelõzõleg pedig máj. 6-án a kiváltságlevél új példányát küldte fel a város és kihagyta abból Felsõ-Pusztaszert, miután az Csongrád vármegyébe volt bekebelezve, erre nem kívánta hatóságát kiterjeszteni.

A belügyminiszter 1870. júl. 29-én tudatta a várossal, hogy a kérvényét az igazságügyminiszterrel együtt tárgyalta. Ezen tárgyalások éppen befejezésükhöz közeledtek, amidõn a törvényhatóságok és községek rendezésérõl szóló törvényjavaslatot beterjesztették az országgyûléshez, ezáltal mind a város közönségét, mind több másokat is érdeklõ kérdés közjogi megoldását magának a törvényhozásnak tartották fenn. Ezt a törvényjavaslatot a képviselõház éppen akkor tárgyalta, a város felterjesztése tehát, kormányilag érdemleges elintézés alá nem kerülhetett. A törvényhozás intézkedését kellett a városnak bevárni.

A Szab. kir. városság ügye annyira húzódott, hogy már többen hitelt adtak a híresztelésnek, hogy tulajdonképen a szab. kir. városságot soha nem akarta és nem is akarja, hanem bizonyos helyhez alkalmazott kiváltságot igyekszik megszerezni a tanács. Ezért tehát, a szabó, az asztalos, a kovács, stb. céh és a kereskedõk a gazdákkal a tanácshoz folyamodtak, hogy igenis a szab. kir. városságot szerezze meg. Azt is híresztelték, hogy ezt az ügyet egyes vezetõk csak pénzcsalásra akarják felhasználni. Kérték a tanács nyilatkozatát és errõl szóló írásos tudósításukat, a tanács azt ki is adta és arra meg is esküdött.

II. FEJEZET.

ÚJ BERENDEZKEDÉSEK.

Az 1870. évi törvény rendezte a városok törvényhatósági ügyeit. A város 1870. aug. 16-i közgyűlése a következőket mondta ki: „Most már a köztörvényhatóság rendezéséről szóló 1870. évi 42. tc. 88. §. szerint Kecskemét város az önálló törvényhatóságok közé felvételén, jogilag és tényleg szab. kir. városi rangra emeltetett és egyszersmind becikkelyeztetett, annál fogva 36 évig függőben volt ezen községi ügy a szentesített törvény által kedvezően befejeztetvén a közbejött tárgyiratok bemutattnak. Örvendetesen tudomásul vétetvén, az összes tárgyiratok levéltárba tétetvén.”

A törvényhatóság azt jelenti, hogy meg van a városnak, vagy vármegyének az a joga, melynél fogva önmagára nézve kötelező szabályokat alkothat és saját ügyeit ezen önalkotta szabályok szerint intézheti; autonómiaja van tehát, de van önkormányzata is. Az önkormányzat illetékessége két irányu. 1. Saját belügyeinek az igazgatása. 2. Az állam ügyek intézésének a közvetítése. Belügyei azok az ügyek, amelyekre nézve az államnak az a meggyőződése, hogy azokat az önkormányzati hatóságok célszerűbben intézhetik; a felügyeletet természetesen az állam gyakorolja.⁹⁸

Az idézett törvény szerint, a város gyakorolja az önkormányzatot, az állami közigazgatást közvetíti és ezeken felül egyéb közérdekű, sőt országos ügyekkel is foglalkozhat, megvitathatja azokat, azokra nézve megállapításait kifejezheti. Más törvényhatósággal és kormányval közölheti és kérvény alakjában a törvényhozás bármelyik házához közvetlenül felterjesztheti, az 1886. évi 21. tc. 2. §. értelmében, amely azután, ha jónak látja, hozzájárul ahhoz s megadja annak az alkotmányos fogamatot, vagy pedig egyszerűen félreteszi a

kérvényt s a törvényhatóság e tekintetben semmiféle jogorvoslattal nem élhet, legfeljebb a következő ülősszakra felterjesztheti ismételten a kérvényt a törvényhozás elé.⁹⁹

Önkormányzati jogánál fogva a város saját belügyeiben önállóan intézkedik, határoz és szabályrendeletet alkot, határozatait és szabályrendeleteit saját közegei által hajtja végre. Tisztviselőit választja, az önkormányzat és közigazgatás költségeit megállapítja s fedezetéről gondoskodik, a kormánnyal közvetlenül érintkezik.

Az 1870. évi törvény megadta a városnak a törvényhatósági jogot, amely a város közigazgatási életében változást jelentett. Vizsgáljuk tehát, a város közjogi állását az 1870. évi törvény életbeléptetésétől.

Fontos kérdés volt városunkra nézve a terület kérdése, vagyis, hogy mely területre terjedjen ki a város törvényhatósága, még törvényileg eldöntve nem volt. Miként már említettük, még a szab. kir. városok sem, annál kevésbbé szerezhettek más városok nemesi birtokot örök tulajdonjoggal — ha volt is ilyen birtok a tulajdonukban — ezek felett, mégha szab. kir. városok kezében voltak is azok, a vármegye gyakorolta a hatóságát. Ilyen nemesi birtokok voltak, amelyek Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesült vármegyék területéhez tartoztak: Borbás, Szentkirály, Felső-Alpár, Ágasegyháza és Monostor. Ezen puszták birtokai feletti helyhatósági és bírósági jogokat a város gyakorolta, Pest vármegyének Kecskemét mezőváros belszoerveze te tárgyában az 1880. V. 11-i királyi rendelet alkalmazása iránt kélt szabályozó útastása alapján, hasonlóképen az 1857. évben eltörölt szolgabíróság hatáskörének a városra ruházása következtében.

Az 1877. évi I. tc. 3. §. kimondta, hogy ott, ahol a puszták, vagy más hason nemű területek és községet nem képező telepek az 1876. évi 33 vagy a jelen tc-ben, akár a területekbe foglalva, akár, ha azokat külön nem említjük is, mindenütt azon községgel mentek át, vagy maradtak, amelyhez közigazgatásilag tényleg tartoztak. Az 1877. évi 2 tc. pedig az előbbi tc-t kiegészítve Köncsög, Matkó és Bugac pusztát

és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. törvényhatósági területéből ki-bebelezte és Kecskemét város hatósága alá helyezte.

Az idézett tc. hozta meg az eredményt a város hosszú ideig folytatott önállósítása iránti törekvésének. Nem szab. kir. városi kiváltságlevél, hanem az ország törvényhozása rendezte a város közjogi állását.

Az eddig említettekből önként adódik pár kérdés, amit tisztázni kell, így Kecskemét város jogosan használta-e a szab. kir. városi címet? Láttuk, hogy az 1870. évi 42. tc. megkülönböztette címzés tekintetében a szab. kir. városokat és azokat a városokat, amelyek nem voltak ugyan azok, de ugyanazon jogokkal ruházta fel, mint a szab. kir. városokat és ezeket az 1886. évi XXI. tc. elnevezte th. városoknak. Összesen 24 th. várost sorol fel a törvénycikk, köztük 18 szab. kir. várost: Hódmezővásárhely, Kecskemét, Nagyvárad, Pancsova, Baja és Versecz városokat.

Kecskemétnek meg volt az a joga, ami a szab. kir. városoknak, de a cím használatának a joga nem illette meg. Amikor tehát Kecskemét magát szab. kir. városnak címezte, azt törvényileg meg nem engedett módon tette, de az illetékesek az ellen nem tiltakoztak. Az a kérdés tehát, hogy Kecskemét jogsértést követett-e el, amikor a szab. kir. városi címet használta?

Az 1857. jún. 9-én tartott egyetemes tanácsülési jegyzőkönyv a következőket tartalmazza: „Polgármester Hajagos Illés úr f. hóban, mint községi kiküldött Pesten járt br. August Antal úr Ő méltóságával szerencés volt beszélni, megemlítette előtte azt a körülményt, hogy a hivatalos lap Kecskemétet nem királyi, hanem csak önálló városnak mondta, ezért mások is annak nevezik a várost, holott pedig Ő cs. kir. (Felségének saját kézírata folytán) Felsegeik magas jelenlétekor világosan is kijelentették és szájról-szájra a szab. kir. elnevezés hangzott minden felé.“ Őméltósága a következőket válaszolta: Kecskemétet Ő cs. kir. Felségének kézírata, amely „Kecskemét mezővárost“ „várossá“ emelte, mindazon előnyökkel, jogokkal és kiváltságokkal ruházta fel, ame-

lyek minden szab. kir. városnak megvannak, amelyek alól csak a magas helyhatóság székhelyétől szolgáló szab. kir. városokat veszik ki és így csak azok esnek magasabb fokú hivatás alá. Az önálló város elnevezés a későbbi szervezetben előforduló hasonló nemű városok felőli ferde fogalmakból történt a hirlapokban és addig, amíg a község szervezeti törvényeket nem szentesítik és életbe nem léptetik, nincs is jelentőségük. Öméltósága kijelentette, hogy Kecskemét város a szab. kir. városi jog és kiváltságok élvezetébe lépett, ami pedig ezen a téren a további eseményeket illeti, pl. a városnak a szab. kir. városok sorába való tetteleges beiktatása; erre vonatkozólag a belügyminiszterium intézkedéseit kell megvárni.

A Helytartósági alelnök szóbeli magyarázata és biztatása adta meg tehát az alapot arra, hogy Kecskemét, amely csak a szab. kir. várost megillető jogot kapta meg, a címet is használta.

A várost ezen cím használatában megerősítette a már ismertetett 1861 és 1862 helytartósági leirat, továbbá az 1872 évi szervezeti szabályzat és az 1878—79 és 1885 évi az árva ügyek ellátását tárgyaló iratok; ezekben ugyanis a város mindig használta a szab. kir. városi címet és erre vonatkozólag a belügyminiszterium észrevételt sohasem tett. Azonban ezen szabályokat jóváhagyó leiratokat mindig „Kecskemét város közönségének” és soha nem „Kecskemét szab. kir. város”-nak küldte meg a belügyminiszterium.¹⁰⁰

Kecskemét szab. kir. várossága történetének az ismertetését ezzel befejeztük.

Visszapillantva a város kb. félszázadot betöltő, e dolgozatban ismertetett történetére, két egymáshoz nagyon hasonló a nemes és komoly törekvéseknek nem várt befejezését láthatjuk benne.

A város földesuraitól való megváltakozását, amelyet éveken keresztül nehéz munkával folytatott, 1848-ban fejezte be, vagyis éppen akkor, amikor az ugyanazon évi törvény azt kimondta, sőt azt az állam vállalta magára. Törvényt is

hoztak a már megváltakozott városok kárpótoltatására, de azt a város nem élvezhette.

A megváltakozásnak másik célját, a szab. kir. városságot szintén nem nyerte el. Amikor a város ügye már befejezéshez közeledett, akkor mondta ki a törvény a város önállóságát, amely egyet jelentett jogilag a szab. kir. városi joggal; a címet pedig soha nem kapta meg hozzá. Igaz, hogy a jog a lényeges és nem a cím, de a város méltán várhatta az utóbbinak elnyerését is, ha nem az érdemeiért, akkor a nem kárpótolt megváltakozás rehabilitásaképpen. Az illetékesek azonban nem adták meg a címet is a joghoz, a város végeredményben mégis csak a jogért küzdött, tehát a cím elnyeréséért folytatott további fáradozással felhagyott.

A város akkori vezetői részéről az érdemeket elvitatni nem lehet, bár munkájukat a várt siker nem koronázta.

Nem szabad ugyanis elfelednünk azt, hogy mi az események vizsgálásánál mintegy kriptában járunk, amelyben a személyeket, munkájukat és annak eredményeit már előttünk fekvé láthatjuk. Az egyének bírálásánál figyelembe kell venni az adott helyzetet, ők pedig abban helyesen jártak el.

* * *

Ezen értekezés keretében igyekeztem bemutatni Kecskemét város azon törekvését, amelynek célja a szab. kir. városi jog elnyerése volt. Ennek mint első feltételét tárgyaltam a megváltakozást és vele kapcsolatosan a birtokszerzést, mert a kettő sokszor nehezen választható el egymástól. Tárgyalásomban többször talán nagyon részletes voltam, de szükségesnek tartottam, hogy a megváltakozást némileg világosabbá tegyem.

Köszönetet mondok Dr. Erdélyi László és Dr. Főgel József e. ny. r. t. uraknak, akik munkámban tanácsokkal láttak el. Dr. Buday Kálmán e. tanársegéd úr a részletekben volt szíves felvilágosítással szolgálni. Dr. Garzó József úrnak, Kecskemét város főlevéltárosának mondok végül köszönetet, aki sokban hozzájárult ahhoz, hogy ezen munkám megjelenhetett.

FELHASZNÁLT FORRÁSMUNKÁK ÉS IRODALOM.

A kecskeméti városi levéltár e tárgyra vonatkozó adatai, eredeti és másolati adás-vételi szerződések, káptalanok bizonyságlevelei, a felettes hatóságokkal folytatott levelezések, tanács- és közgyűlési jegyzőkönyvek, a zárt levéltár adatai, a szabad királyi városságra vonatkozó iratok, a jogügyi bizottsághoz beadott jelentés stb. stb.

Város történetirodalma. Hornyik János: Kecskemet város története oklevéltárral I—IV. k. (Kecskemét 1860, 61, 62, 66.) Dr. Király János: Pozsony város joga a középkorban (Pozsony 1894.) Reizner János: Szeged város története (Szeged 1892.)

Magyar történelemirodalom. Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története (Bp. 1906.) Dr. Erdélyi László: Praktikus magyar történelem (Szeged 1932.) Fraknói Vilmos: Werbőczy István (Bp. 1899.) Hóman—Szegfű: Magyar történet (Bp.)

Pórlázadás irodalma. Horváth Mihály: Az 1514.-i pórlázadás, annak okai és következményei (Pest 1868.) Dr. Márton Sándor: Dózsa György (Bp. 1913.)

A város jogi állásának irodalma. Dr. Kovács Pál: Törvényhatósági és községi önkormányzat (Kecskemét.) Dr. Markus Dezső: Magyar Törvénytár (Bp. 1896.) Dr. Timon Ákos: Magyar alkotmány és jogtörténet (Kolozsvár.)

JEGYZETEK.

1) Ezt a részt mintegy a II. rész megértése kedvéért, Király, Reizner, főleg pedig Hornyik nyomán adom, kiegészítve, a városi levéltár adataival.

2) Reizner : I. 55. l.

3) Hornyik : I. 146. l.

4) Hornyik : I. 143. l.

5) Hornyik : 104. l.

6) Paizs Dezső : Kecskemét 10. l. (Szeged. 1930.)

7) Bátty Zsigmond : Kecskemét és Kecskeszár (Szeged. 1930.)

8) Erdélyi : Igaz történetet tanítsunk 61. l.

9) Erdélyi : Praktikus magyar történelem 83. l.

10) Csánki Dezső : Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I. 22. l.

11) Fraknói : 227. l.

12) Hóman—Szegfű : III. 444. l.

13) Azért használom ezt a régi szót, mert ez fejezi ki legjobban azt a gondolatot, hogy a város saját maga váltotta meg magát a földesuraitól s így találtam a városi levéltár e tárgyra vonatkozó adataiban is. A megváltás kifejezés akkor lenne helyes, ha más váltotta volna meg a várost földesuraitól.

14) Hornyik : I. 172. l.

15) Hornyik : I. 176. l.

16) Hornyik : I. 176. l.

17) Hornyik : III. 3. l.

18) Hornyik : III. 5. l.

19) Hornyik : I. 246. l.

20) Zárt levéltár 6. csomó.

21) Zárt levéltár 42. csomó.

22) Zárt levéltár 42. csomó.

23) Hornyik : I. 236. l.

24) Hornyik : III. 32. l.

25) Hornyik : III. 31—32. l.

26) Hornyik : Hornyik : 38. l.

27) Fördös László cikke a kecskeméti reáliskola 1932—33. tanév értesítőjében.

28) Hornyik : Kecskemét gazdasági fejlődésének története 8. l. (Kecskemét 1927.)

29) Hornyik : III. 14. l.

30) Hornyik : III. 21. l.

- 31) Erdélyi : Praktikus magyar történelem 112. l.
- 32) Erdélyi : Praktikus magyar történelem 116. l.
- 33) Ágoston Péter : A magyar világi nagybirtok története 251. l.
(Budapest, 1913.)
- 34) Hornyik : I. 48. l.
- 35) Király : 86. l.
- 36) Hornyik : I. 154. l.
- 37) Timon : 701. l.
- 38) Timon : 703. l.
- 39) Timon : 704. l.
- 40) A város levelének másolata.
- 41) A város levele a kir. ügyek főigazgatójához.
- 42) Benkó Imre : Három város törvényszéke 15. l.
- 43) Másolat a levéltárban.
- 44) Hornyik : Kecskemét gazdasági fejl. tört. 49. l.
- 45) Zárt levéltár 42. csomó.
- 46) Zárt levéltár 42. csomó.
- 47) Benkó Imre : Három város törvényszéke 10. l.
- 48) Zárt levéltár 48. csomó.
- 49) Csánki : I. 31. l.
- 50) Zárt levéltár 44. csomó.
- 51) Közgyűlési jegyzőkönyv 1907.
- 52) Közgyűlési jegyzőkönyv 1871, 106. l.
- 53) Közgyűlési jegyzőkönyv 1872, 163. l.
- 54) Kecskeméti Lapok 1879, I. 30. l.
- 55) Hornyik : Gazdaság fejl. tört. 63. l.
- 56) Hornyik : III. 16. l.
- 57) Zárt levéltár 6. csomó.
- 58) Tanács jk. 1855, 117. l.
- 59) Tanács jk. 1855, 246. l.
- 60) Szerződés a levéltárban.
- 61) I. Ferenc bizonyáglevelé.
- 62) A váci káptalan bizonyáglevelé.
- 63) A nyitrai káptalan bizonyáglevelé.
- 64) Eredeti szerződés.
- 65) Zárt levéltár 16. csomó.
- 66) Ürményi országbíró bizonyáglevelé.
- 67) Eredeti szerződés.
- 68) I. Ferenc bizonyáglevelé.
- 69) Az egri káptalan bizonyáglevelé.
- 70) I. Ferenc bizonyáglevelé.
- 71) Az országbíró bizonyáglevelé.
- 72) Az egri káptalan bizonyáglevelé.

- 73) 74) 75) A váci káptalan bizonyságlevele.
 - 76) Ágasegyházai iratok.
 - 77) A nádori hivatal bizonyságlevele.
 - 78) A vármegye bizonyságlevele.
 - 79) Eredeti szerződés.
 - 80) Zárt levéltár 44. csomó.
 - 81) Zárt levéltár 4. csomó.
 - 82) 83) 84) 85) Zárt levéltár 2. csomó.
 - 86) József nádor levele.
 - 87) Közgyűlési jk. 1871, 132. l.
 - 88) Magyar Törvénytár 1836—68, 230. l.
 - 89) Magyar Törvénytár 1836—68, 234. l.
 - 90) Magyar Törvénytár 1836—68, 441. l.
 - 91) Erdélyi: Igaz történetet tanítsunk 59. l.
 - 92) 93) Erdélyi: Igaz történetet tanítsunk 58. l.
 - 94) Hornyik: Gazdaság fejl. tört. 58. l.
 - 95) 96) Másolat a levéltárban.
 - 97) Magyar Törvénytár 1836—68, 249. l.
 - 98) Kovács: 6. l.
 - 99) Kovács: 9. l.
 - 100) Jogügyi bizottsághoz beadott jelentés.
-

ÉLETRAJZ.

Kecskeméten 1911-ben születtem. Középiskolai tanulmányaimat ugyanott végeztem és pedig: az I—II. oszt. mint nyilvános tanuló a kecskeméti róm. kath. főgimnáziumban 1922/23—1923/24, a III—VIII. oszt. mint nyilvános tanuló a kecskeméti róm. kath. gimnáziumban 1924/25—1930/31. isk. években, (az 1925/26. évben nem jártam.) Érettségit 1931-ben tettem a jelzett gimnáziumban. A szegedi m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi karára iratkoztam be, mint történelem földrajzi szakos tanárjelölt, 1931-ben. Alapvizsgát 1933 májusban, szakvizsgát 1935 májusban tettem.

TARTALOM.

I. RÉSZ.

	lap
I. Bevezetés	3
II. A város külső története a megváltakozás kezdetéig .	13
III. A város belső élete a megváltakozás kezdetéig .	33
IV. A város terjeszkedési politikája	42

II. RÉSZ.

I. A megváltakozás és a szab. kir. városság kérdése .	54
II. Új berendezkedések	84

Kolozsvári-szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből.

Eddig megjelent füzetek :

1. Balogh Albin: A magyar pénz története az Árpádok korában. 1912.
2. Harkó Gyula: A pénz története Magyarországon 1526—1608. 1912.
3. Dr. Erdélyi László: Az első állami egyenes adó elmélete. 1912.
4. Lovas Elemér: Árpádházi B. Margit és kora. 1913.
5. Boga Lajos: Székelyföld történetírója a XVII. században. 1914.
6. Dr. Erdélyi László: Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései. 1915.
7. Gregorich Izidor: Társadalom és művelődés Nagy Lajos életrajzában. 1915.
8. Deák János: Kegyúri jog Magyarországon a reformatióig. 1916.
9. Kemény József: Társadalom és művelődés Hunyadi Mátyás törvényeiben. 1918.
10. Halász Imre: A boszorkányhit útja. 1925.
11. Fehér Ede: Művelődéstörténeti korszak I. Lipót törvényeiben. 1927.
12. Beke Ida: Erdély társadalma és művelődése az Approbata Constitutiókban. 1927.
13. Szabó Ferenc: Társadalom, művelődés Zsigmond törvényeiben. 1927.
14. Metzner Károly: A török dúlás békeévei. II. Mátyás kora. 1928.
15. Spiegel Mária: II. József kora Magyarországon. 1930.
16. Elemy Klára: Rudolf király kora Magyarországon. 1930.
17. Gottesmann Jolán: Művelődéstörténeti tanulmány I. Ferdinánd törvényei alapján. 1930.
18. Szalkai Zoltán: Széchenyi reformkora. 1931.
19. P. Boros D. Fortunát: A csíksomlyói 32 confrater. 1932.
20. Buday Kálmán: Báthory István erdélyi fejedelemsége. 1932.
21. Tápay-Szabó Gabriella: Szeged erkölcsi a XVIII. században. 1933.
22. Devich Andor: Társadalom és művelődés Miksa király magyar törvényeiben. 1934.
23. Laczkovits László: Alberik világkrónikájának magyar adatai. 1934.
24. Halmai István: I. Apafi Mihály erdélyi fejedelemsége. 1934.
25. Hunya Sándor: Endrőd története a gyulai uradalomban. 1934.
26. Óbozy Hajnalka: Királynéink az Árpád és Anjoukorban. 1934.
27. Gregorich Mária: A bori és borfői Bory család és levéltára. 1935.
28. Faras László: Kézai és a magyar krónikák. 1935.
29. Pozsonyi Zoltán: Árpádkor és Kelet. 1935.
30. Lipóczy Sándor: Kecskemét th. város birtokszerzése és a szabad királyi várósság kérdése. 1935.